

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Mateja GLAVINA

**CELOVIT PRISTOP K ZASNOVI OMREŽJA
PEŠPOTI PO ŠAVRINIH**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

Ljubljana, 2008

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Mateja GLAVINA

**CELOVIT PRISTOP K ZASNOVI OMREŽJA PEŠPOTI
PO ŠAVRINIH**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**COMPREHENSIVE APPROACH TO THE CONCEPT OF A TRAIL
NETWORK ACROSS THE ŠAVRINI HILLS**

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2008

Diplomsko delo je zaključek univerzitetnega študija krajinske arhitekture. Opravljeno je bilo na Oddelku za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete v Ljubljani.

Študijska komisija je za mentorico diplomskega dela imenovala prof. dr. Ano Kučan.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: prof. dr. Janez MARUŠIČ
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Članica: prof. dr. Ana KUČAN
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. Alojzij DRAŠLER
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Datum zagovora:

Diplomsko delo je rezultat lastnega raziskovalnega dela. Podpisana se strinja z objavo svoje naloge v polnem tekstu na spletni strani Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je naloga, ki sem oddala v elektronski obliki identična tiskani verziji.

Mateja Glavina

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

SD	Dn
DK	UDK 711.3: 711.7: 625.711.6 (497.4 Istra) (043.2)
KG	pešpoti/Šavrini/Slovenska Istra/prostorska identiteta/podeželski turizem
AV	GLAVINA, Mateja
SA	KUČAN, Ana (mentorica)
KZ	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo
LI	2008
IN	CELOVIT PRISTOP K ZASNOVI OMREŽJA PEŠPOTI PO ŠAVRINI
TD	Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP	VII, 89 str., 40 sl., 88 vir.
JI	sl
JI	sl/en
AI	Iz pregledanih strategij in razvojnih prostorskih programov lahko zaključimo, da so pešpoti danes pomemben del ponudbe podeželskega turizma. Smiselno zasnovano omrežje poti, ki med seboj povezuje značilnejše prostorske strukture in je programsko dobro podprto, je v kombinaciji z visoko vrednotenim in dobro razpoznavnim prostorom osnovna in kakovostna rekreacijska infrastruktura. Poseg, ki navadno zahteva manj investicijskih vlaganj, saj izkorišča obstoječe prostorske danosti ter spodbuja razvoj okolju prijaznega in s prostorom skladnega podeželskega turizma. Hkrati ponuja možnost zadovoljitve vse bolj <i>mestnih</i> potreb lokalnega prebivalstva po rekreaciji in spoznavanju lastnega življenjskega prostora. Izbor poti v nalogi pogojujejo naslednji kriteriji: avtentičnost, funkcionalnost, poučnost, raznolikost ter pestrost. V okviru naštetih sta opravljen pregled in analiza zbranih prostorskih podatkov s poudarkom na prostorski identiteti. Izbrane so tiste poti oz. njihovi odseki za katere je značilno zgoščevanje za sprehajalce zanimivih dejavnosti, objektov oz. ostalih prostorskih struktur. Kjer je potrebno, je izbor dopolnjen s potmi, ki omrežje smiselno dopolnjujejo z vidika funkcionalnosti. Na koncu so predstavljeni še nekateri potencialno zanimivi turistični programi, ki vsebinsko ustrezno podpirajo načrtovano omrežje.

KEY WORD DOCUMENTATION

DN Dn
DC UDC 711.3: 711.7: 625.711.6 (497.4 Istra) (043.2)
CX pathways/Šavrini/Slovenian Istria/spatial identity/rural tourism
AU GLAVINA, Mateja
AA KUČAN, Ana (supervisor)
PP SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Landscape Architecture
PY 2008
TI COMPREHENSIVE APPROACH TO THE CONCEPT OF A TRAIL NETWORK
ACROSS THE ŠAVRINI HILLS
DT Graduation Thesis (University studies)
NO VII, 89 p., 40 fig., 88 ref.
LA sl
AL sl/en
AB It can be concluded from reviewed strategies and spatial development programmes that trails have become an important part of the rural tourist offer. A reasonably conceived trail network that mutually connects the most typical spatial structures and is well-supported by the relevant programmes is a constituent, in combination with highly valued and easily identifiable space area, of the basic and high quality recreational infrastructure. An intervention that usually requires less investment, as it already exploits the existing spatial capacities, encourages the development of environment-friendly and spatially-compliant rural tourism. At the same time it offers the option of satisfying the increasingly *city-like* needs of the local population to recreate and learn more about their own living space. The selection of trails in my paper depends on the following criteria: authenticity, functionality, instructive value, diversity and variety. Within the scope of these features we have made a review and an analysis of accumulated spatial data, laying special emphasis on spatial identity. We have selected the trails or trail sections which are characterised by a great number of interesting features, buildings and/or other spatial structures which draw the attention of passers-by. When necessary, the selection is completed with the trails that logically support the network in terms of functionality. In the end, we have presented some potentially interesting tourist programmes, substantially supporting the conceived network.

KAZALO VSEBINE

	Ključna dokumentacijska informacija	III
	Key words documentation	IV
	Kazalo vsebine	V
	Kazalo slik	VII
1	UVOD	1
1.1	PROBLEM	2
1.2	CILJ	2
1.3	HIPOTEZA	3
1.4	POTEK DELA	3
2	IDEJNI OKVIR NALOGE	4
2.1	PEŠPOTI KOT PROSTORSKA STRUKTURA	4
2.2	PROSTORSKA IDENTITETA	5
3	PREDSTAVITEV OBMOČJA	7
3.1	OPISNI DEL	7
3.1.1	Splošna opredelitev	7
3.1.1.1	O poimenovanju	7
3.1.1.2	Predstavitev širšega območja	7
3.1.1.3	Izbor območja obdelave	8
3.1.2	Naravne prostorske danosti	8
3.1.2.1	Geološke, morfološke in pedološke danosti	8
3.1.2.2	Klimatske razmere	9
3.1.2.3	Hidrologija	10
3.1.2.4	Rastlinstvo	11
3.1.2.5	Živalstvo	12
3.1.3	Družbeno pogojene prostorske danosti	13
3.1.3.1	Zgodovina	13
3.1.3.2	Kultura	15
3.1.3.2.1	Ledinska imena	15
3.1.3.2.2	Šavrinstvo	16
3.1.3.2.3	Krkavški kamen	17
3.1.3.2.4	Ljudsko izročilo in običaji	18
3.1.3.3	Značilnosti agrarne krajine	19
3.1.3.3.1	Krajinski tipi	19
3.1.3.3.2	Kulturne rastline	20
3.1.3.3.3	Kulturne terase	21
3.1.3.4	Stavbarstvo in poselitev	21
3.1.3.4.1	Tradicionalna arhitektura	21
3.1.3.4.2	Naselja in sistem poselitve	22
3.2	GRAFIČNI DEL	39
3.2.1	Inventarizacije	39
3.2.1.1	Relief	40
3.2.1.2	Vodno omrežje	41
3.2.1.3	Upravna razdelitev	42

3.2.1.4	Prometna infrastruktura	43
3.2.1.5	Raba tal	44
3.2.1.6	Ekološko pomembni območji in Natura 2000	45
3.2.1.7	Naravna dediščina	46
3.2.1.8	Kulturna dediščina	47
3.2.1.9	Turistična ponudba	48
3.2.1.10	Obstoječe in načrtovane poti	49
3.2.1.11	Rastlinstvo na fotografijah	50
3.2.2	Analize	51
3.2.2.1	Analize naravnih in antropogenih prostorskih prvin	53
3.2.2.2	Analize prometnih tokov ter prostorskih degradacij	54
3.2.2.3	Analize pogledov in razglednih točk ter odsekov	55
3.2.2.4	Analize prehodnosti poti	56
3.2.2.5	Presek kart današnjega in cestnega omrežja iz leta 1804	57
3.2.2.6	Poti, točke zanimanja in krajinski ambienti	58
4	PRVINE IN VZORCI	59
4.1	GRADNIKI PROSTORSKE IDENTITETE	59
4.1.1	Osnovne prvine	60
4.1.2	Povezovanje prvin v vzorce	62
4.1.3	Njivski vzorci	64
4.1.4	Prvine in vzorci na fotografijah	66
4.1.5	Kartografski prikaz pojavljanja vzorcev	68
5	OMREŽJE PEŠPOTI	70
5.1	IZBOR POTI	70
5.1.1	Merila za izbor	70
5.1.2	Omrežje izbranih poti	72
5.1.3	Izbrane poti glede na relief, gozd in naselja	73
5.1.4	Omrežje izbranih poti na ortofoto posnetku	74
6	PREDSTAVITEV PREDLOGOV	75
6.1	PREDLOGI PODPORNIH PROGRAMOV	75
6.1.1	Kažete - obnova za potrebe novih rab	76
6.1.2	Hostel Rak	76
6.1.3	Ureditev prometnega režima	77
6.1.4	Ureditev informacijske infrastrukture	77
6.1.4.1	Enoten sistem označevalnih in pojasnjevalnih tabel	78
6.1.4.2	Informacijske točke	78
6.1.4.3	Digitalni informacijski portal	78
7	RAZPRAVA IN SKLEP	80
8	POVZETEK	81
9	VIRI	82
9.1	CITIRANI VIRI	82
9.2	DRUGI VIRI	88

KAZALO SLIK

št. sl.	stran
1 Babiči, Veliki in Mali Čentur	24
2 Boršt	25
3 Fijeroga in Dilici	26
4 Glem	27
5 Koštabona	28
6 Krkavče	29
7 Labor	30
8 Nova vas	31
9 Padna	32
10 Planjave	33
11 Pomjan	34
12 Puče	35
13 Sv. Peter	36
14 Šmarje	37
15 Relief	40
16 Vodno omrežje	41
17 Upravna razdelitev	42
18 Prometna infrastruktura	43
19 Raba tal	44
20 Ekološko pomembni območji in Natura 2000	45
21 Naravna dediščina	46
22 Kulturna dediščina	47
23 Turistična ponudba	48
24 Obstoječe in načrtovane poti	49
25 Rastlinstvo na fotografijah	50
26 Analize naravnih in antropogenih prostorskih prvin	53
27 Analize prometnih tokov ter prostorskih degradacij	54
28 Analize pogledov in razglednih točk ter odsekov	55
29 Analize prehodnosti poti	56
30 Presek kart današnjega in cestnega omrežja iz leta 1804	57
31 Poti, točke zanimanja in krajinski ambienti	58
32 Osnovna razdelitev prostorske identitete	60
33 Osnovne prvine	61
34 Povezovanje prvin v vzorce	63
35 Njivski vzorci	65
36 Prvine in vzorci na fotografijah	67
37 Kartografski prikaz pojavljanja vzorcev	69
38 Omrežje izbranih poti	72
39 Izbrane poti glede na relief, gozd in naselja	73
40 Omrežje izbranih poti na ortofotoposnetku	74

1 UVOD

Naloga je izdelana na primeru osrednjega dela Šavrinov, obmejnega flišnega gričevja v Slovenski Istri, v neposredni bližini Kopra. Za območje so po eni strani značilni demografsko ogroženi predeli s spremljajočim pospešenim zaraščanjem kmetijskih površin in propadanjem starega stavbnega fonda, po drugi pa se ponekod zaradi bližine obalnega središča število prebivalcev s priseljevanjem povečuje. Za te pravzaprav že suburbane predele so značilni novejši, razpršeni poselitveni vzorci. V zadnjih letih je opaziti še širjenje t. i. *vikendaštva* ter teženj po razvoju z obujanjem lokalne dediščine povezanega podeželskega turizma (Program..., 2007).

Glavni razlog za ureditev omrežja pešpoti danes, je potreba sodobnega človeka po rekreaciji, prek katere neobhodno poteka tudi seznanjenje s prostorom. Zdi se, da je zadnji bistven preobrat v dojemanju okolja prinesla sprememba zaposlitvene strukture, ki se je začela z industrializacijo. Ljudje niso bili nič več neposredno odvisni od prostora, ki jih je obdajal, v njem so preživljali vse manj časa in ga posledično vse slabše poznali. Ob povečevanju količine prostega časa ter zanimanja za okolje se ponovno vrača potreba po stiku z naravo, čeravno iz drugačnih vzgibov.

Načrtovanje omrežja pešpoti v sklopu razvoja podeželja je pomembno iz več vidikov, ki pomembneje vplivajo na način pristopa k zadani nalogi. Glavni namen vzpostavitve takega omrežja je kar najbolj zaobjeti in predstaviti prostor z upoštevanjem njegovih naravnih in družbeno pogojenih danosti. Namenjeno in načrtovano je tako za obiskovalce - turiste kot tudi za lokalno prebivalstvo v vlogi izvajalcev podpornih turističnih programov, nanizanih na omrežje, ali uporabnikov pešpoti - sprehajalcev. Je ena izmed osnovnih struktur, ki se tržijo v sklopu trajnostno naravnane turizma, in hkrati omogoča spoznavanje prostora. Osrednji vodili pri izbiri pešpoti sta zato avtentičnost in funkcionalnost, prva razumljena v kontekstu prostorske identitete, druga pa kot upravičenost takšnega posega v prostor in smiselnost zastavljenih povezav.

Podobno kot drugod po Evropi pojavi na slovenskem podeželju opozarjajo na potrebo po usklajenem razvoju turizma, ki bo namenjal pozornost tako gospodarstvu in varovanju virov kot tudi ohranjanju podeželske identitete. Kot pomemben dejavnik razvoja podeželja se na podlagi nekaterih uspešnih primerov iz tujine (Glück, 1993) vse bolj uveljavlja trajnostni turizem, ki ga Regionalni razvojni program Južne Primorske - RRPJP (Regionalni..., 2007) opredeli kot "vse oblike turističnega razvoja, upravljanja in dejavnosti, ki zagotavljajo trajnost okoljske, družbene in ekonomske celovitosti in blagostanja naravnih, grajenih in kulturnih virov". V okviru trajnostno naravnane turizma so v Razvojnem načrtu in usmeritvah slovenskega turizma 2007-2013 (Razvojni načrt..., 2006) v ospredje postavljene zahteve po varovanju naravnega okolja in trajnostni rabi razpoložljivih virov ter hkratnem upoštevanju vrednot družbe (identitete) in zmanjševanju negativnih učinkov, vezanih nanje. Trajnostni turizem lahko vsaj delno enačimo s podeželskim turizmom, katerega vzpon se v Evropi prične s krizo v kmetijstvu (Verbole, 1995) ter se uveljavi zlasti vzlic sodobne povečane ekološke zavesti prebivalstva, potrebe po rekreaciji, naveličanosti mesta ter teženj po oživiljanju lokalno specifičnih prepoznavnosti. Znotraj omenjanih trajnostno naravnanih razvojnih strategij so pešpoti prepoznane kot pomemben element turistične ponudbe podeželja.

Trajnostni razvoj podeželja se neposredno navezuje tudi na vzpostavljanje in trženje regionalne identitete (Regionalni..., 2007). Podeželje kot fizično in družbeno specifičen prostor s pripadajočimi procesi in dejavnostmi, namreč bistveno vpliva na izoblikovanje in poustvarjanje regionalne prepoznavnosti. S trajnostnim razvojem v okviru podeželskega turizma povezujemo zlasti ekološki in kulturni turizem. Arheološka, zgodovinska, arhitekturna, krajinska in naravna dediščina prek trajnostno naravnanih programov na polje turizma vstopajo kot varovane družbene vrednote in hkrati močni dejavniki turističnega razvoja.

1.1 PROBLEM

Šavrinska brda glede pravladujočih globalizacijskih trendov, ki v zadnjem času bistveno preoblikujejo podobo podeželja po celem svetu, niso nobena izjema. Množično izseljevanje v 40-ih in 50-ih letih, preusmeritve prebivalstva iz kmetijstva v druge panoge, povzemanje urbanega načina življenja ter navsezadnje naseljevanje prebivalcev iz drugih predelov so pripomogli k razkrajanju tradicionalne podobe prostora. Danes so Šavrini priča zaraščanju kmetijskih površin in propadanju stavbne dediščine na eni ter nenadzorovanemu širjenju razpršene gradnje na drugi strani, ki opozarja, da območje postaja le še spalno naselje večjih urbanih centrov na obali. Turistična infrastruktura je koncentrirana na obali, medtem ko se v zaledju šele vzpostavlja, zato je potrebna jasna opredelitev njene vsebinske in oblikovne narave.

Neposrednega stika z okoljem je v primerjavi s tradicionalnimi družbami danes manj. Večino časa prebijemo v okolju, ki ga je umetno ustvaril človek. Zaradi slabšega poznavanja in razumevanja prostora je posledično okrnjeno njegovo videnje in doživljanje ter s tem pri uporabnikih prostora nastala mentalna podoba. Slednja pomembno vpliva na človekovo delovanje ter občutek prostorske pripadnosti, ki z manifestiranjem v prostoru skleneta krogotok medsebojnih vplivov.

Z vidika zasnove omrežja pešpoti je torej ključno vprašanje izbora poti v okviru prostorske večplastnosti, tako da bo ta kar najbolj zastopal prostor kot družbeno in fizično pogojeno danost ter bil hkrati zanj funkcionalen.

1.2 CILJ

Cilj je izmed obstoječih ter zaraščenih pešpoti, kolovozov in cest izbrati tiste, ki prostor kar najboljše predstavljajo v celoti, ter jih smiselno povezati v funkcionalno omrežje, prijazno uporabniku. Prednost imajo poti, ob katerih se razvrščajo različni programski sklopi (turistična ponudba, kulturna in naravna dediščina,...) ali razpoznavni prostorski vzorci oz. prvine. Izbor naj upošteva potrebe obeh glavnih skupin uporabnikov, obiskovalcev in domačinov.

Za dosego zgoraj naštetega se naloga najprej posveča določitvi ključnih elementov prostorske identitete Šavrinov in nato na podlagi opravljene raziskave izvede ustezen izbor poti.

1.3 HIPOTEZA

Osnovno predpostavko, da je omrežje pešpoti danes smiselno in celo zaželeno načrtovati, potrdi že pregled razvojno naravnanih strategij in programov, vezanih na razvoj podeželja oz. turizma. Menim, da je za uspešno vzpostavitev takega omrežja smiselna poglobljena analiza in celovit pristop s poudarkom na terenskem delu, ki zajema najrazličnejši nabor prostorskih podatkov, premišljeno vključenih v potek omrežja.

Vzporedno se pri načrtovanju izrisuje še en potencialni učinek takega ukrepa. Znano je, da na človekovo vedenje do prostora ne vpliva okolje neposredno, pač pa njegova predstava o okolju, pogosto popačena na različne načine (Appleton, 1996, cit. po Urbanc, 2004). Predpostavljam, da s smiselno načrtovanim sistemom poti z ustrezno programsko podporo človeka lahko pritegnemo k raziskovanju in odkrivanju prostora. Boljše poznavanje prostora neobhodno vpliva na realnejšo mentalno podobo, kar je lahko povod za s prostorom skladnejše delovanje. Hkrati se z razvojem podpornih programov in storitev, ki jih med seboj povezujejo poti, večajo možnosti lokalnega prebivalstva za zaslužek v domačem okolju ter posledično skrb za prostor (*nega krajine*).

1.4 POTEK DELA

Za vsakršno poseganje v prostor je nujno predhodno seznanjenje z vedenjem tako o prostoru, razumljenem kar najširše, kot tudi o načrtovanem posegu. Najprej je bil zato opravljen pregled strokovne, poljudnoznanstvene ter leposlovne literature, vezane na izbrano območje, pojav prostorske identitete in na poti kot temeljne prostorske strukture. V tej fazi je nastala večina inventarizacij na podlagi kartografskega gradiva, ki so bile nato uporabljene pri terenskih raziskavah.

Sledilo je neposredno spoznavanje prostora v okviru dvomesečnega terenskega dela. Pri tem so bili preverjeni predhodno pridobljeni podatki, s pregledom obstoječega omrežja so bile identificirane poti v zaraščanju, sočasno pa je potekalo še evidentiranje razpoznavnih prostorskih vzorcev in prvin.

V zadnji fazi sta potekala dopolnitev inventarizacij in kartiranje ostalih terenskih ugotovitev, izdelan je bil ustrezen sistem strukturiranja prostorskih elementov, ključnin za določanje prostorske identitete ter tudi predstavitev fotografskih prikazov. Na koncu so bile ugotovitve strnjene v izbor pešpoti in predlogov podpornih programov.

2 IDEJNI OKVIR NALOGE

2.1 PEŠPOTI KOT PROSTORSKA STRUKTURA

Poti so najstarejša struktura človekove uporabe prostora. Kot prostorski element se pojavljajo že pred pojavom prvih ljudi, saj so lastne tudi živalim. Zlasti za prve, na lovu temelječe družbe je bilo prav poznavanje omrežja poti ključno za preživetje. S pojavom sedentarnih skupnosti in kasneje raznoraznih prevoznih sredstev so se poti podrobneje diferencirale z vidika najverjetnejšega uporabnika. Danes dele naše okolice povezuje preplet avtocest, cest, kolovozov, pešpoti in želežnic, s pridom za doseganje prostorskih ciljev uporabljamo zračne in vodne koridorje.

Poti so torej prvenstveno sredstva za doseganje prostorskih ciljev, so fizični odraz premagovanja razdalje med dvema točkama po bolj ali manj ustaljenih koridorjih. So bistvene strukture spoznavanja in uporabe prostora (Lynch, 1974) in s tem določen prostor tudi opredeljujejo. Ob njih nanizani prostorski elementi namreč vstopajo v človekovo zavest kot predeli *nekega* prostora. Dve med seboj le malo oddaljeni poti tako lahko ponujata povsem drugačno krajinsko sliko.

Poleg gole utilitarne, nemalokrat v človekovi mentalni podobi prostora zavzemajo pomensko obogateno ali že kar simbolno funkcijo. Pot že sama po sebi predstavlja arhetip, vedno v navezavi na svoje izhodišče, h kateremu se človek vrača, t. j. *dom*. V osnovi implicira dva nasprotna si načina življenja oz. eksistenčni stanji; sedentarno naproti nomadskemu oz. statično naproti dinamičnemu (Tuan, 1990, cit. po Kovačev, 2006; Norberg-Schulz, 1971, cit. po Kovačev, 2006). Simbolno jih človek povezuje z iskanjem, ki spremlja potovanje, kar povzemajo antični epi in tudi kasnejša literarna dela na to temo (Kovačev, 2006). Konkretno se njihov simbolni pomen opredmeti v romarskih poteh ali poteh, na katere se veže arhetipsko bogato ljudsko izročilo. V Šavrinih je taka tudi pot Na Stenicah, ki jo v svoji nalogi omenja Puharjeva (2007).

V zaznavnem smislu poti najmočneje opredeli kontinuiranost, zato jih lahko simbolizira neprekinjena črta. Notranje so strukturirane na odseke in razpotja, združene v vzorec, ki si ga človek lahko zapomni oz. se ga nauči (Kovačev, 2006). Vključujejo napetost povezano s približevanjem cilju in hkrati oddaljevanjem od izhodišča (Kovačev, 2006; Južnič, 1987). Da si jih je človek lažje zapomnil, so bile sprva zasnovane kot scenosled izrazitejših krajinskih ambientov (Južnič, 1993), kar povzemajo poti z jasnim in močnim izhodiščem ter številnimi znamenji in zato močno identiteto (Kovačev, 2006). Z razvojem kartografije in vzporednih tehnologij so počasi pridobivale prednost najkrajše povezave, v novejšem času pa pri gradnji prometne infrastrukture v ospredje stopa še ekološki vidik posega.

Pomen, ki jih imajo poti pri povezovanju ter predstavitvi zlasti objektov in območij naravne in kulturne dediščine kot elementa turistične ponudbe, je pogosto izpostavljen v okviru razvojnih strategij in programov. Med podpornimi ukrepi je v pregledanih dokumentih večkrat zaslediti tudi predloge ureditev tematskih in kulturnih poti kot pomembnega elementa trajnostno usmerjenega podeželskega turizma (Odlok..., 2004; Program..., 2007; Regionalni..., 2007). Tak je tudi v letu 2004 zaključen projekt *Po poteh dediščine brez meja*, ki je potekal v okviru RRPJP (2007) s podporo sklada Phare.

2.2 PROSTORSKA IDENTITETA

Skozi celotno nalogo je poudarek na razpoznavnih biofizičnih lastnostih prostora ter za oblikovanje njegove podobe ključnih procesov in dejavnosti. Ker se naloga želi vsaj delno dotakniti nekaterih vprašanj, povezanih z opredeljevanjem in razvojem lokalne prostorske identitete, je smiselna nekoliko podrobnejša obrazložitev pojma.

Za vsako istovetenje sta ključni različnost in časovna kontinuiteta. Prva se vzpostavlja v opredeljevanju do drugih, druga s prenašanjem vrednot iz generacije v generacijo (Južnič, 1993, cit. po Kučan, 1996). V osnovi je vsaka identiteta naučena, torej človek vednost o njej pridobiva šele skozi proces socializacije; inkulturacije in izobrazbe. Pri določanju identitetno zaključenih enot Južnič (1993) izpostavlja pomen, ki ga ima za človeka poimenovanje: "Ime je vsekakor najpomembnejši del, ali naj rečemo, je bistvena obeležba identitete. Z imenom (...) identiteto tako rekoč potrdimo, jo učvrstimo in v tem smislu tudi ustalimo. Tisto, kar dobi ime, se izloči, se loči od brezimnega, nedojemljivega, tako rekoč neobstoječega. Poimenovano postane v posebnem smislu človekovo poustvarjanje(...)",

Prostorska identiteta oz. istovetnost v osnovi predstavlja značilne poteze prostora, ki jih tako v naravnem kot družbeno pogojenem okolju prepozna človek. Za razliko od teritorialne, ki izraža človekovo pripadnost določenemu kraju, je prostorska prej "kolaž prostorskih podob" (Kučan, 1996), fizičnih lastnosti prostora, ključnih za njegovo razpoznavo. Slednje Kučanova (1996) podrobneje opredeli ko pravi, da se "prostorska identiteta veže na v hierarhično strukturo vpete prostorske enote, tako na kraje kot na krajinske vzorce oz. na posamezne krajinske značilnosti - prvine". Gradniki prostorske istovetnosti so torej "jasno določljive, med seboj ločljive enote", ključne za opredelitev prostorske edinstvenosti. Pomembnejšo identifikacijsko vlogo jasno definiranih prostorov v navezavi na zaključeno človeško skupnost izpostavlja tudi Južnič (1993), ki pravi, da taki prostori tvorijo kritični dejavnik v določanju skupinske identitete.

Prostorska identiteta se neprestano na novo vzpostavlja kot posledica vzajemnega delovanja med posameznikom, družbo in prostorom (Kučan, 1996). Vzajemnost in povratnost povezav v odnosu človek - okolje se udejanja v človekovem naboru dejavnosti, ki jih dani prostor pogojuje, hkrati pa prav te prostor preoblikujejo in vanj vnašajo nove pomene.

Pri določanju prostorske identitete gre v osnovi za vrednotenje, izločevanje tistih prostorskih struktur, ki ga opredeljujejo kot različnega od ostalih. Ker na podlagi različnih vednosti in znanj vsak človek vidi prostor na sebi lasten način, to vedno poteka na osnovi drugačnih kriterijev. Obstaja pa tudi širša, družbeno pogojena koncepcija prostora, ki se vzpostavlja zlasti prek medijev in nekaterih vej umetnosti kot glavnih oblik javnega diskurza.

V preteklosti so se zaokrožena in razpoznavna območja navadno izoblikovala na osnovi naravno dobro zamejenih enot, ki jim je poseben pečat s svojo prisotnostjo vtisnil človek. Ob takratnih tehnoloških znanjih, nizki mobilnosti prebivalstva in omejenem obsegu razširjanja informacij je do sprememb teh *prostorskih celic* prihajalo počasneje in v manjšem obsegu. Vzdrževanje identifikacije s prostorom in skupnostjo, ki ga je naseljevala, je bilo posledično enostavnejše in manj konfliktno. Temu je botrovala še

narava dela, kot ga narekuje kmetijstvo, ki je prek vsakodnevnega stika z okoljem pogojevala poznavanje slednjega.

Na prehodu v sodobnost skuša človek vsaj delno izgubljeno jasno samoopredelitev nadomeščati tudi z oživljanjem in redefiniranjem lokalnih ter etničnih identitet (Južnič, 1993), ki se vsaj delno navezujejo tudi na prostorsko razpoznavnost. Za nas so pomembna zlasti prizadevanja Evropske unije, ki v okviru različnih ukrepov spodbuja oblikovanje zaključenih, prepoznavnih in samozadostnih prostorskih enot, t. i. *Evropo regij*. Regionalna identiteta kot produkt svojega nasprotja, tvorbe nacionalnih in mednarodnih prostorov in s tem povezanih procesov modernizacije, v vlogi nosilca regionalnega razvoja lahko zavira izseljevanje, pospešuje razcvet ekonomskih, socialnih in kulturnih dejavnosti (Kerma in Plesec, 2001). Pomene ter razumevanje v sklopu regionalne ključne krajinske identitete izpostavlja Evropska konvencija o krajini (Urbanc, 2004). Varstvo prostorske identitete med temeljne razvojne zahteve uvršča Strategija prostorskega razvoja Slovenije (Odlok..., 2004), ki v sklopu slednje poudarja krepitev prepoznavnosti in kakovosti naravnih in kulturnih značilnosti krajine, saj te "omogočajo prostorski razvoj in razvoj drugih dejavnosti, ki pomagajo k prepoznavnosti na nacionalni ravni". Ohranjanje in krepitev identitete območja si za cilj postavlja tudi že omenjani RRPJP (Regionalni..., 2007).

3 PREDSTAVITEV OBMOČJA

3.1 OPISNI DEL

3.1.1 Splošna opredelitev

3.1.1.1 O poimenovanju

Kot pravi Gams (1991) je obalna regija, v katero spada obravnavano območje, v imenoslovju slovenskih regij edinstvena po številnosti različnih poimenovanj. V javnosti in raznih publikacijah se zanjo uporablja več kot deset imen, najpogostejše Obala, Obalna regija, Koprsko, Koprsko Primorje, Primorje, Slovenska Istra, Šavrini ali Šavrinsko gričevje (Briški, 1956; Kokole, 1956; Melik, 1960; Plut, 1977; Gams, 1991; Geodetski..., 1996; Rejec-Brancelj, 2006;...). Zadnje tri se poleg Šavrinije in Šavrinskih brd nanašajo neposredno na izbrano enoto, medtem ko so preostale zastavljene širše. Ime Slovenska Istra se uporablja zlasti po osamosvojitvi, poimenovanja s pridevnikom *šavrinski* v osnovi se pojavljajo nekako od 50-ih let prejšnjega stoletja, najstarejši je ljudski naziv Šavrinija (Ledinek in Rogelja, 2000). V nalogi se sicer poslužujem pestrosti izrazov za izbrano območje, vendar na podlagi pregledanega gradiva izpostavljam sosednjim Brkinom slično, poimenovanje Šavrini.

3.1.1.2 Predstavitev širšega območja

Šavrini, flišno obmejno gričevje Slovenske Istre, leže na skrajnem jugozahodu Slovenije. Med dolgimi, uravnanimi reliefnimi hrbti so glavni vodotoki Rižana, Badaševica, Drnica in Dragonja v mehko flišno podlago sprva izdolbli manjše doline ter jih s stoletji sčasoma spremenili v rodovitne ravnice. Višine v splošnem naraščajo od severozahoda proti jugovzhodu. Na južnem robu jih zamejuje Dragonja, na vzhodnem slikoviti kraški rob, na zahodu pa se zlagoma spuščajo proti obali. Proti vzhodu se nadmorske višine zvišujejo; na flišni Pregarski planoti gričevje počasi pridobiva značaj hribovja. Še vzhodneje leži Bržanija, pokrajina, kjer se flišno površje z vmesnimi apnenišskimi stopnjami vzpenja proti Podgorskemu krasu. Povprečna nadmorska višina mezoregije je 180 m, povprečni naklon površja pa dobrih 11°, kar kaže na izdatno razgibanost površja (Melik, 1960).

Po podatkih (Geografska..., 2007), ki vključujejo tudi obalna mesta, meri območje 326 km², poseljuje ga 75.727 ljudi, večinoma skoncentriranih na obali. Skupna povprečna gostota poselitve tako znaša 152 ljudi/km². Upravno je ozemlje Slovenske Istre razdeljeno med občine Koper, Piran in Izolo s približno 50.000, 17.500 oz. 15.000 prebivalci (Program..., 2007).

V zaledju med gospodarskimi panogami še prevladuje kmetijstvo, medtem ko so za obalni pas značilni močno razvit turizem, drobno gospodarstvo, industrija in promet; cestni, železniški ter seveda pomorski. Močna zgnetenost vseh dejavnosti in koncentracije poselitve na obali predstavljajo velike pritiske na okolje, ki bi jih vsaj delno lahko omilili s smiselnim oživljanjem podeželskega zaledja.

Melik (1960) Šavrinska brda uvrsti med močno individualizirane pokrajine. Takšen status jim po njegovem "pritiče, ker se že na prvi pogled vidno razlikujejo od sosednjih predelov in so hkrati v naravi dobro obmejena".

3.1.1.3 Izbor območja obdelave

Za potrebe naloge je bil izbran osrednji predel Šavrinov, na jugu omejen z Dragonjo, na severu z Badaševico in delno glavno cesto Koper-Portorož, na vzhodu z višje ležečim Borštom ter na zahodu z danes regulirano strugo Drnice oz. traso že omenjene hitre ceste. Pri izboru sem se poleg morfološke analize območja z vidika sprehajalca oprla še na ugotovitve geografov Melika (1960) in Pluta (1977). Slednji flišni del Slovenske Istre, kljub močni razrezanosti površja, razdeli na tri dokaj sklenjene višinske pasove, ki se koncentrično znižujejo proti morju. Prvega in najvišjega umesti med mejo s Hrvaško, Dragonjo in Reko. Nadmorske višine se tu gibljejo med 300 in 450 m, s tem da so obsežni predeli predvsem Pregarske planote višji od 400 m. Drugi, vmesni pas zavzema višine med 200 in 300 m. Sem sodi večina ozemlja med Rokavo in Dragonjo, Dragonjo in zgornjo Rižansko dolino ter najvišjimi predeli v okolici Pomjana. Tretji višinski pas, Plut (1977) ga imenuje obalno gričevje, se nahaja v ožjem obalnem pasu in na obrobju akumulacijskih ravnin, sega pa do nadmorske višine 200 m. Večina ozemlja se nahaja v višinah od 50 do 150 m.

Izbrano območje skoraj sovпада z drugim, vmesnim pasom; ozemlje med Rokavo in Dragonjo v grobem zajema vasi Boršt, Labor in Glem, ki predstavljajo vzhodno mejo izbranega območja. Namesto zgornjega toka Rižane, severno mejo predstavlja Badaševica. Zahodne meje drugega pasu Plut (1977) sicer ne navede, vendar jo ob upoštevanu približnih nadmorskih višin lahko umestimo le malenkost zahodneje od izbrane Drnice. Namerno je bil iz območja obdelave izpuščen predel na severu, ki je močno degradiran v smislu razpršene poselitve in neprimerne gradnje ter zato manj zanimiv za potrebe naloge. Prisotnost hitre ceste, intenzivne kmetijske površine ter njena regulirana struga so iz območja obdelave kot manj zanimivo izločili tudi dolino Drnice. Upravno pripada večji del izbrane enote občini Koper, ostalo pa občini Piran.

3.1.2 Naravne prostorske danosti

3.1.2.1 Morfološke, geološke in pedološke danosti

Reliefno razgibanost površja lahko, kakor navaja Melik (1960), pripišemo predvsem delovanju voda, ki so Šavrinsko gričevje, kot ga poznamo danes, dobesedno izdolble iz večje flišne planote. Izrazito opazne geomorfološke oblike so dolgi, ploščati, ponekod skoraj ravni hrbti. Najdaljši med njimi se vleče od Gračišča čez Pomjan, Šmarje ter Gažon v Piranski polotok. Pri Pomjanu se vzdigne do najvišje točke severozahodnih Šavrinskih brd - Pomjanske gore s 405 m. Med reliefnimi hrbti, za katere Melik (1960) slikovito pripomni, da dajejo "vtis ravnih gora", potekajo večinoma ozke in globoke doline - grape rek in potokov. Doline se razširijo le v spodnjih delih vodotokov, nasutih s flišno akumulacijo. Po geomorfoloških lastnostih isti avtor (Melik, 1960) ločuje višji, bolj uravnan jugovzhodni in nižji, reliefno bolj razbrazdan severozahodni predel.

Najbolj prostran del Šavrinov ima flišno osnovo; eocenski peščenjak, opoko in lapor, ki jih na vzhodni in zahodni strani zamejujeta progi eocenskih apnencev. Vmesne nižje ležeče ravnine so nanešene holocenske ravnice glavnih vodotokov ter njihovih pritokov (Orožen-Adamič, 1977, cit. po Globevnik, 1999). Fliš je po svojem nastanku morski sediment, v katerem se izmenjujejo skladi laporja in peščenjaka. Prehod med sklenjenim flišnim območjem in apneniško enoto predstavlja pas z raztrganimi krpami fliša in progami apneniških kamnin. Ti so vzrok nekoliko drugačni geomorfologiji, kot jo najdemo v osrednjem delu brd. V tem delu, t. j. na višje ležečih predelih, se npr. pojavljajo ponikalnice in suhe doline oz. zatrepi (Melik, 1960). Izjemo v morfološkem, kamninskem ter florističnem smislu predstavlja apneni otoki sredi fliša in aluvija (okolica Izole, sv. Štefan in Stena v dolini Dragonje) ter flišni nanosi v t. i. valah sredi vzpetih apneniških hrbtov na skrajnem jugovzhodu. Slednji se nahajajo že izven obravnavanega območja.

Skladi peščenjaka in laporja so pogosto slikovito nagubani, kar je posledica močnega severovzhodnega bočnega pritiska kredno apneniških grud. Te so splošno bolj poznane kot že omenjeni Kraški rob (Kokole, 1956). Znano je, da je fliš slabo odporen in pod vplivom vode in zraka hitro razpada, tako da vodna in vetrna erozija neprestano intenzivno preobrazata površje. Erozijsko močno prizadeta območja, ki razgaljajo sivorjavo flišno kamninsko podlago, so do neke mere zaslužna tudi za poimenovanje "žolta ali siva Istra" (Melik, 1960). Ker je zaradi doslednega terasiranja in obdelave pobočij malo erozijsko tako razgaljenih, da moremo opazovati zanimivo igro flišnega gubanja, je vredno le tem nameniti posebno pozornost. Redkost, posebnost in izobraževalni pomen takega pojava so dobra izhodišča za vključitev v načrtovano omrežje pešpoti.

Koder to dopušča ustrezen naklon pobočij, kamnine kaj hitro razpadejo v rodovitno sivorjavo prst. Glede na prevladujoč delež laporja ali peščenjaka nastajajo na pobočjih različni tipi karbonatnih prsti, v dolinah, na rečnih nanosih, pa koluvialno-aluvialna tla (Križan, 2002). Pri razpadu laporja nastajajo večje količine gline, ki v tleh zadržuje vodo in jih posledično ohlaja, razdrobljeni peščenjak ter tudi apnenec pa v tleh zastopata peščeno komponento, ki prst rahlja (Čarni in Kaligarič, 1991). Taka prst na prisojnih pobočjih ustreza vinski trti, oljkam in drugim bolj ali manj prepoznavnim mediteranskim kulturam. Peščenjak in lapor se ločita tudi v prepustnosti za vodo. Peščenjak, zlasti čist, se vode močno napoji in jo do neke mere prepušča. Lapor pa je nasprotno za vodo docela neprepusten in jo zadržuje tudi ob večjih sušah; v njem je vedno moč najti osnove za vodne izvire. V trdnosti prednjači peščenjak, osrednje tradicionalno gradivo, poleg tega se zlahka kolje v plošče, kar je moč opaziti tudi na starejših skrilnatih strehah.

3.1.2.2 Klimatske razmere

Submediteransko podnebje Šavrinskega gričevja je najtoplejše v Sloveniji. Zanj so značilne mile in deževne zime ter topla oz. vroča poletja. Povprečne temperature najtoplejšega meseca julija so ob morju med 23 in 25 °C, v gričevnatem in hribovitem zaledju so sicer nekoliko nižje, a presegajo 20 °C. Povprečne januarske temperature povsod presegajo 2°C. Kljub sorazmerno milim zimam se zaradi bližine hladne notranjosti celine temperature občasno spustijo pod -10 °C, kar v primerih, da mraz traja več dni zapored, lahko povzroči pozebe večjih razsežnosti.

Padavine so izrazito sezonskega značaja. Večina jih pade v zimskem času, poletja so sušna. Povprečne letne vsote padavin se gibljejo med 980 mm na obalnem delu in sežejo do 1260 mm v notranjosti. Največ padavin pade meseca oktobra, najmanj pa julija in februarja (Ogrin, 1995). Čeprav poznamo območje po pogostih sušah, padavin na splošno ni malo, vendar večina odpade na jesen in zimo, izven rastne dobe rastlin. Poletne padavine se pojavljajo v obliki ploh, ki jih prst zaradi velike količine zapadle vode v kratkem času ne more absorbirati. Voda hitro odteče po površju in s seboj odnaša prst ali (kar tretjina) izhlapi, zaradi močnega sonca, ki običajno sledi poletni nevihti. Izbrano območje v celoti spada med površine z najvišjimi povprečnimi letnimi obsevi v Sloveniji; Koper npr. prejme 4477,4 MJ/m², južna pobočja pa tudi do 5250,2 MJ/m² sončne energije na leto. Med izrazitejšimi klimatskimi pojavi so tudi pogosti vetrovi; največkrat zapihata sunkovita in hladna severovzhodna burja ali toplejši in šibkejši jugovzhodni jugo.

3.1.2.3 Hidrologija

Kot že omenjeno, se Šavrinska brda vzdigujejo od severozahoda proti jugovzhodu, od obale Tržaškega zaliva proti notranjosti, zato ni nenavadno, da večina vodotokov tega območja odteka v smeri severozahod ali zahod-severozahod. Rečna mreža je dobro razvita, pahljačasta, zlasti zaradi nepropustne podlage. Mnoge struge so z vodo napolnjene le ob dolgotrajnejšem deževju, poleti skoraj v celoti presahnejo in imajo tudi znatno povečano erozijsko moč, kar kaže na njihov hudourniški značaj in pripadnost submediteranskemu rečnemu režimu. Izjemna v tem pogledu je Rižana, ki je edina večja reka s kraškim povirjem in ima vodo tudi v poletnem času (Titl, 1988). Glavni potoki in reke so: Glinščica (Rosandra), Badaševica, Reka, Rižana ter Dragonja (Rokava, Pinjevec). Naštete vode pripadajo hidrografskemu območju Tržaškega zaliva. Razen Rižane vse večje reke v svojem zgornjem toku teko po ozkih dolinah, potoki pa se v celoti zajejajo v strme grape. Izvirnov, bodisi urejenih ali naravnih, je na območju Šavrinov kar precej, čeprav jih mnogo ob dolgotrajnejših sušah presahne.

Ker je največja reka, ki območje obdelave omejuje z juga in je hkrati njeno porečje predlagano za krajinski park, si Dragonja zagotovo zasluži posebno pozornost. Vode izrazito hudourniškega značaja, ki se zlivajo v 29 km dolgo reko, zbira na 142 km² površine. V povirnem delu predstavlja glavni pritok Pinjevec oz. Rokava, dolvodno pa se zvrstijo še: Stranica pod Trebešami, Vruja pod Topolovcem, Ilnica pod Momjanom, Štulovec pod Popetrami, Drnarik pod Trsekom, Bržanski potok pod Borštom, Rokava pod Laborjem, Supot pod Koštabono ter Ferneda pod Krkavčami (Tomšič, 2001). Ob sotočju Dragonje in Pinjevca se prej ozki in strmi dolini združita v širšo, bolj uravnanega dna, ki je razen v ozkem obrečnem pasu izkoriščeno za kmetovanje. Sotočje, tudi Škrline, je znano po slikovitem slapu; voda se razliva prek masivnih blokov peščenjaka. Taki slapovi svoj nastanek dolgujejo zadenjski eroziji prek masivne skalne gmote, pod katero nastaja previs (Ramovš, 1982). Slapovi na flišu praviloma ne veljajo za prav visoke, v podnožju so značilni tolmoni, kjer se zadržuje vodni živelj v sušnih obdobjih. Najvišji in najbolj poznan slap je desetmetrski Supot (domačini mu pravijo Betač) pod Koštabono, čeprav je nižje, pa vendar slikovite slapove, najti na praktično vsakem hudourniku. V zgornjem toku reke ter tudi na manjših vodotokih je moč najti še lehnjakove slapove z značilnimi ponvicami. Čeprav v slovenskem merilu Dragonja ne sodi med večje reke, jo zaradi že omenjenega hudourniškega značaja zlahka uvrstimo med zanimivejše. Poleg raznolikih slapov in

tolmunov je ob strugi opaziti zanimive klifne stene, skalne gmote, zaradi izrazitega nihanja vodostaja pa reka vsakič, ko jo obiščemo, pokaže drugačen obraz.

Zanimivo je Dragonja edina slovenska reka, ki ne teče čez prav nobeno naselje, kar je pripomoglo k ohranitvi visoke stopnje njene naravne prvobitnosti. Kljub temu je zlasti v spodnjem toku, kjer so ob njej površine primerne za kmetijsko rabo, opaziti degradacije v smislu nižjega vodostaja, saj se voda iz reke odvaja za namakanje. Za nižji vodostaj v zadnjih letih je krivo tudi zaraščanje v povirnem delu, ki povzroča nižji dotok vode v strugo (Globevnik, 1999). Posledično je ob nižjem vodostaju potenciran učinek onesnaženja vode. Zaščita porečja Dragonje kot krajinskega parka je torej več kot smiselna, saj ima veliko vrednost v nacionalnem (zatočišče in bivališče redkih živali, rastišča izjemnih rastlin, tradicionalna raba tal, neposeljenost) in v mednarodnem okviru (redka še neposeljena in tehnično urejena dolina Jadrana). Izjemnega pomena za ohranjanje biotske pestrosti tako za slovenski, kot sredozemski ter evropski prostor, se je zavedla tudi občina Koper in že pred leti sprejela pobude za njeno zavarovanje. V 80-ih je Dragonjo opredelila za naravni spomenik, celotno območje pa za kulturno krajino in naravno dediščino. Leta 1997 je bila uvrščena med šest naravovarstveno najpomembnejših rečnih sistemov v Sloveniji, leto kasneje pa je bilo njeno porečje opredeljeno kot območje varovane naravne in kulturne dediščine, in sicer kot krajinski park (Tomšič, 2001). Park je do danes ostal v procesu ustanavljanja. Od leta 1991 po njej poteka državna meja, s čimer je bila v zavest prebivalcev z obeh strani vtisnjena nova pomenska raven doživljanja reke.

3.1.2.4 Rastlinstvo

Po fitogeografski razdelitvi Slovenije spadajo Šavrina brda v submediteransko fitogeografsko območje (Wraber, 1989; Kaligarič, 1997), za katero je značilna listopadna submediteranska vegetacija. Med toploljubnimi gozdovi prevladuje združba črnega gabra in hrasta puhavca (*Ostrya-Quercetum pubescentis*), redkeje je zastopana združba gradna in jesenske vilovine (*Seslerio autumnalis-Quercetum*). Prva se glede na izmenjajoče se mikroklimatske in talne razmere pojavlja v varianti z gradnom (*Quercus petraea*), puhavcem (*Quercus pubescens*) in cerom (*Quercus cerris*). Cer zasledimo predvsem v višjih predelih, puhavec na toplejših in sušnih rastiščih, graden pa v hladnejših legah (Kaligarič, 1997).

Vlažne doline in senčna pobočja porečja Dragonje pokrivajo sestoji z belim gabrom (*Carpinus betulus*), nasprotno pa najbolj suha in termofilna pobočja porašča najtoplejšja oblika submediteranskih listopadnih gozdov; vegetacija kraškega belega gabra (*Quercus-Carpinetum orientalis*). Drevesno floro spodnjih logov doline sestavljajo črni in beli topol (*Populus alba*, *Populus nigra*) ter bela in rdeča vrba (*Salix alba*, *Salix purpurea*), črna jelša (*Alnus glutinosa*) in svib (*Cornus sanguinea*). Po drevju se vzpenja navadni srobot (*Clematis vitalba*), pridružuje se mu vinska trta (*Vitis vinifera*). Od dreves so sicer pogosti še mali jesen (*Fraxinus ornus*), maklen (*Acer campestre*), pravi kostanj (*Castanea sativa*) ter na najbolj sončnih legah še francoski javor (*Acer monspessulanum*) in terebint (*Pistacia terebinthus*). V gozdni podrasti najdemo kar nekaj užitnih rastlin, npr. ostrolistni beluš (*Asparagus acutifolius*), bljušč (*Tamus communis*), roškolo oz. bodečo lobodiko (*Ruscus aculeatus*), robido (*Rubus fruticosus*) in cvetočih grmovnic, med njimi etruščansko kosteničevje (*Lonicera etrusca*) ter brnistro (*Spartium junceum*) (Bratož-Ježek, Kocjančič).

1997). Od grmovnega sestoja so tipične združbe črnega trna (*Prunus spinosa*) in gloga (*Crataegus sp.*), brin (*Juniperus communis*), ruj (*Cotinus coggygria*) ob strugi rek in potokov pa še krhlika (*Frangula alnus*) in različne vrste vrb (*Salix sp.*). Botanično zanimiva so tudi rastišča venerinih lascev (*Adiantum capillus-veneris*) na Dragonji (na spodmolih pod Kolombo in pri Fermovem mlinu). Že pred 1. svet. vojno pa vse do 70-ih let prejšnjega stoletja so območja, prizadeta zaradi erozije, podobno kot na Krasu, vendar v manjšem obsegu, pogozdovali s črnim borom (*Pinus nigra*).

Izjemo v pretežno submediteranski flori predstavljajo za razliko od flišnih bolj topla in suha apnena območja. Na steni in pri sv. Štefanu pa tudi na drugih manjših zaplatah apnenca uspeva cela vrsta pravih mediteranskih rastlin predvsem črnika (*Quercus ilex*), zelenika (*Phyllirea latifolia*) in rumeni vrednik (*Teucrium flavum*); od zelišč pa zvezdasta vetrnica (*Anemone hortensis*) ter jesenska čebulica (*Scilla autumnalis*) (Bratož-Ježek in Kocjančič, 1997).

3.1.2.5 Živalstvo

Poleg rastlinske je značilna tudi raznolikost živalskih vrst. V gozdovih in med polji pogosto naletimo na poljskega zajca (*Lepus europaeus*), srno (*Capreolus capreolus*), fazana (*Phasianus colchicus*) ali smrdokavro (*Upupa epops*), redkeje tudi na divjo svinjo (*Sus scropha*) ali kuno belico (*Martes Foina*). Izrazito redke živalske vrste, ki poseljujejo Šavrine, so primorska kuščarica (*Lacerta sicula*), ostrouhi netopir (*Myotis blythi oxygnathus*) ter etruščanska rovkica (*Suncus etruscus*), ki je z dvema gramoma teže najmanjši sesalec na svetu (Simič in Pucer, 2001).

Razen ptic pevk to območje naseljujejo še številne ujede in sove. Gjerkeš in Lipej (1994) sta v letih opazovanja med drugimi identificirala tudi primerke skobca (*Accipiter nisus*), kanje (*Buteo buteo*), kragulja (*Accipiter gentilis*), navadne postovke (*Falco tinnunculus*), male in velike uharice (*Asio otus* in *Bubo bubo*) ter lesne sove (*Strix aluco*). Od plazilcev na vročih kamnitih podlagah ali v visoki travi z nekaj potrpežljivosti opazimo primorsko ali pozidno kuščarico (*Podarcis sicula* in *Podarcis muralis*) in nenevarne črnico (*Hierophis viridiflavus*), kačo kobranko (*Natrix tessellata*) ter celo do 2 m dolgega progastega goža (*Elaphe quatuorlineatus*) (Sovinc in sod., 1999; Grošelj in sod., 2000). Zanimiva je tudi vodna in obvodna favna. V čistejše potoke se zopet vrača rak primorski koščak (*Austropotamobius pallipes italicus*), v tolmunih na Dragonji žive ribe grbe (*Barbus plebejus*) in beli kleni (*Leuciscus cephalus albus*) (Leiner in sod., 1995). Geister (1999) opozarja na številne živopisane kačje pastirje, med drugim na sinjega modrača (*Orthetrum brunneum*), bleščavca (*Calopteryx virgo*) in bledega peščenca (*Onychogomphus forcipatus forcipatus*). Že od zgodnje pomladi so na travnikih pogosti krhki metulji, zlasti metulj travnar (*Brintesia circe*), gospica (*Argynnis paphia*), lisar (*Melanargia galathea*) ter čez 7 cm veliki jadranci (*Iphiclides podalirius*).

Ob Rižani lahko srečamo bobru podobno nutrijo (*Myocastor coypus*), ki je bila k nam načrtno prenešena iz Južne Amerike v 60-ih letih 20. stol. v okviru poskusa gojitve te živali (Simič in Pucer, 2001). Danes ni nič nenavadnega, če predstavnice očitno ne povsem posrečenega poskusa srečamo kar sredi Kopra.

Od domačih živali so bili za Istro nekoč značilni vzdržljivi osli in mule oz. *muše* ter vrsta vprežnega goveda z velikimi rogovi, imenovana boškarin. Vloge, ki jo imajo avtohtone domače živali pri soustvarjanju prostorske avtentičnosti, se vse bolj zavedajo tudi lokalni prebivalci. Boškarini se tako v Slovenijo vračajo v okviru programa oživljanja istrskega goveda kot kulturne dediščine, leta 2007 pa se je pri nas po dolгих letih spet skotil predstavnik te pasme (Prvi..., 2007).

3.1.3 Družbeno pogojene prostorske danosti

3.1.3.1 Zgodovina

Celoten polotok so zaradi strateške lege na stičišču migracijskih in trgovskih tokov zaznamovali številni narodi in njim lastna znanja. Njihovo stalno izmenjavanje in dopolnjevanje je omogočala zlasti lahka dostopnost tako z morske kot s kopne strani. Na morje se Istra odpira v treh smereh, na kopnem pa prek Postonjskih vrat vodi starodaven selitveni koridor, t. i. "pot narodov" (Darovec, 1992). Zlasti v antičnem času in v obdobju renesanse je ugodna lega ob Sredozemskem morju predstavljala idealno izhodišče za razvoj trgovine in z njo povezanih dejavnosti ter s tem splošnega blagostanja. Vse do danes kulturna raznolikost polotoka ostaja ena njegovih glavnih značilnosti.

Istrski polotok je bil ponekod naseljen že v paleolitikumu, poselitev širšega območja pa lahko spremljamo od bronzne dobe dalje. Glede izvora prvotnih ljudstev si zgodovinarji niso povsem enotni; v glavnem navajajo ilirska, keltska in venetska plemena (Darovec, 1992; Perossa, 1998). Največ naj bi bilo prvih, ki so se tu naseljevali v času večjih evropskih migracij od neolitika dalje. Darovec (1992) kot večinsko prebivalstvo tega časa omenja Histre. Ukvarjali so se z lovom, ribolovom, poljedelstvom in živinorejo, zlasti z rejo drobnice. O njihovem življenju pričajo tudi v Šavrinih pogoste arheološke ostaline, največkrat utrjena gradišča ali različne grobne najdbe. Gradišča oz. kaštelirji so z obzidji utrjena naselja z značilno krožno ali elipsasto zasnovo (Perossa, 1998). Nahajala so se na naravno zavarovanih vzpetinah in tako obvladovala širši prostor, kar je značilno tudi za nekatere današnje vasi, ki so se razvile na njihovi osnovi. Spomin na nekdanja gradišča je še vedno prisoten tudi v ledinskem poimenovanju in lokalnih bajkah. Šašel (Šašel, 1974, cit. po Puhar, 2007) meni, da so gradišča pripadala organizacijsko razbitim skupnostim, samozadostnim in zato brez potrebe po sistematičnih cestnih povezavah, ki bi bile potencialno zanimive za pričujočo raziskavo.

V antičnem času se poselitev počasi širi proti obali in rečnim strugam, čeprav se kontinuirano ohranja tudi na vrhovih. Z letom 177 p. n. š., ko Rimljani osvojijo prestolnico starih Istranov *Nesactium* pri Pulju, se prične šest stoletij rimske oblasti. Z njihovim prihodom se uveljavijo številne novosti, ki v veliki meri zaznamujejo podobo Istre, kakršno poznamo danes. Uvedejo svojo upravno ureditev, številne kulturne rastline, raznorazne obrti in tehnične inovacije ter razvijejo močno cestno omrežje. Glavna središča, municipiji z lokalno samoupravo, so v tem času v Trstu, Pulju in Poreču, kasneje še v Kopru in Novigradu. Nastanek vplivnejših obalnih mest Darovec (1992) sicer pripisuje grškim kolonistom, zlasti seveda pomorskim trgovcem, vendar se šele pod Rimljani prično pospešeno razvijati. Rimljani uvedejo gojenje vinske trte in oljke na terasiranih pobočjih, razvijajo različne obrti ter protoindustrijo. Kot zanimivost Matijašič (2000) omenja danes

pozabljene vendar slikovite kombinacije kultur, npr. oljk in žitaric ali vinske trte, ki se vzpenja po sadnem drevju.

Dobro organizirano in vzdrževano cestno omrežje je stalnica rimske kolonizacije. Glavni prometnici, *via Gemina* in *via Flavia*, sta vodili prva iz Ogleja prek Trsta na Reko, druga pa je povezovala Trst s Puljem. Slednja je potekala tudi čez območje obdelave, vendar po dosedaj znanih arheoloških najdbah ni mogoče določiti točne trase. Domnevno je prečila Trst, Rižano, Šmarje, Hrib pri Krkavčah in dolino Dragonje ter se nadaljevala proti Pulju. Bolj verjetna se zdi alternativna varianta, po kateri se glavna cesta izogne naseljem na slemenih in poteka mimo Gažona po dolini Drnice, med prej naštetimi naselji pa poteka njen stranski trak (Poglajen, 2006, cit. po Puhar 2007; Župančič, 2003, cit. po Puhar, 2007). Rimsko cestno omrežje ostane intenzivnejše v uporabi vse do 14. stol., na posameznih odsekih pešpoti pa se rimski tlak ohrani do danes. Kot v drugih osvojenih ozemljih si tudi v Istri Rimljani vzamejo pravico do tretjine najboljše kmetijske zemlje; ta pripade zaslužnim vojakom ali bogatim rimskim družinam. Na podarjenih latifundijah si gradijo ponekod razkošne domove, *villae rusticae*, iz katerih se razvijejo nekatera današnja naselja. V okviru območja obdelave sta znana primera najdbe rimske *villae* Na Grubelcah pri Dragonji in manjšega objekta pri Kaverljagu.

Kršćanstvo se je v Istri razširilo nekako v 3. stol., v 4. in 5. stol.. Ko je oglejska cerkev na vrhuncu, se pospešeno gradijo cerkve. Sledi obdobje bizantinske nadvlade, ki vsaj delno sovпада z naseljevanjem Slovanov. Prvi naselitveni val se prične v začetku 7. stol., drugega povzročijo vladajoči Franki slabi dve stoletji kasneje z načrtnim naseljevanjem slovanskih kolonistov (Darovec, 1992). Poleg tem krajem že poznanih kolonizatorskih prijemov Franki vzpostavijo nov družbeni red; na poznorimskih izhodiščih osnovan fevdalizem (Žitko, 1991). Veleposestva so bila večinoma dodeljena v last oglejskim škofom.

Pri delitvi frankovske države v 10. stol. pripade Istra Vojvodini Bavarski in ostane pod enotno oblastjo do 13. stol. Takrat si začno Benečani, nezadovoljni z razmeroma svobodnimi in zlasti bogatimi obalnimi mesti, podrežati istrsko obalo. Do 15. stol. spadajo pod beneški vpliv tudi najjužnejša pristaniška mesta z ožjim zaledjem, upravno in trgovsko središče celotnega polotoka postane Koper. Poleg mesta, ki mu je ta čas pustil svojevrsten kulturni in družbeni pečat, je blagostanje doživljala tudi njegova okolica. Obalna naselja zaradi demografske rasti v tem času izgubijo podobo utrjenih otoških mest, močno se poveča vloga kmetijstva in trgovine, kar pospešuje razvoj podeželja in nastanek številnih novih povezav med zaledjem in obalo. Ob turških vpadih v 16. stol. je bilo območje podvrženo migracijam južnih narodov, t. i. prebegov oz. uskokov. Poleg spontanega preseljevanja so Benečani na območja, izpraznjena zaradi pogostih kug in vojn, tudi načrtno naseljevali pripadnike drugih narodov. Z naselitvijo pastirskih dinarskih kolonov v 16. in 17. stol. se začne uveljavljati intenzivnejša živinoreja. Iz zgodnjega 17. stol. je znanih precej glagoljaških napisov, ki pričajo o živahnosti te dejavnosti tudi na območju Šavrinov. V tem času Benečani zaradi prenosa pomorskega prometa na Atlantik že počasi izgubljajo na moči in pomenu. Z dokončnim zatonom Beneške republike v 18. stol. preide Istra zopet pod germansko upravo, tokrat avstro-ogrsko. Habsburžani glavni težišči razvoja prenesejo na Trst in Reko.

Pod habsburškim vplivom ostane Istra do konca 1. svet. vojne. Leta 1920 z Rapalsko pogodbo, ki jo podpišeta Kraljevina SHS in Italija, pripade slednji. Sledi obdobje intenzivnega poitalijančevanja prebivalstva, ki se še okrepi z vzponom fašizma. Po 2. svetovni vojni je bila večina Istre in Primorske priključena Jugoslaviji. V obalnem pasu je bilo ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje, razdeljeno na dve coni. Cona A je imela sedež v Trstu, cona B pa v Kopru. Leta 1954 s podpisanim Londonskim memorandumom prva pripade Italiji, druga pa Jugoslaviji (Darovec, 1992). Iz političnih vzrokov takrat območje zapusti precej prebivalcev, zlasti italijanske narodnosti (Gombač, 2000). V 60-ih in 70-ih je obdobje industrializacije, pospešene urbanizacije, skoncentrirane na ozek obalni pas in agrarnih reform privedlo do razvrednotenja kmetijstva ter posledično praznenje podeželja. Kot lepo strne Žitko (1991), v letih po vojni "spremljajoči pojavi enostranskega ekonomskega razvoja povzročijo deagrarizacijo in depopulacijo podeželja, zaostajanje socialnega razvoja, zapostavljanje prostorskih problemov in varstva narave na eni strani in izreden, državno voden gospodarski razcvet, temelječ na industrializaciji, luški dejavnosti in razvoju turizma, ki je bil povezan z visoko populacijsko rastjo in intenzivno urbanizacijo na drugi strani".

3.1.3.2 Kultura

Južnič (1993) kulturo razlaga kot "logično zgradbo in hkrati abstrakcijo vzorcev obnašanja", ki je "prav tako vsebinsko napolnjena s takimi vzorci" in jo tako lahko razumemo kot "sistem določene celovitosti človekovega početja in hkrati za način življenja". Barbičeva (1995) na podobno temo pravi, da "sodobno kulturno identiteto slovenskega podeželja opredeljujejo tako tradicije / dediščina kot sodobni človeški dosežki, s katerima se posameznik / družbena skupina istoveti, pomeni, jih pojmuje kot del lastne kulture v določenem prostorskem in socialnem okolju". Naloga se v tem delu omeji predvsem na izbor tistih kulturnih pojavov ali objektov, ki pomembneje določajo prostor kot kraj, preplet specifičnih, od okolice različnih pomenov in vsebin.

3.1.3.2.1 Ledinska imena

Poimenovanje delov prostora do neke mere priča o njegovi podobi in pomenu, s katerima ju človek povezuje. Južnič (1987) ugotavlja, da "človek kot bitje jezika tudi prostor zaznamuje z besedami, s pojmi". Nadalje pravi, da je "v tem smislu lingvistična klasifikacija prostora dojemanje prostora z jezikom. Ker je jezik najpopolnejša oblika simboliziranja, je v njem celo nekakšen prvi korak k percepciji prostora". S poimenovanjem človek torej klasificira dele prostora, kar mu omogoča, da prostor lažje obvlada oz. se v njem lahko orientira. Potreba po opredelitvi zaključenih, razpoznavnih predelov prostora (območij), ki se v nekem fizičnem ali mentalnem dejstvu bistveno razlikujejo od okoliških, po Lynchu (1974) ustvarja eno od osnovnih prvin, s katerimi človek členi podobo prostora. S poimenovanjem takšno zaznavo ojača, zasidra v svoj prostorski kod.

Ledinska imena, podobno kot druge prostorske strukture, nastajajo in izginjajo v navezavi na sočasno fizično podobo (pogosto rabo) prostora ter družbeno pogojenimi vsebinami in pomeni na mentalni ravni. Za predele, ki so v rabi nepretrgoma že dalj časa, so se

praviloma ohranila prvotna imena ali njihove izpeljanke. Poimenovanje torej priča tako o kontinuiteti naselitve kot o prepoznani različnosti prostorskih segmentov. Zato je jezikovna opredelitev prostora prav tako del njegove prostorske identitete.

Zaradi kulturnega pomena in iz praktično-orientacijskih razlogov bi bilo smiselno v omrežje pešpoti vključiti tudi to plast človekovega doživetja prostora. Z manj opaznimi talnimi oznakami ledinskih imen bi poleg predstavljanja dela lokalne kulturne in zgodovinske dediščine izboljšali tudi sprehajalčev občutek za orientacijo. Nenazadnje bi s tem najverjetneje spodbudili ponovno uporabo nekaterih, danes že skoraj pozabljenih imen.

Iz analize krajevnih imen lahko razberemo vsaj tri stopnje poselitvenega procesa. Najstarejša, pedslovanska imena imajo naselja Padna, Pomjan, Kubed, Tinjan, Gažon, Koštabona in Krkavče. Titl (2004, cit. po Puhar 2007) imeni Koštabona in Dragonja pripisuje Keltom, keltskega izvora naj bi bilo tudi ime za Krkavče (Simič in Pucer, 2001). O njihovi starosti pričajo arheološka najdišča iz prazgodovinske in rimske dobe. Še danes je pogosto ledinsko ime Gradišče oz. Gračišče, tudi Kaštelir, vsa tri pa označujejo navadno krožna, z visokim zidom zavarovana naselja nekdanjih Histrov. Pri krajevnih imenih slovanskega izvora ločimo dve skupini. Prvi so osnova za poimenovanje naravne prvine prostora; največ po vodah, drevju ali izrazitih geomorfoloških pojavih (npr. Draga, Dol, Na kalu, Slivje, Bošk, Strma reber). Te prištevamo med starejša imena slovanskega izvora. Drugo skupino, predvidoma mlajšo, sestavljajo poimenovanja kolektivnega značaja. Taka imena imajo navadno male vasice ali zaselki in so običajno podobna pogostejšim priimkom (npr. Kocjančiči, Babiči, Zupančiči, Diletici). Zaradi pogostosti takega poimenovanja manjših naselbin Melik (1960) sklepa, da se je poseljenost v Šavrinih zgostila šele v kasnejšem času, torej nekako v prehodu v novi vek.

3.1.3.2.2 Šavrinstvo - od psovke, poklica do sodobne identitete

S *šavrinstvom* kot specifičnim družbeno in prostorsko pogojenim pojavom sta se poglobljeno ukvarjali etnologinji Ledinek in Rogelja (1995, 1997, 2000), zato je tekoče poglavje v veliki meri plod njunih ugotovitev. Za razumevanje konstrukcije sodobne šavrske identitete, kot delu razpoznavne lokalne samopredelitve, sta ključna Brumnova (1992, 1998) prispevka.

Poimenovanje je bilo vsaj na začetku razumljeno kot etnična oznaka prebivalcev določenega geografskega območja in je šele kasneje pridobilo poklicno konotacijo, s katero ga v veliki meri povezujemo tudi danes. Kot Šavrine so prebivalce današnje Slovenske Istre na podlagi razlik v jeziku nazivali južni, hrvaški prebivalci istrskega polotoka. V obdobju preprodaje se je, zaradi narave te dejavnosti, poimenovanje razširilo še na njene vršilce. V zadnjem času šavrinstvo stopa v ospredje kot ponovno oživiljen del kulturne dediščine.

Šavrinstvo, kot ga poznamo danes, dejansko označuje preprodajo drobnih izdelkov, ki se je pojavila v obdobju med obema vojnama. Žene in dekleta, redkeje tudi moške, so se v tem času preživljali s preprodajo jajc in blaga kupljenega v tržaških trgovinah. Zlasti moški so se pogosteje posluževali donosnejšega trgovanja z alkoholom, tobakom in soljo, živino,

mesom ter olivnim oljem. To je bilo deloma pod državnim monopolom, deloma pa povsem ilegalno in je veljalo za bolj tvegan *kontrabant*. Ženske so v zameno za jajca, ki so jih prodale v Trstu, Istranom prinašale sukanec, milo, petrolej, igle, blago in riž (Ledinek in Rogelja, 2000). Večina deklet je redno hodila v Istro po jajca le pred poroko, da so si zaslužile za balo ali prispevale v družinsko gospodinjstvo. Druge so se s preprodajo ukvarjale dalj časa, zlasti samske in vdove, ki jim je takšno delo predstavljalo alternativo težakemu delu na polju. Poleg dodatnega zaslužka so tovrstna *trgovska romanja* krepila tudi socialne vezi in pripomogla k širjenju informacij in inovacij. Posamezno popotovanje je trajalo tri do štiri dni. Vsaka Šavrinke je imela svoje vasi in hiše, ki jih je redno obiskovala in z njimi trgovala. Jajca so ženske tovorile z oslom in ali v košari na glavi, *plejnerju*. Zlasti zadnji je pomemben del ene bolj prepoznavnih istrskih silhuet, motiva Šavrinke, upodobljene tudi v Pohlenovem kipu v Hrastovljah.

Brumen (1992) omenja dve nasprotni si podobi, ki sta zaznamovali Šavrinke. Po eni strani so veljale za "pogumne ženske, ki so prispevale nezamerljiv delež k preživetju družine in so bile neke vrste posrednice med tradicionalnim vaškim svetom in urbanimi obalnimi mesti. Po drugi strani pa so bile Šavrinke v vasi pogosto pejorativno označene, saj je šlo za ženske, ki so bile zaradi narave njihovega dela veliko časa odsotne zdoma, torej od družine, v okviru katere bi morale, v skladu s patriarhalno agrarno moralno, opravljati vlogo mater in žena". Iznajdljivost v boju za preživetje so tako združevale z izrazito emancipirano vlogo v tedanji družbi.

Pri popularizaciji šavrinstva, kot ga poznamo v sodobnem času, je ključno vlogo odigralo leposlovje (Brumen, 1992). Pomen literature pri vzpostavljanju družbene kolektivne zavesti omenja v svojih raziskavah tudi Kučanova (1996, 1998), zato ni nenavadno, da se je sodobna šavrinska identiteta utemeljila prav na podlagi literarnih del. Kljub predhodnim upodobitvam, so pravo odmevnost sprožila šele številna Tomšičeva dela na to temo (Tomšič, 1986, 1990, 1993). Brumen (1992) meni, da se je prav "na osnovi njegovih prizadevanj v devetdesetih dokončno izoblikovala (idealizirana) podoba Šavrinke (Slovenke) kot močnih, pogumnih in cankarjansko trpečih mater, ki se žrtvujejo za svojo družino in otroke". Tako redefinirana ter idealizirana preteklost se je zdela tukajšnjemu prebivalstvu primerna kot odgovor na potrebo po novi samoopredelitvi, ki se je pojavila z nastankom novih meja v letu 1991.

3.1.3.2.3 Krkavški kamen

Zlahka ga uvrstimo med zanimivosti na državni ravni, saj so spomeniki te vrste na Slovenskem precej redek pojav. Kot že ime pove, stoji kamen v bližini vasi Krkavče, ob poti do manjšega zaselka Škrljevec. Na današnje mesto je bil postavljen v času Šribarjevih izkopavanj prazgodovinskega gradišča na hribu pri Krkavčah v začetku 50-ih let prejšnjega stoletja (Puhar, 2007). Dvainpolmetrski monolit ima na obeh straneh izklesano antropomorfno figurico z rokami v odročenju in s sončnim sijem okrog glave. Petrografske raziskave so pokazale, da je kamen lokalna kamnina, vendar točen izvor in namen še danes nista povsem pojasnjena. Vuga (1999, cit. po Puhar, 2007) pripiše izdelavo megalitskemu kulturnemu krogu v obdobju od 3000 do 2000 p. n. š., namenjen pa naj bi bil čaščenju sončnega božanstva. Meni, da je kamen del megalitskega merskega sistema ter poudarja pomen nadaljnjih astronomskih raziskav. To teorijo delno potrjuje tudi središčna pozicija kamna v konstelaciji cerkva, povezanih v prostorski križ, ki ga omenja Puharjeva (2007) v

svoji diplomi, saj je znano, da je cerkev pogosto povzemala predkrščanske kraje z izrazitim obrednim značajem in jih vključevala v svoje ureditve. Postavitev cerkva je skrbno premišljena. Krajša stranica, ki povezuje cerkvi sv. Mavra in Štefana v Sv. Mavru in daljša, ki povezuje cerkev sv. Marije v Novi vasi in sv. Katarino na Skorušici, sta v razmerju 2 : 3. Razmerje, ki povezuje sv. Marijo v Novi vasi in Gradišče ter Gradišče in sv. Katarino ($1 : 2^{1/2}$), je značilno za cerkvene tlorise iz obdobja romanike. Celoten sistem kaže izrazito podobnost s prostorskim križem v Pragi, datiranim v 12. stol. Križ je z daljšo stranico orientiran v smeri severozahod-jugovzhod (Puhar, 2007).

Zanimivo je, da kamen vseskozi ohranja svojo obredno funkcijo. V rimski dobi so ga častili kot kultno Mitrovo podobo, Slovanom naj bi predstavljal boga Triglava (Vuga, 1999, cit. po Puhar, 2007) oz. Svarožiča (Batista, 2002, cit. po Puhar, 2007), nanj so vezane številne lokalne vraže in običaji, še danes je del cerkvene procesije. Iz časov slovanskega čaščenja sta se najverjetneje ohranili imeni Troglav in Berlina, ki ju še danes navajajo starejši domačini.

Kamen, kot mu danes preprosto pravijo okoliški prebivalci, je izpovedno močan in razpoznaven element prostora, njegova izjemnost presega lokalno raven. Zlahka se vklaplja v podobo Slovenske Istre, personificirane v skrivnostno, magično deželo pravljičnih bitij, ki se sprva pojavlja le v literaturi (osnovani na ljudskem izročilu), kasneje pa se manifestira še na ravni raznih kulturnih društev, tematskih poti ter celo glasbe. Z zgodovinsko in kulturno tako trdnim ozadjem, ki je skupno motivu sončne figurice s kamna in šavrinkini silhueti, predstavljata motiva primerni referenci za oblikovanje krovnega znaka mikroregije; znaka, ki označuje lokalne izdelke in znamenitosti ter se pojavlja na kartah in označevalnih tablah.

3.1.3.2.4 Ljudsko izročilo in običaji

Ljudsko izročilo - mitološka verovanja, pripovedke, pesmi in vraže - so pomemben del kulture vsake tradicionalne skupnosti. Kadar se zgodbe navezujejo na realne dele prostora, ponavadi opozarjajo na njihov poseben, pogosto simbolni pomen prepoznan znotraj posamezne družbe. Običaji so ponavljajoča se opravila iz vsakdanjega življenja, ki vsled svoje ciklične narave preraščajo v ritual. Če so nekoč ljudski običaji prvenstveno pomenili načine preživetja, se danes prebijajo v ospredje kot tržno zanimive atrakcije.

V pripovedkah za ozadje skoraj vedno služi realno, domače okolje, posamezne sestavine oz. njegovi izseki pa lahko tvorijo tudi osrednji motiv zgodbe. Navadno gre za po ljudskem pojmovanju posebne dele prostora, kraje, ki iz različnih vzrokov prevzemajo vlogo nosilcev družbenih pomenov. Šavrinsko izročilo tako pozna kar nekaj zgodb o zakladih na krajih, ki sovpadajo s prazgodovinskimi najdbišči, o krkavškem kamnu s še danes aktivno obredno vlogo ter zakletih poteh. Med slednjimi je zanimiva pot Na Stenicah, ki teče pod Krkavčami. Na koncu poti naj bi po lokalnem prepričanju živela kača, ki je kot del prostorske simbolike pogost pokazatelj predkrščanskih obrednih prostorov (Puhar, 2007). Ljudsko izročilo ostaja zunanemu obiskovalcu v veliki meri prikrito, med lokalnim prebivalstvom se le počasi spet obuja in razširja. Je vznemirjajoča plast prostora, ki bi se z ustrezno oblikovanimi oznakami lahko vključila v potek poti.

Med nekdanjimi poklici, ki so si po svoje prikrojili tudi prostor, so že omenjene šavrinke s svojimi trgovskimi potmi, perice z vaškimi perišči ter krušarice, katerih domovanja zlahka prepoznamo po značilni izbočeni in pogosto polkrožno zaobljeni peči z zunanjim dimnikom.

S stališča turistične ponudbe ter razvoja kulturne dediščine so potencialno zanimive *šagre* ter osmice s spet uveljavljajočo se tradicionalno gastronomsko ponudbo. Šagre so cerkveni sprevodi ob praznovanju dne vaškega zavetnika in se navadno zaključijo z vaškim praznovanjem in plesom. Osmice izvirajo iz 16. stol., današnje ime pa so dobile v času Jožefa II. z dekretom, ki je kmetom dovoljeval osemdnevno prodajo vina. Označuje jih *fraska* oz. šop bršljana obešen nad vhodnimi vrati. Od običajev, vezanih na obdelavo zemlje, se jim pridružujeta še trgatev oz. *bendima* ter *branje* oljk, del izročila z močnim potencialom pa predstavlja tudi kulinarčna dediščina Slovenske Istre.

3.1.3.3 Značilnosti agrarne krajine

3.1.3.3.1 Krajinski tipi

Po razdelitvi, ki so jo zastavili Marušič in sodelavci (1998) in jo povzemam v nadaljevanju, spada obravnavano območje najprej med primorske regije, nato prave primorske regije in nazadnje v enoto Slovenska Istra. V slednji je zastopano s podenoto, imenovano povodje Dragonje. Izmed krajinskih vzorcev, ki jih naštevajo prej omenjeni, so izbrani tisti, ki se pojavljajo v Šavrinah, zato so vključeni tudi tisti, ki sicer spadajo pod sosednjo enoto z imenom Slovenska obala.

Krajinski vzorci, ki jih je torej moč zaslediti v Šavrinskih brdih, so:

- v enoti Slovenska Istra

1. Kmetijski svet na terasah s strnjenimi naselji na slemenih

Na ožjih slemnih, ki kot pomoli visijo nad dolinami, se na njihovem robu pojavljajo strnjena gručasta naselja. Na manjših strminah se pod vasjo pojavljajo obdelovalne terase, ki se vse bolj zaraščajo. Teras postopoma preraščajo v gozd. (značilen vzorec)

2. Kmetijski svet v rečnih dolinah

Obdelovalne površine v ravnini so drobno parcelirane v različnih smereh in razmeščene med naravno obraščenimi vodotoki. Znotraj kmetijskih površin se pojavljajo ostanki gozdnega sestoja. (redki vzorec)

3. Kmetijski svet na širših slemenih

Široki hrbti šavrinskega gričevja so intenzivno obdelani, saj sestavljajo sorazmerno ravne in za obdelavo ugodne površine, ki niso izpostavljene poplavam in so običajne v dolinskem delu. Na prehodu v blaga pobočja se pojavljajo obdelovalne terase, ki na strmih pobočjih prehajajo v gozdni sestoj. (redki vzorec)

4. Povodje Dragonje (rubrika vrednotenja)

Izrazito zaraščanje kmetijskih površin kaže na intenzivno obdelovanje v preteklosti. Krajina izkazuje visoko stopnjo prvinskosti tudi z odprtimi žarišči erozije ter reko Dragonjo s svojimi naravnimi pojavi. (simbolne vrednosti naravnih in kulturnih prvin: lokalni pomen)

-v enoti Slovenska obala

1. Flišni klif

(opis je vezan na morsko obalo in je za potrebe te naloge nerelevanten)

2. Kmetijski svet na terasiranem pobočju

Pobočja, preoblikovana v obdelovalne terase, se izredno prilagajajo obstoječemu reliefu. Na terasah se pojavljajo mešane kulture. Obdelovanje teras preprečuje njihovo zaraščanje. (značilen vzorec)

3. Terasiran svet v zaraščanju

Opuščanje pridelovanja na terasiranih pobočjih povzroča zaraščanje sprva z grmiščnim rastjem in kasneje z drevesnim slojem. Zaraščanje z rastjem preprečuje erozijo in odplakovanje rodovitne prsti in povzroči sčasoma preoblikovanje pobočij v prvotno obliko. (značilen vzorec)

4. Urbanizirana terasirana pobočja

Terasirana pobočja niso več v intenzivni kmetijski rabi, temveč so delno pozidana in namenjena vrtovom, sadovnjakom in vinogradom (v Šavrinah se vzorec pojavlja zlasti na severnem in zahodnem obrobju, pretežno na položnejših pobočjih, ki težijo k obalnim mestom).

3.1.3.3.2 Raba tal in kulturne rastline

Glavne kmetijske panoge so vinogradništvo, sadjarstvo s prevlado subtropskega sadnega drevja in zelenjadarstvo z usmeritvijo v pridelovanje zgodnje zelenjave. Zaradi poudarjeno ugodnega sredozemskega podnebja je zastopano tudi deloma tržno usmerjeno oljkarstvo. Najbolj skrbno so obdelane naplavne ravnice v razširjenih spodnjih delih rečnih dolin, vinogradi in sadovnjaki rasejo na novo urejenih, za strojno obdelavo prilagojenih kulturnih terasah, medtem ko starejše kulturne terase na strminah propadajo ter se počasi zaraščajo. Pretežno listnati gozd porašča dobro četrtino mezoregije (Rejec-Brancelj, 2006).

Za ta predel je značilno že omenjeno gojenje južnih kultur, zlasti oljke in vinske trte, ki jih v teh krajih gojijo že od rimskih časov dalje. Prva uspeva na nadmorskih višinah do slabih 300 m, druga pa tudi višje. Vedno več smokev in mandljevcev, kar je razumljivo glede na nezahtevnost gojenja in visoko ceno, ki jo sadeža dosegata na trgu. Od sadnih dreves se pojavljajo še breskve, marelice, češnje in murve. V obrežnem pasu je značilno gojenje povrtnin, melon in lubenic, v višjih vzhodnih in jugovzhodnih legah pa kostanja, pšenice in koruze. Žit in domačih sadnih vrst je bil v preteklosti precej več, je pa res, da se te kulture zaradi povečanega povpraševanja na trgu počasi vračajo. Včasih je bilo precej bolj razvito nabiralništvo, ki se v povezavi s povečano potrebo po rekreaciji spet uveljavlja. Koštialova (1996) pri opisu te dejavnosti omenja nabiranje divjega šparglja, navadnega bljušča, *ruške* oz. bodeče lobodike, raznih zelišč in dišavnic ter gob.

Kot navaja Wraber (1989), je večino rastlin, ki jih prepoznavamo kot sredozemske, v kraje ob slovenski obali skozi stoletja prinašal človek. Sredozemsko rastje je posledično v večji meri omejeno na območja pod vplivom človeka, na bolj naravnih pa se pojavljajo le izjemoma. Čeprav neavtohtone, so kulturne in okrasne rastline, npr. smoke, rožmarin, sivka, oleander, lovor, brnistra in cipresa, sčasoma postale neločljivi del predstave o Slovenski Istri.

Z vidika pričujoče raziskave velja še enkrat izpostaviti rastline, ki v posameznih letnih časih ali skozi celo leto soustvarjajo značilno vizualno podobo krajine. Poleg ruja in brnistre, ki ju omenja Komac (1996), in nekaterih prej naštetih mediteranskih kultur, zlasti oljke in trte, je taka še vednozelena cipresa. Čeprav brez neposrednih koristi za človeka, jo ta že stoletja zasaja ob svojih domačijah, še pogosteje pa z njimi označuje mesta pokopavanja mrtvih. Vsaj od časov starih Grkov dalje simbolno bogato drevo s svojo izrazito sloko in temno vertikalno privablja poglede od blizu in daleč. Novejša ureditev, ki uporabi njeno dominirajočo vlogo v prostoru, je linijska zasaditev cipres na veleposestvu Brič. Sicer lep in markanten motiv morda nekoliko preveč spominja na tiste, ki smo jih vajeni iz Toskane. Čeprav jo nekateri radi vzporejajo s Slovensko Istro, najpogosteje z vidika potenciala negovane krajine za razvoj turizma, vendarle ne smemo pozabiti, da gre za dva podobna, a vseeno različna krajinska značaja.

3.1.3.3.3 Kulturne terase

Kot pravi Kučanova (1996) "nekateri stvari in pojavi postanejo zraščeni s krajinskim prizorom, ker jih kot neločljivi del krajine opredeli njihov funkcionalni odnos do potreb neke dejavnosti. Gre za to, da iz utilitarne potrebe zrasli objekti ali oblike v določenih pogojih pridobijo poseben identifikacijski pomen - na simbolni ravni namreč lahko že sam objekt predstavlja krajino, katere del je". Z vidika krajinske razpoznavnosti flišne Istre takšno vlogo vsaj delno lahko pripišemo kulturnim terasam, še v večji meri pa morda lahko isto trdimo za značilne istrske poljske hišice, *kažete*. Podporne peščenjakove zidove mehkih, reliefu prilagojenih linij in med njimi cvetoče sredozemsko sadje, trte ter oljke zlahka povežemo s tem delom Slovenije (Podboj, 1993).

3.1.3.4 Stavbarstvo in poselitev

3.1.3.4.1 Tradicionalna arhitektura

Starejše hiše v Šavrinih so sredozemskega značaja; podolgovate s položnimi strehami, pogosto večnadstropne in neometane. Zaradi lastnosti glavnega gradbenega materiala (peščenjaka) se je za razliko od preostale, apneniške Istre ohranilo manj starejših objektov (Melik, 1960). V Šavrinih je bil osnovni gradbeni material torej sivo-rjavi peščenjak, za stropne in strešne konstrukcije, vrata in polkna so uporabljali hrastov les.

Istrsko hišo Perossa (1998) uvršča v zvrst adicijske hiše, "ki raste z dodajanjem novih, približno enakih celic". Osnovni obod je kamnit, notranje stene so iz lažjih materialov, saj so jih po potrebi tudi prestavili. Na splošno je opaziti dve različni organizaciji prostorov znotraj stavbe. V zgornjih nadstropjih so skoraj brez izjeme spalni prostori, spodaj pa veža, kuhinja in klet ali prostori, namenjeni živalim oz. različnim obrtem (kovačija, oljarna, ...). Tlorisi so v osnovi pravokotni; krajši stranici praviloma ne presegata 6 do 7 m. V strnjeni vaški pozidavi zasledimo tudi bolj nepravilne tlorisne oblike, zlasti kot prilagoditev na ostale objekte, vaško pot ali relief. Dvokapna streha je bila najprej kamnita, ponekod slamnata. Nekako v 19. stol. ju je nadomestila korčasta, ki je omogočala položnejše naklone strešin, s čimer je sicer še vedno masivni istrski stavbni kubus pridobil vtis lahкотnosti (Benčič-Mohar, 1993).

Orientacijo hiš poleg osončenosti določajo še hladni severni in vzhodni vetrovi. Oken na teh stranicah praktično ni ali pa so zelo majhna. Glavna pročelja se praviloma odpirajo proti prijaznejšim južnim, jugozahodnim ali zahodnim legam. Okna so glede na stare kmečke hiše drugod po Sloveniji sorazmerno velika, zmeraj se zapirajo s polkni, ki ščitijo pred poletno vročino in sunkovito burjo. Okna in vrata so obdana z bolj ali manj obdelanimi, ponekod apnenčastimi ertami. Lepše primere vidimo pri obdelavi vrat, t. i. *portonih*. Umetelna kamnoseška obdelava je v Šavrine najverjetneje prišla z vplivi s Krasa (Benčič-Mohar, 1993). Družbeni položaj nekdanjega lastnika poleg velikosti objekta in bolj precizno obdelanih ert še danes izpričujejo veliki vogalni kamni. Slikovitejši elementi istrske hiše so tudi dostikrat raznoliko oblikovani dimniki, izbočeni ognjiščni prizidki, *baladurji* in ob hiše pogosto prislonjena pergola. Šavrinski tip *baladurja* je pokrito zunanje stopnišče, ki se izteče v manjši podest na dvorišču. Nasprotno je kraški tip privzdignjen od tal, saj je namenjen povezovanju zgornjih prostorov. Dejansko je to zunanji hodnik, običajno lesen in nadstrešen (Benčič-Mohar, 1993). Njegov nastanek povezujejo s pojavom koruze v 17. stol., ko so ga pričeli uporabljati kot prostor za njeno sušenje (Benčič-Mohar, 1993). Pojavljanje enega ali drugega seveda ni strogo geografsko določeno. Tako lahko v Šavrinah najdemo kar nekaj lepih primerov kraškega *baladurja* in obratno.

V Šavrinah najdemo vsaj tri različne tipe domačij ter prehodne oblike med njimi (Benčič-Mohar, 1993). Prva nastopa kot vdolžen niz stanovanjskih in gospodarskih poslopij; stavbe se mehko prilegajo reliefni konturi, neredko so ob strmejših pobočjih tudi prislonjene. Tip je pogost zunaj večjih naselij, zlasti pri kolonizatorskih zaselkih, na območju izbrane enote se pretežno pojavlja na južnih pobočjih pod Krkavčami in sv. Petrom. Drugi tip domačije Benčič-Moharjeva (1993) zgovorno poimenuje "zaprt kraški dvor". Domačija je običajno večja in prevladuje nad ostalimi gospodarskimi objekti. Ti so manjši ali pa so kar sestavni del večjega bivalnega objekta. Objekti in na odprtih stranicah visoki zidovi s svojo postavitvijo tvorijo zatišno dvorišče, kmečki atrij, varen pred ostrimi vetrovi. Običajno so dvorišča tlakovana z večjimi kosi lomljenega peščenjaka, fuge prerašča trava z zelišči. Dostop je navadno en sam, vodi skozi večja vrata oz. *porton* v prostostojećem zidu. Prehoden tip med obema je domačija, pri kateri so objekti strnjeni na obodu polodprtega dvorišča. Dvorišče je običajno odprto na dve strani. Pogojno lahko med tipe uvrstimo še enostavbno domačijo, pri kateri se zaradi pomanjkanja oz. revščine lastnika delitev na gospodarski in bivalni del odvija znotraj ene stavbe. V spodnjih delih je navadno prostor za živino, zgornji pa je bivalen.

3.1.3.4.2 Naselja in sistem poselitve

Večjih naselij v Šavrinah ni. Ta so vsa locirana na prometno bolj izpostavljeni obali, dodatno pa koncentracijo poselitve v gričevnatem svetu omejuje tudi razčlenjenost reliefa.

Razložena naselja so po Meliku (1960) bolj značilna za obalni pas, medtem ko v osrednjem in vzhodnem delu brd prevladuje strnjena gručasta poselitev. Strnjena, sklenjeno pozidana oblika vasi se je izoblikovala med 15. in 18. stoletjem (Sedej, 1970). Gručasta naselja so običajno locirana na vrhu ploščatih hrbtov. Zaradi strnjenosti hiš, iz katerih izstopa le cerkev z zvonikom, ponekod delujejo kot utrdbe in so eden izmed značilnih motivov flišne Istre. Manjše zaselke najdemo obdane s kulturnimi terasami tudi v pobočjih, medtem ko strme grape ostajajo neposeljene. Naselja najdemo torej tako na

visokih slemenih kot v pobočjih, redkeje tudi v ravnini. Na slemenih se poselitev pojavlja bodisi na samem robu ali sredi reliefnega hrbta. Če slednje ugotovitve primerjamo z značilno vedutno linijo naselij, lahko zaključimo, da se naselja z izrazito vedutno dominantno pojavljajo v glavnem na višjih legah. Kjer se v tej kombinaciji nahajajo na strmem robu slemena, navadno tvorijo jasna in močna prostorska znamenja. Naselja na pobočjih so običajno manjša, brez vedutnega poudarka. Nastala naj bi iz samotnih kolonizacijskih kmetij, ki so se pojavljale do nekako 16. stol. (Sedej, 1970). Njihova imena so vezana na dejavnosti ali priimke ljudi, ki so jih naseljevali (Zupančiči, Kocjančiči, Mlini, ...). To so bodisi zaselki brez cerkvice ali posamezne domačije, razložene po blažjih strminah. Brez izrazitega vedutnega poudarka so tudi nekatera naselja na slemenih. Največkrat so to manjši zaselki ali vasi, za katere so značilne cerkvice z zvonikom na preslico. Te z gabaritom zvonika ne izstopajo bistveno od povprečne konture vaške vedute ter zato ne tvorijo prostorskih dominant.

Lokacijo posameznega naselja je določilo več dejavnikov, v prvi vrsti zlasti naravne razmere. Varnost, bližina pitne vode, osončenost in zavetrnost lege ter slabša rodovitnost pozidane zemlje so narekovali poselitev od pradavnine dalje. Kot lep primer upoštevanja zadnjega dejavnika velja izpostaviti Krkavče. Vas je zgrajena na nerodovitnem apnenčastem vrinjencu, ki služi kot temelj hišam in naravni tlak na osrednjem vaškem trgu. Razgaljena kamninska podlaga skupaj z objekti, ki jo obdajajo nedvomno tvori enega zanimivejših vaških ambientov v Šavrinih. Varnost je narekovala lego naselij še v srednjem veku, iz katerega izvira večina današnjih vasi. Višje in odmaknjene lege so bile tudi bolj varne in zato bolj primerne za poselitev (Melik, 1960).

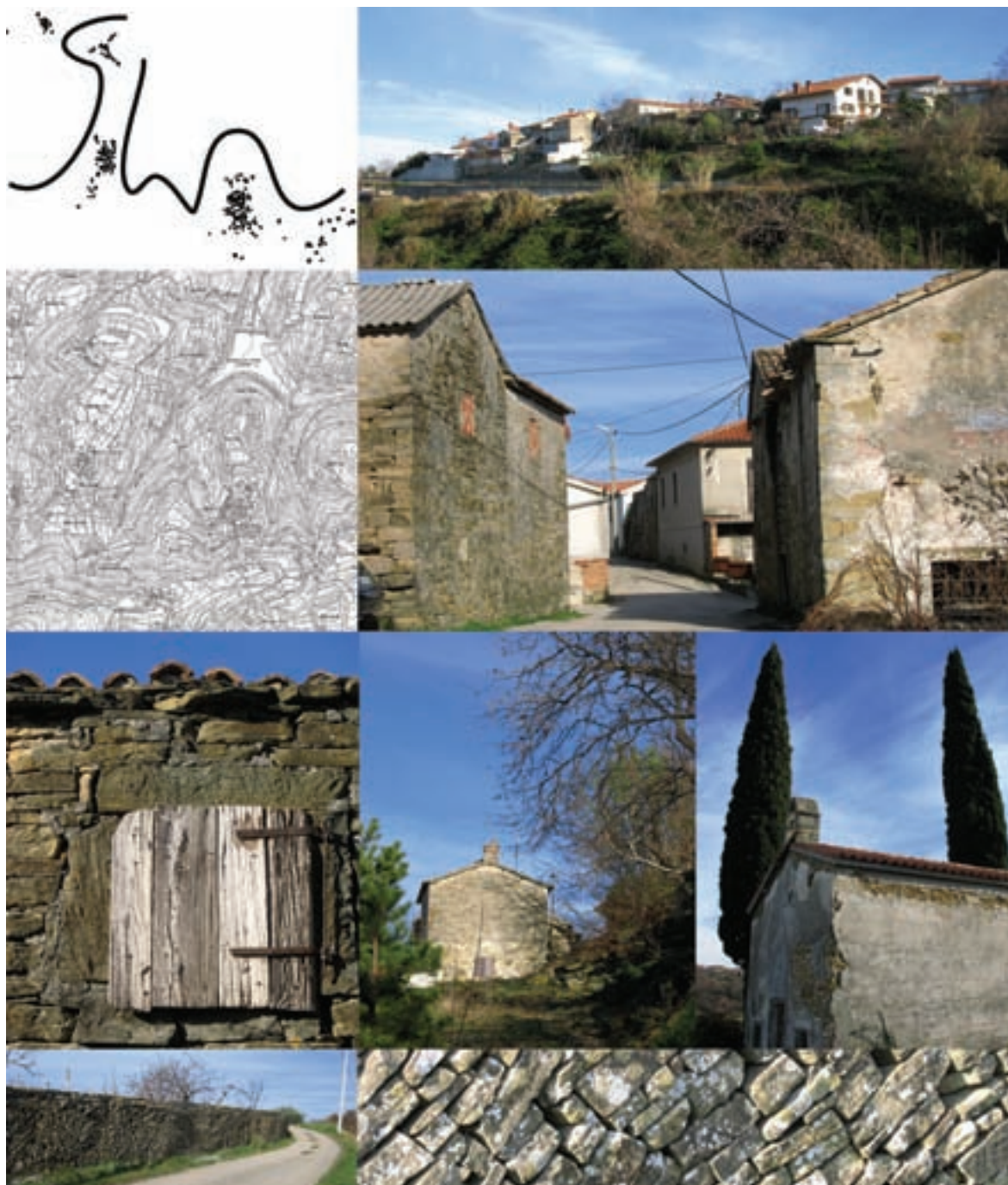
Na naslednjih straneh sledi prikaz glavnih središč poselitve, ki pomembneje vplivajo na značaj prostora. Posamezne vasi in zaselki so predstavljeni s kratkim opisom, fotografijami, zemljevidi njihove ožje okolice ter shemo odnosa grajeno tkivo - reliefne danosti. Zaradi že omenjanih prostorskih lastnosti poselitve Šavrinskega gričevja, se zdi lega glede na glavne reliefne pojavne oblike poleg velikosti in vedute ključna za opredelitev tipa naselja. Iz tega razloga se je zdelo smiselno v predstavitev naselja vključiti tudi osnovno informacijo o njegovi navezavi na morfologijo prostora. Podatek o vedutni liniji je predstavljen na kartografskem prikazu pojavljanja prostorskih vzorcev.

a) Babiči

Vasica leži ob cesti, ki vodi iz Kopra proti Sv. Antonu. Severno je Vanganelško jezero, umetni vodni zbiralnik, edina večja površina stoječe vode v Šavrinih.

b) Mali in Veliki Čentur

Mali in Veliki Čentur ležita na proti severu padajočem položnem slemenu severovzhodno od Pomjana. Na tem mestu je bila rimska vojaška utrdba, namenjena obrambi Kopra, t. i. *centurio*, po katerem se zaselka imenujeta. Ne preseneča, da je območje bogato z arheološkimi ostanki, še posebej izstopajo najdbe novcev, hudomušno poimenovane kar čenturski zaklad (Simič in Pucer, 2001). Med Manžanom in Čenturjema leži zaselek Hliban z veliko staro domačijo, obzidanim pučem in na žalost propadajočo cerkvico.

sl. 1: Babiči, Veliki in Mali Čentur

c) Boršt

Vasica že vsaj od časa Rimljanov, ko se je imenovala *Elpidium* leži, na skoraj 360 m visokem slemenu Bošteranskega hriba. Po ljudskem izročilu naj bi se tu rodil sv. Nazarij, prvi koprski škof in zavetnik tega mesta (Simič in Pucer, 2001). Na Škarljevcu je svetniku posvečena cerkva s slikami iz 17. stol., v vasi pa zanimiva kapelica. Romansko cerkvico sv. Roka s polkrožno apsido in zvonikom na preslico še pokriva kamnita streha; poleg fresk so bili pri restavriranju odkriti tudi glagoljaški napisi. Je del naselbinske kulturne dediščine.

sl. 2: Boršt

č) Fijeroga in Dilici

Nedaleč od Pomjana ležita vsak na svojem slemenu manjša, vendar živahna zaselka. Le malo okoliške krajine je skrbno obdelane, v predelu, ki je zaraščen skorajda do neprehodnosti, počasi propadajo zidovi grajeni iz netipično velikih kamnitih blokov (okrog 50 x 100cm), in večja v suhozid vzdana hladilnica. V Dilicah je zanimiv okrogel kamnit vodnjak, pokrit s kamnito ploščo in obkrožen z nižjim, krožnim suhozidom. Obe naselji sta zaščiteni kot naselbinska kulturna dediščina.

sl. 3: Fijeroga in Dilici

d) Glem

Najznačilnejši motiv gručaste vasice je nedvomno obrambni stolp, domnevno iz 14. stol., med domačini imenovan Glemski grad. Masivna, od daleč vidna utrdba je služila obrambi Kopra vse do propada Beneške republike (Simič in Pucer, 2001). V vasi je nekaj zgledno obnovljenih domačij, ki pa žal niso stalno naseljene. Cerkvica na pokopališču ima s škrlami krito polkrožno apsido, tista v vasi pa zvonik na preslico. Tudi Glem je del naselbinske dediščine.

sl. 4: Glem

e) Koštabona

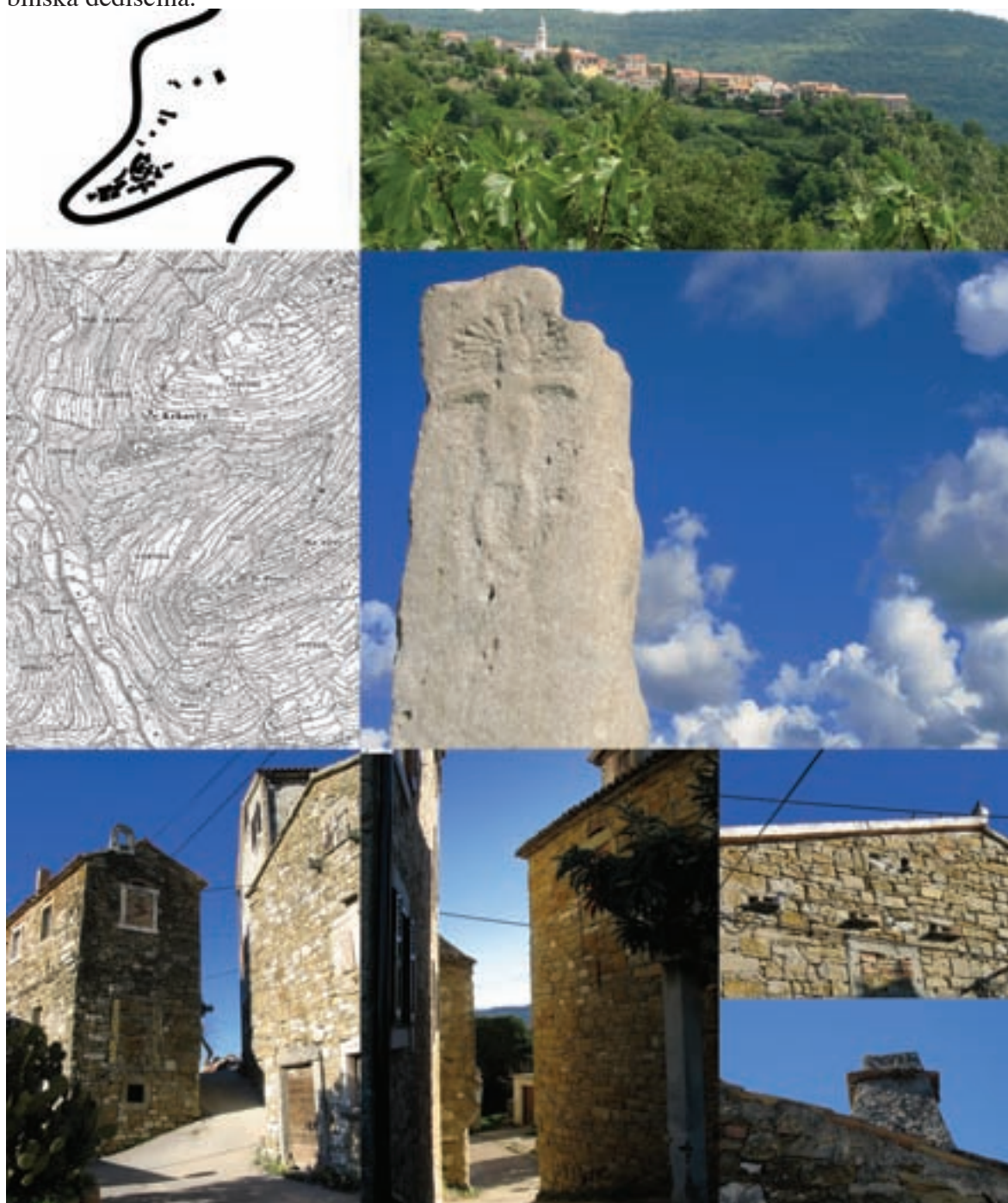
Velja za eno najlepših strnjeno pozidanih vasi, ki se razprostira na 257 m visokem grebenu nad dolino Dragonje. Ime naj bi dobila po poganski boginji zdravja, dobrote in materinstva Boni, njen tloris spominja na drevesno krošnjo. Poleg dveh večjih, večkrat prezidanih cerkva iztopajo še stara šola in kamnite domačije z visokimi zidovi. Vzhodnoje na dnu grape slap Betač, vas je del naselbinske kulturne dediščine. Berce-Bratko (1993) pri oceni šavrinskega zaledja z vidika potencialnih krajev za razvoj turizma predlaga v vasi ureditev skansena. Čeprav so takšni in podobni načini ohranjanja kulturnega izročila načeloma dobrodošli, vendarle ne gre pozabiti na pomen in podporo danes nastajajoči kulturi in umetnosti tudi kot potencialni bodoči dediščini.

sl. 5: Koštabona

f) Krkavče

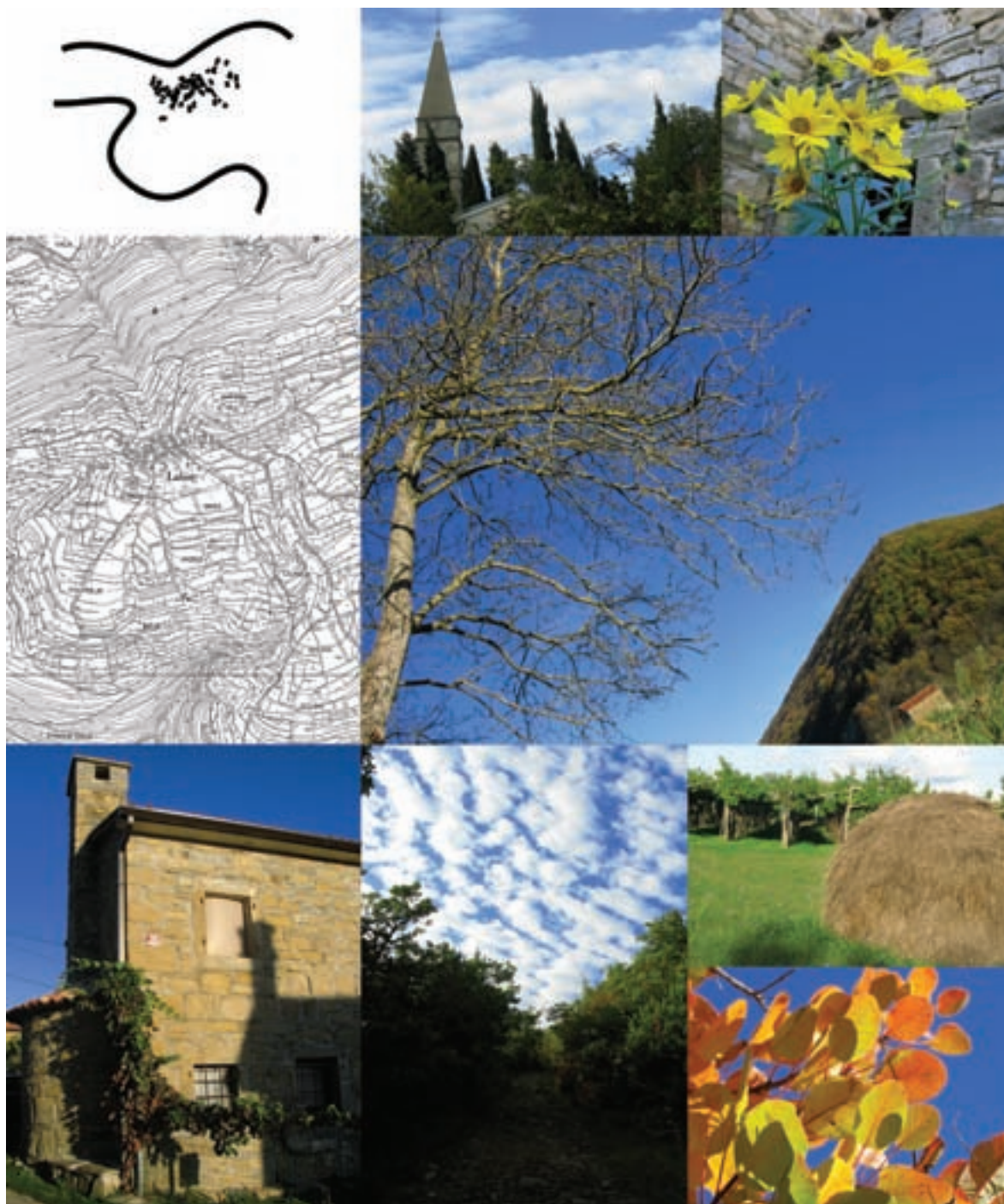
Posebnost te vasice je gotovo večja apnenčasta plošča, vrinjena v okoliški fliš, ki tvori naravno tlakovani osrednji trg pred cerkvijo sv. Mihaela. O prдавni poselitvi pričajo bližnji ostanki gradišča, skrivnostni monolit ter ime domnevno keltskega izvora; *kar* oz. *kr* je keltski koren, ki označuje kamen ali skalo (Simič in Pucer, 2001). Znale so najdbe več grobov, najverjetneje ostanki staroslovanske nekropole. V vaške hiše so poleg peščenjaka vzdani tudi kosi apnenca, ki prijetno popestrijo in rahljajo masivni vtis tradicionalne arhitekture. Podobno gradnjo srečamo ponekod v Novi vasi, Sv. Petru ter okoliških zaselkih. Tu že več let deluje hiša Vrešje, živi muzej istrske kulture. Krkavče so prav tako zaščitene kot naselbinska dediščina.

sl. 6: Krkavče

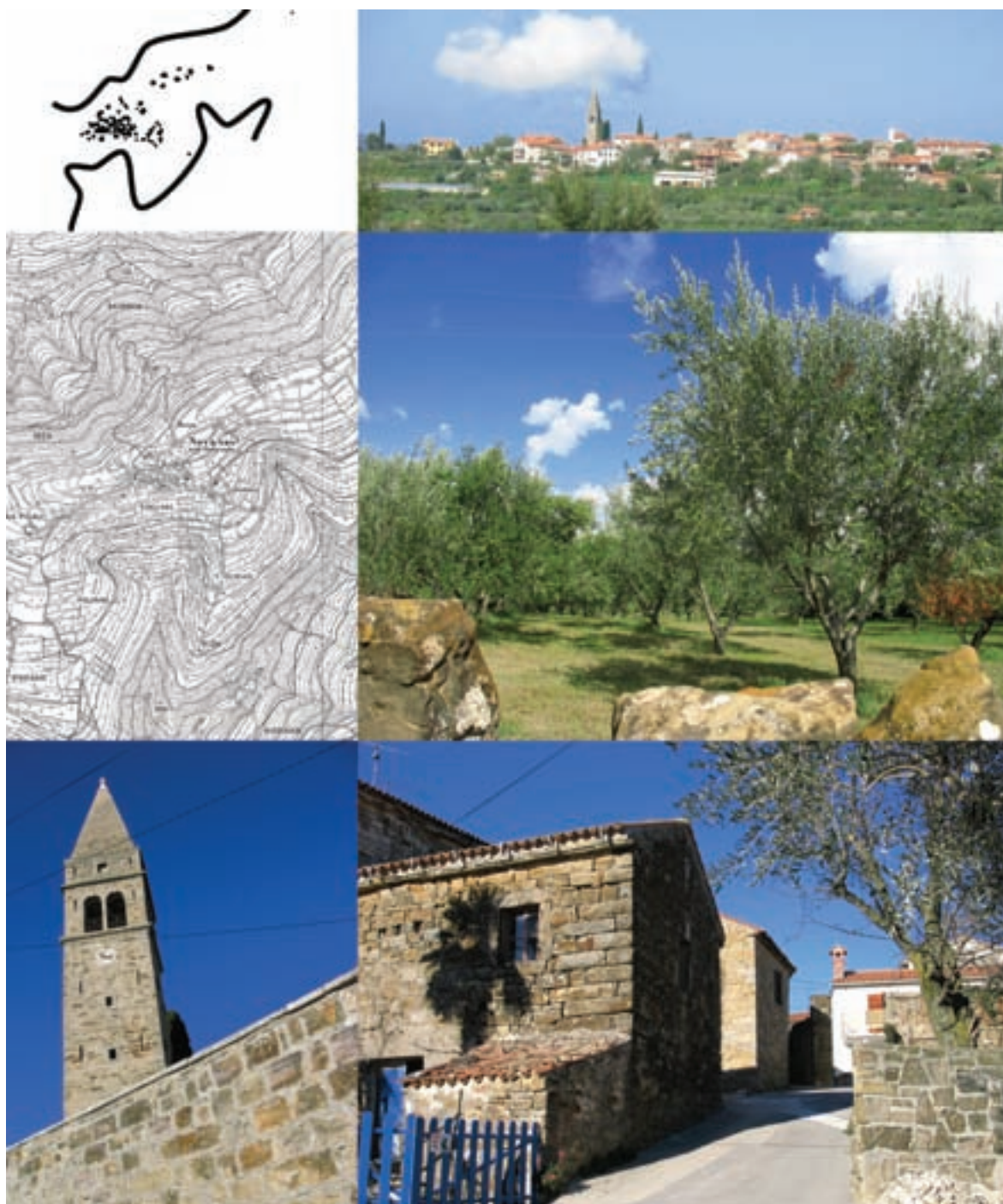
g) Labor

Na strmo dvigajočem se piramidastem hribu nad sotočjem Rokave in Dragonje se v Laborju konča cesta iz 2 km oddaljenega Boršta. Stara vaška arhitektura je relativno dobro ohranjena, precej hiš se obnavlja, novogradenj je malo. Celotna vas je del naselbinske kulturne dediščine. Cerkev s pokopališčem se nahaja nekoliko pod vasjo, v bližini so do pred kratkim arhitekturno neokrnjeni Hrpeljci ter ostanki vojaškega bunkerja iz 2. svet. vojne. Bolj kot bunker je zanimiva grapa, v kateri leži; več zaporednih slapov, impresivne skalne gmote, ruševine zidov ter kažete in s srobotom prepredena gozdna zarast zagotovo upravičijo trud, ki je potreben za spust do Dragonje.

sl. 7: Labor

h) Nova vas

Leži na vzpetini med Drnico in Dragonjo, *nova* pa ostaja le v imenu, saj je območje poseljeno že vsaj od 14. stol., ko naselje pod imenom *Villa Nova* najdemo v zapisih koprskega statuta (Simič in Pucer, 2001). Z visokim zidom obdana cerkev dominira na najvišjem predelu vasi, od nje ločen zvonik pa ponuja razgled po širši okolici. V celoti je zaščiten kot naselbinska kulturna dediščina. Na stari poti, ki vodi proti Krkavčam sta pod vasjo obnovljeno vodno zajetje s periščem ter manjši kamnit most. Gostilna v vasi nudi tudi nekatere tipične istrske jedi.

sl. 8: Nova Vas

i) Padna

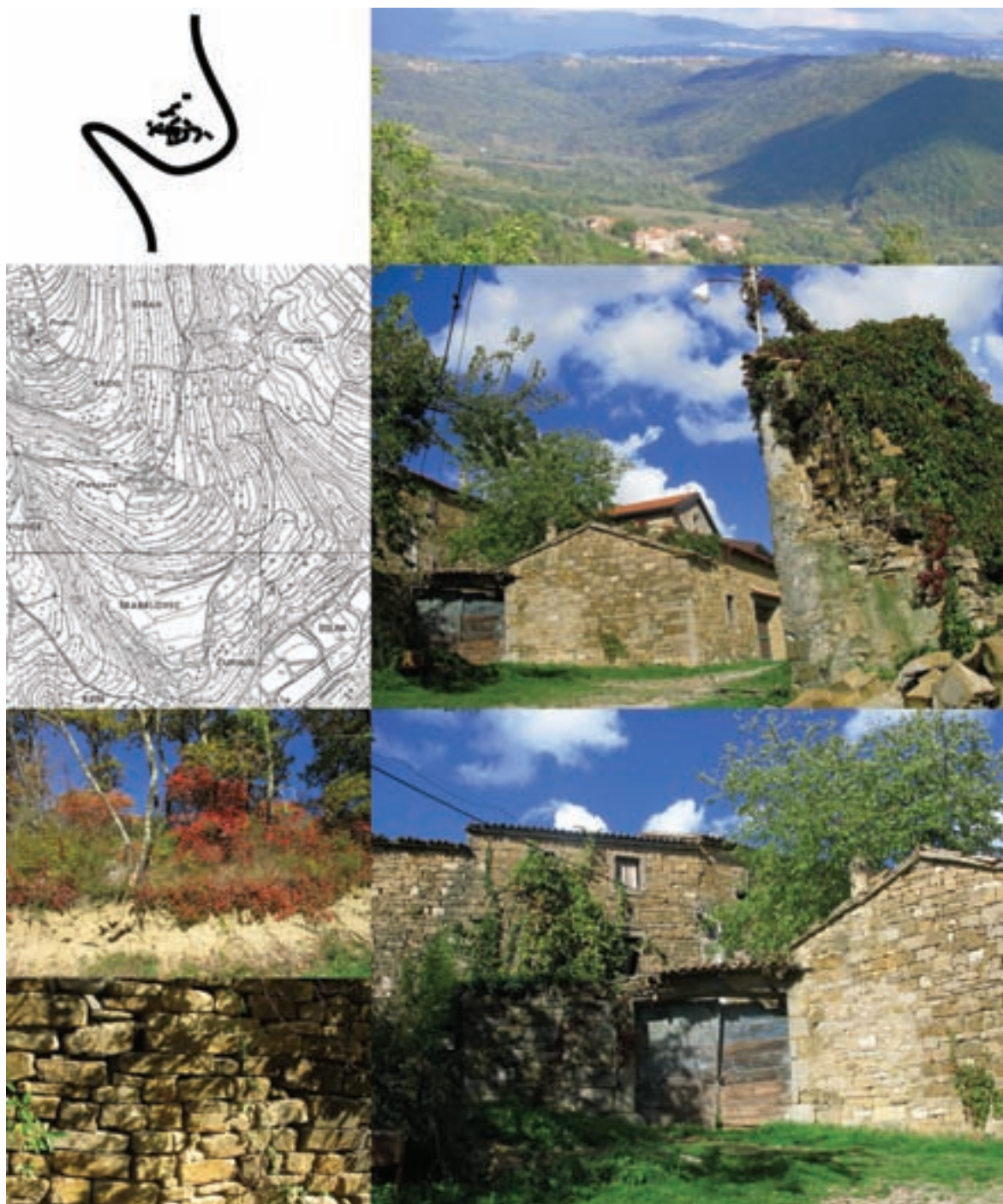
Strnjeno pozidana leži na pobočju, ki se na zahodni strani strmo spušča proti dolini Drnice. S cerkvico nad strmim reliefnim robom, na nekoliko dvignjenem robu vasi, obkroženo s kamnitimi hišicami, je na daleč zagotovo ena najlažje prepoznavnih vaških silhuet osrednjih Šavrinov. Znana je po starih oljčnih nasadih ter galeriji Božidarja Jakca, ki je v vasi občasno živel in ustvarjal. Padna je zaščitena kot naselbinska kulturna dediščina.

sl. 9: Padna

j) Planjave

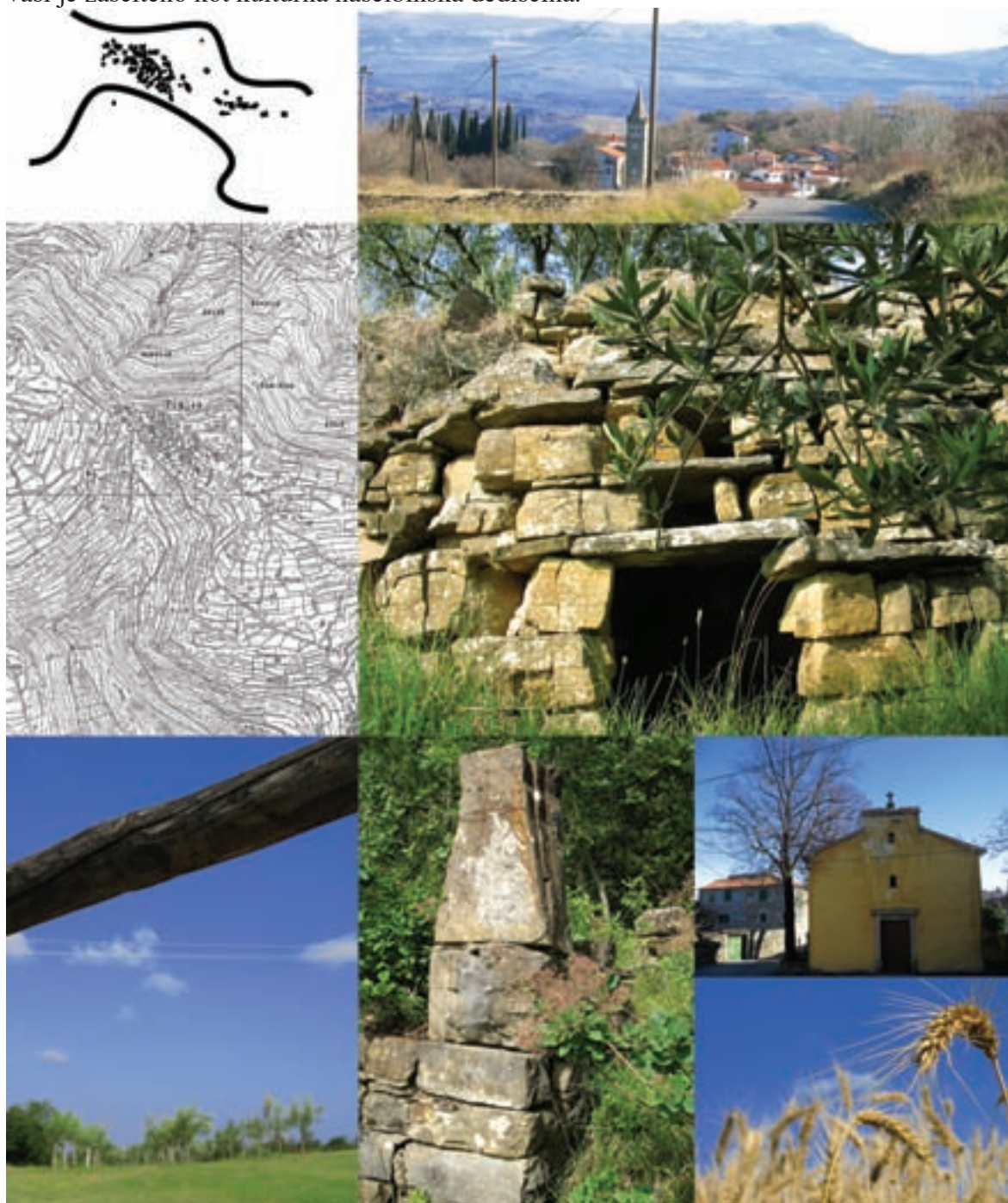
Zaselek leži na pobočju nižje in južneje od Puč. V zadnjem času so opazni neprimerni posegi v stavbno tkivo, kar nekaj objektov sameva. Nekateri so v občinski lasti, vendar so večinoma slabo vzdrževani. Planjave spadajo med naselbinsko kulturno dediščino. Vzhodno, na nižjem slemenu je manjši, skoraj v celoti obnovljen zaselek Hrvatini.

sl. 10: Planjave

k) Pomjan

Iz te najvišje ležeče šavrinske vasi se odpira pogled na Koprski zaliv. Odkrito gradišče z najdbami bronastih predmetov priča o prazgodovinski poselitvi. Novogradenj v vasi je malo, poznana in cenjena je vaška gostilna Istrska klet ter glagoljaški napisi, najdeni v cerkvi Marijinega rojstva. Pomjanci so bili včasih znani kot dobri graditelji, kar se opazi tudi na edinstvenih zidovih, okrašenih s pokončnimi kamni, *kažetami*, vključenimi v suhozid, z velikimi kamnitimi ploščami, postavljenimi prečno na poti, s katerimi so reševali problem odvodnjavanja. Pogosti so zidovi iz večjih kamnitih blokov, na manjšem slapu, ki teče ob robu zaraščenih teras, je bil najverjetneje včasih dvojni most; ostal je le spodnji. Območje vasi je zaščiteno kot kulturna naselbinska dediščina.

sl. 11: Pomjan

1) Puče

Leže na pomolu nad dolino Dragonje, med Krkavčami in Koštabono. Ime izvira iz latinske besede *puteus*, ki pomeni puč, lokalno ime za mlako oz. *šterno* (Simič in Pucer, 2001). Z zvonikom na preslico ter v obzidje vklesanim glagoljaškim napisom se ponaša manjša cerkvica, z značilno, koštabonski slično arhitekturo, pa vaška šola. Na novo je bilo pred cerkvico urejeno predimenzionirano parkirišče; v strnjeno pozidani vasi z visokimi hišami edina večja odprta površina, žalostni novodobni vaški trg. Severno ležijo arhitekturno že delno degradirani Breči (sicer del naselbinske dediščine), južno pa skoraj povsem avtentični Pribci.

sl. 12: Puče

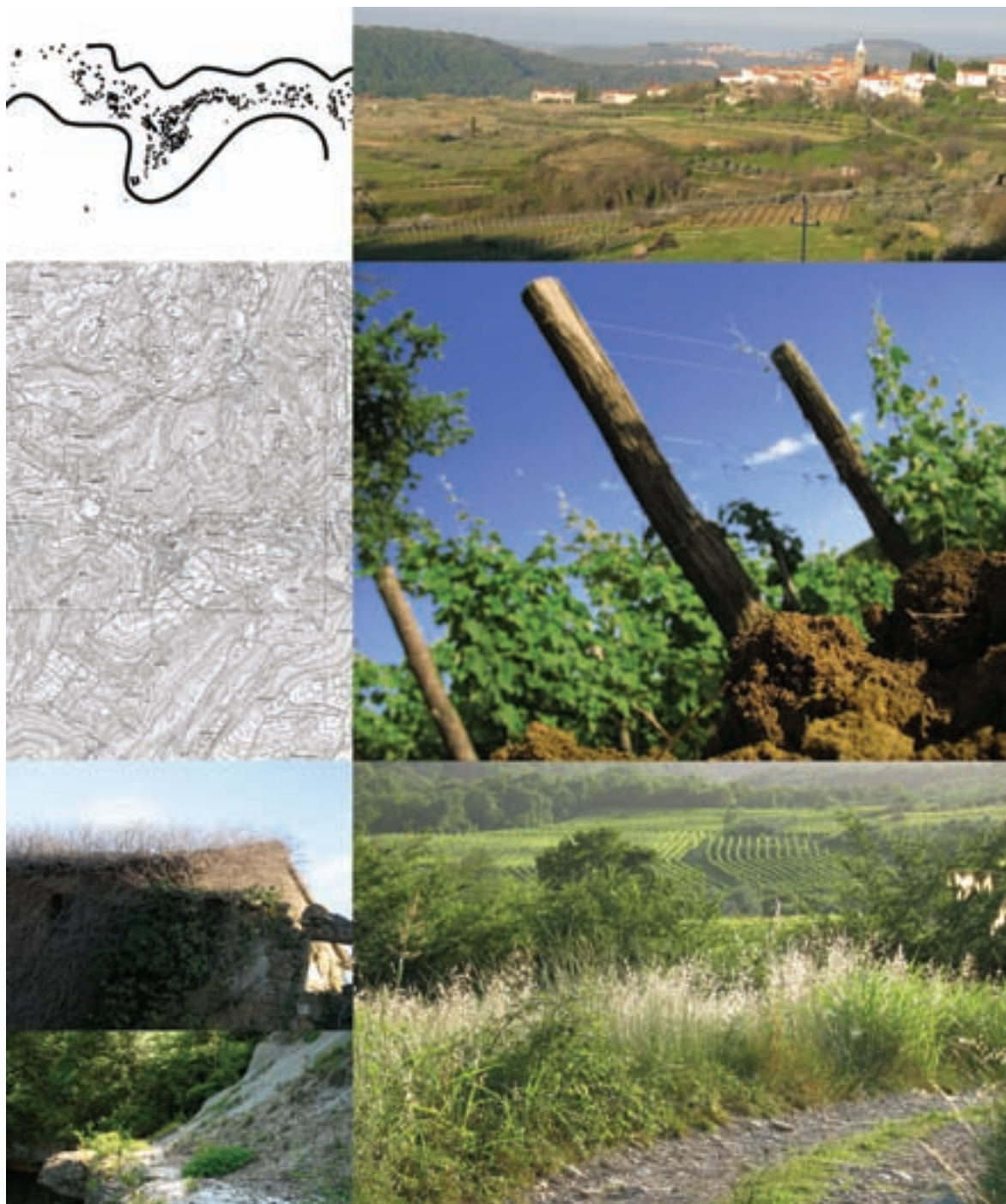
m) Sv. Peter

S številnimi zaselki, ki se vrstijo po pobočju navzdol proti Dragonji daje, Sv. Peter vtis raztegnjene vasi. Znale so prazgodovinske keramične najdbe na gradišču v bližini in rimski grob. V rezidenci na ostankih gradišča naj bi se v 13. stol. zbirali protestantje (Simič in Puc-er, 2001). Vaška cerkev z dvojnim zvonikom na preslico ali *škarjice* je za ta tip in Šavrinska brda nenavadno velika. Od arhitekturnih posebnosti ne gre spregledati *Tonine hiše* v Gorelih, stiskalnice olja oz. *torkle*. Danes je obnovljena in urejena v etnološki muzej. Sv. Peter ter zaselka Goreli in Šterni so del naselbinske dediščine.

sl. 13: sv. Peter

n) Šmarje

Ena izmed večjih šavrinskih vasi leži na 280 m visokem slemenu. Med 2. svet. vojno je bila dvakrat požgana, tako da je od njene pristne istrske podobe ostalo le nekaj hiš v središču vasi, pa še te zaradi neurejenih lastniških razmer ostajajo ruševine. Bolj zanimiva je okoliška krajina. Zaraščenih površin je relativno malo, presenečajo slikoviti prizori ob Potoku; slap, ki le redko presahne, poševno grajeni zidovi ob vodi ter pestrost vodne favne. V vaški zvonik je vžidana zanimiva kamnita transena, domnevno iz 9. stol. (Simič in Pucer, 2001).

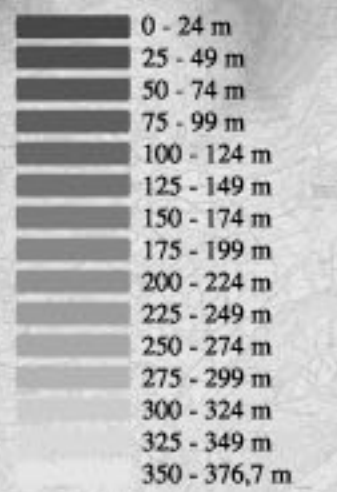
sl. 14: Šmarje

3.2 GRAFIČNI DEL

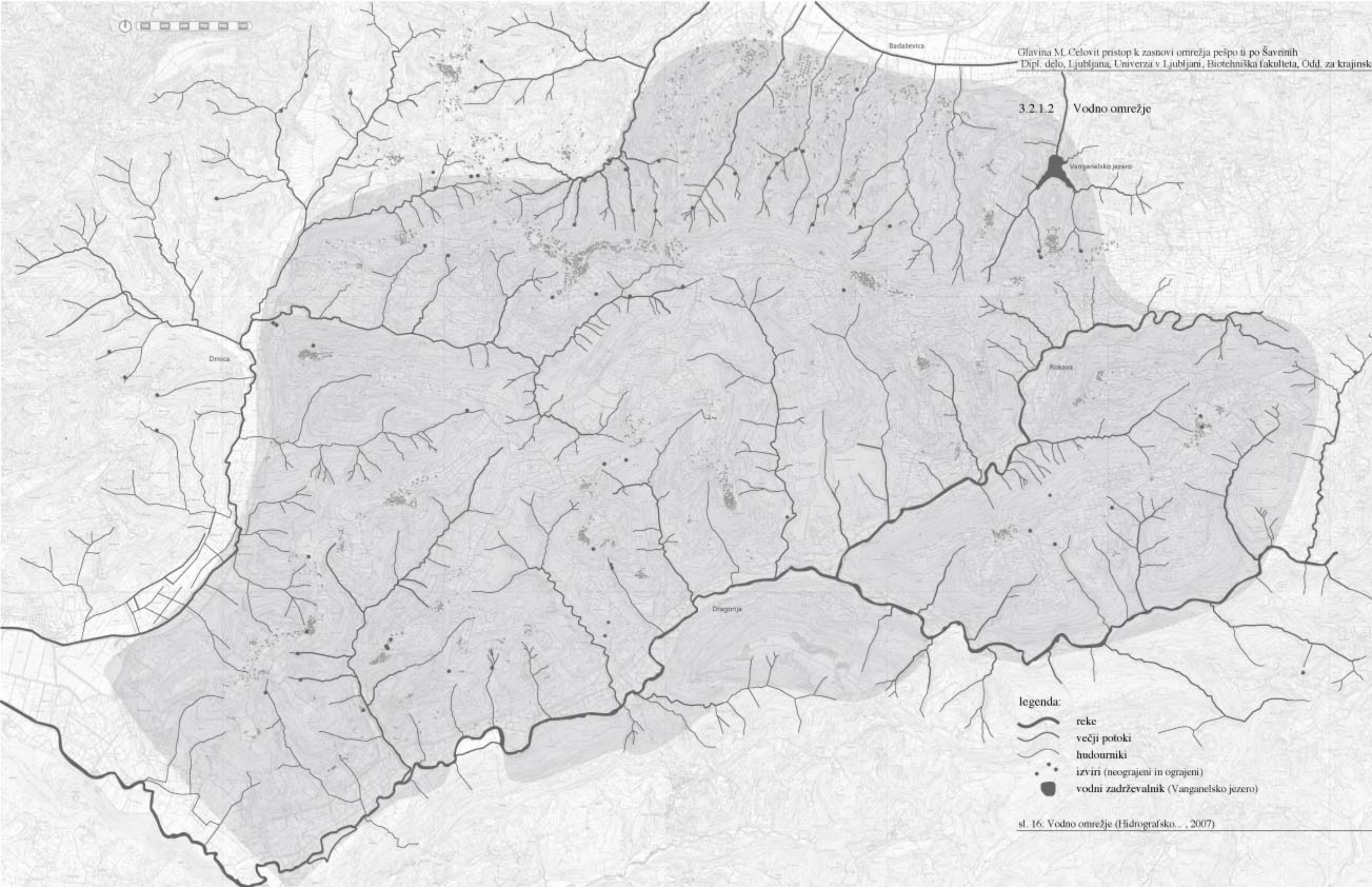
3.2.1 Inventarizacije

V skladu z zastavljeno nalogo so sočasno s pregledom literature potekale tudi inventarizacije prostorskih podatkov. V tem sklopu so predstavljene reliefne danosti, vodno omrežje, upravna razdelitev, cestno omrežje in omrežje pešpoti, raba tal, ekološko pomembni območji in območje Nature 2000, naravna in kulturna dediščina, turistična ponudba, obstoječe in načrtovane poti (pregled turističnih kart in promocijskih zloženek) ter značilni zastopniki rastlinskega sveta. Vsi naštetí podatki, razen zadnjih, ki so prikazani s fotografijami, so aplicirani na karto (TTN, 1994) osrednjih Šavrinov.

3.2.1.1 Relief

3.2.1.2 Vodno omrežje

legenda:

- reke
- večji potoki
- hudourniki
- izviri (neograjani in ograjeni)
- vodni zadrževalnik (Vanganeljsko jezero)

3.2.1.3 Upravna razdelitev

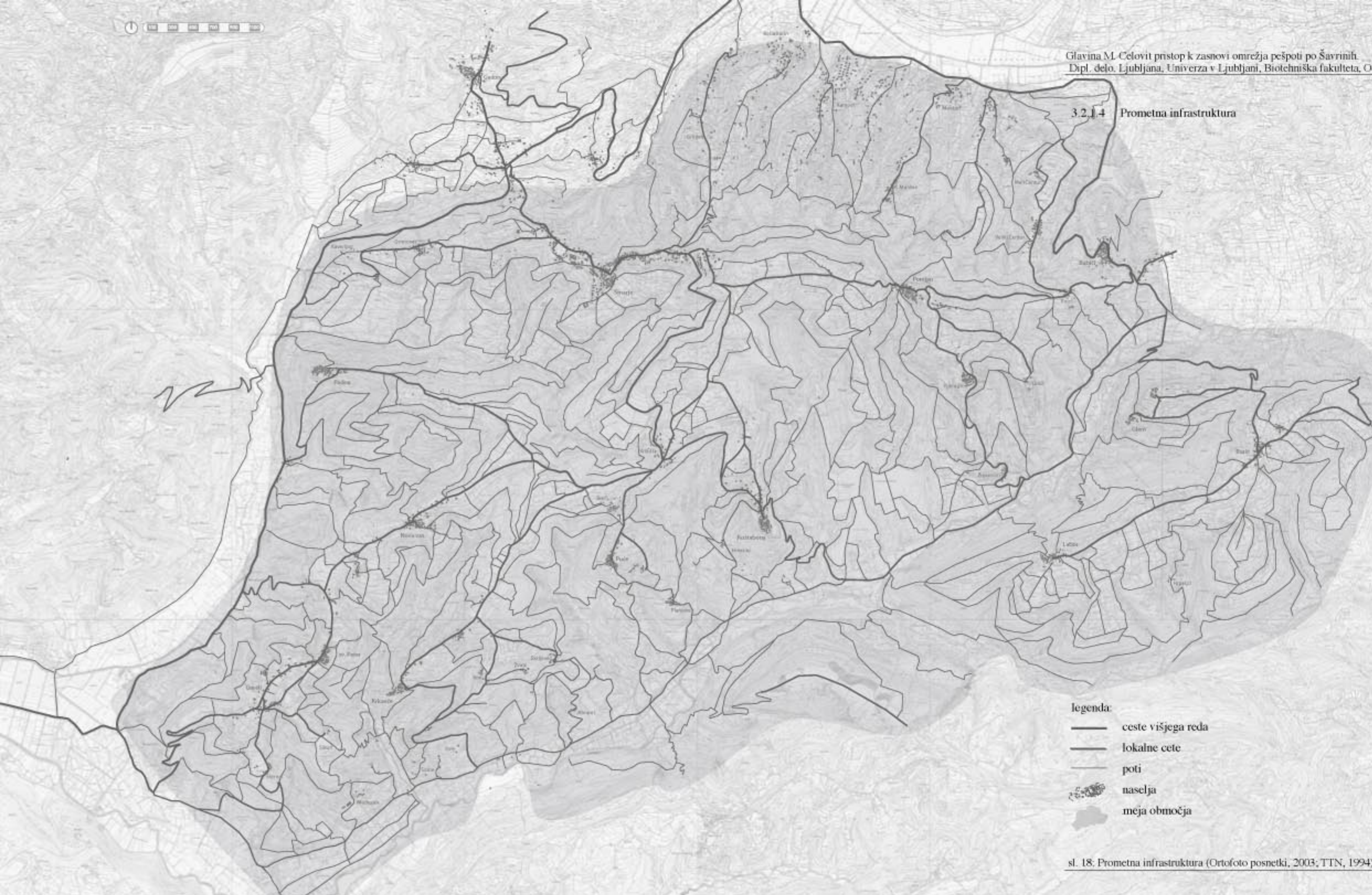
legenda:

občine

- Koper
- Izola
- Piran

- državna meja
- občinske meje
- meje med naselji
- meja območja

3.2.1.4 Prometna infrastruktura

sl. 18: Prometna infrastruktura (Ortofoto posnetki, 2003; TTN, 1994)

3.2.1.5 Raba tal

legenda:

- naselja
- njive
- gozd
- površine v zaraščanju
- meja območja

3.2.1.6 Ekološko pomembni območja in Natura 2000

legenda:

- porečje Dragonje
- Vanganeljsko jezero
- območje Natura 2000 (pSCI)
- meja območja

3.2.1.7 Naravna dediščina

DRŽAVNEGA POMENA - DRAGONJA

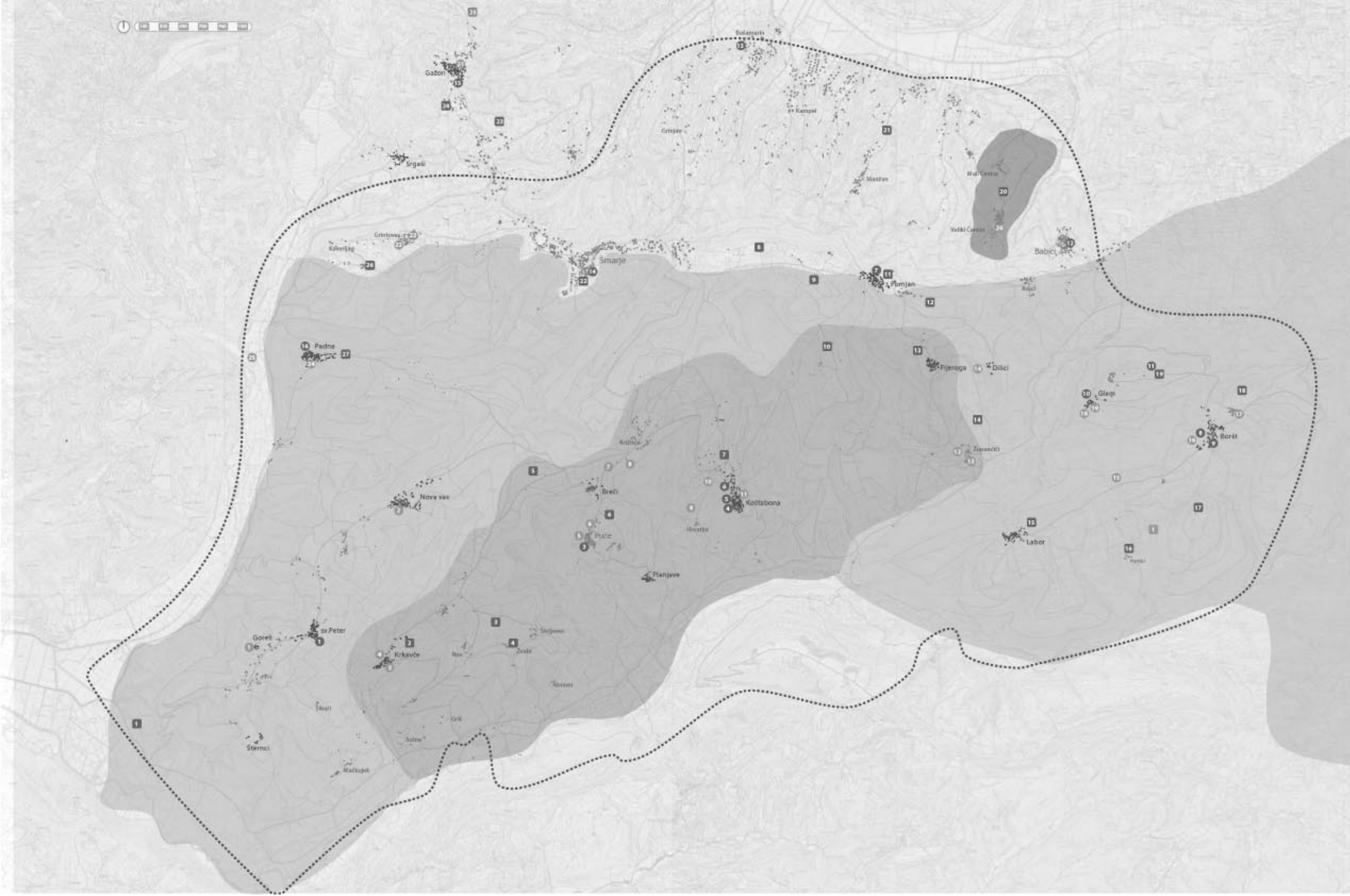
1. Apnenčasta stena v dolini Dragonje - rastišče eumediteranske flore
2. Apnenčasta stena sv. Štefan - izdanek cocenskega apnenca ob Dragonji s prepadno steno na južnem robu, rastišče eumediteranske flore
3. Vodotok v flišu - fosili, sledovi lazenja, izjemne geomorfološke oblike, redke živalske in rastlinske vrste
4. Šupot - rastišče venerinih laskov (*Adiantum capillus-veneris*)
5. Škrline - slap na Rokavi
6. Dragonja - slapišče
7. Fernov mlin - flišna stena nad Dragonjo in rastišče venerinih laskov
8. Dragonja - suhi travnik z značilno floro pri Fernovem mlinu

LOKALNEGA POMENA

1. Goreli - puč
2. Lokva - kal
3. Nova vas nad Dragonjo - kal Na Pičali
4. Padna - puč ob cesti Na vrhu
5. Nova vas nad Dragonjo - puč ob cesti
6. Krkavče - Hrib - kal
7. Krkavče - Pri Kalu
8. Puče - Škrljevec - profili fliša in skladi apnenčevega peščenjaka
9. Krkavče - Škrljevec - hrast
10. Krkavška komunela - gozdni sestoj
11. Puče - Pribci - kal
12. Puče - Na Kalu
13. Puče - Brače - skladi apnenčevega peščenjaka v flišu
14. Križišče - Puče - puč ob cesti
15. Koštabona - Plešivica - puč ob cesti
16. Dragonja - slap in plošče v strugi Dragonje pri Škrlinah
17. Pomjan - Roman - kal
18. Pomjan - kal
19. Veliki Čentur - puč Pri Pilju
20. Čentur - hrast
21. Mali Čentur - kal Pri Lokvi
22. Manžan - kal Suhi žleb
23. Dolina - puč pri Borštu
24. Boršt - Gorenjci - puč
25. Vršič - puč ob cesti
26. Truške - skupina hrastov pri cerkvi sv. Kancijana
27. Truške - hrast
28. Kozloviči - puč Jesika
29. Kozloviči - puč Brnica
30. Srgaši - puč
31. Korte - Stara vas - puč
32. Parecag - puč Sv. Nedelja
33. puč ob cesti Korte - Medoši

JAME

1. Poljanska buža (jama občasni ponor, vodoravna jama, državnega pomena)
2. Bančinova jama (poševno ali stopnjasto brezno, državnega pomena)
3. Buža pod Hrpeljci (jama z breznom in etažami, poševna jama, državnega pomena)
4. Buža nad Gunjači (brezno/jama, državnega pomena)

XX ARHEOLOŠKA DEDIŠČINA

1. Dragonja - arheološko najdišče Grubecke pri Dragonji (zgodnja rimska doba, temelji rimske vile)
2. Krkavče - arheološko najdišče Sv. Štefan (rimska doba, srednji vek; nabevne sakralnega objekta, skletni grobovi)
3. Krkavče - arheološko območje Gradšče (železna in rimska doba, zgodnji srednji vek; prazgodovinsko gradišče z vidnim obzidjem, pod gradščem sekundarno postavljem kamen z reliefom na obeh straneh, datiran od zgodnje antike do srednjega veka, možna keltska provenienca, kontinuirata poselitve)
4. Krkavče - arheološko območje Žrabi (železna doba, prazgodovinsko gradišče)
5. Puče - arheološko najdišče Fernet (prazgodovina, naselbinske najdbe)
6. Puče - arheološko najdišče Hrib (pozna bronasta doba, železna doba, prazgodovinsko gradišče, naselbinske najdbe)
7. Koštabona - arheološko najdišče sv. Helena (pozna bronasta, železna in rimska doba, srednji vek; prazgodovinsko gradišče, rimski templji boginje Bona, kasnoantična utrdila spremenjena v srednjeveški obrambni stolp, grobišče ob ruševinah cerkvice sv. Helene)
8. Pomjan - arheološko najdišče Poljane (prazgodovinska poselitve in naselbinske najdbe)
9. Pomjan - arheološko najdišče Monte Romano (antična poselitve in potencialna prazgodovinska, antične naselbinske in grobne najdbe, omenba rimske ceste)
10. Pomjan - arheološko najdišče Labor (antična poselitve, antični bori pokopi in grobne najdbe)
11. Pomjan - srednjeveško grobišče (zgodnji in visoki srednji vek; srednjeveško grobišče, potencialni starostovski grobovi, glagolski napisi najstarejši iz leta 1439)
12. Pomjan - arheološko najdišče Straža (prazgodovinska, antična in zgodnjersrednjeveška poselitve; prazgodovinsko gradišče obdriži kot utrdila svoj vojaški značaj do zgodnje antike, na kontinuirano poselitve kaže cerkev sv. Junja z okolico)
13. Fijeroga - arheološko najdišče sv. Štefan (rimska doba, visoki in pozni srednji vek; antične naselbinske najdbe, nabevne romanske cerkve sv. Štefana in skletni grobovi s kasnejšo ploščano)
14. Dilici - arheološko območje Štrčana (antične naselbinske najdbe, potencialna rimska poselitve)
15. Labor - arheološko najdišče sv. Martin (antične in zgodnjersrednjeveške naselbinske in grobne najdbe)
16. Labor - arheološko območje Jurinčiči (rimska doba, srednji vek; antične naselbinske najdbe)
17. Bošt nad Dragonjo - arheološko območje Hubec (rimska doba, srednji vek; domnevena rimska in srednjeveška poselitve)
18. Bošt nad Dragonjo - gradišče Varda (pozna bronasta in železna doba, ostanki prazgodovinskega gradišča)
19. Glem - arheološko območje sv. Nazarij (prazgodovina, rimska doba; vidni so 2 - 3 m široki namaki zidovi, ki vzporedno tečejo proti cerkvi, posamične antične najdbe, ljudsko izročilo omenja grobišče, možno tudi prazgodovinsko)
20. Čentur - arheološko najdišče Mali in Veliki Čentur (rimska doba; antična poselitve, antične naselbinske najdbe, izstopajo ostanki rimske utrdbe ter zakladna najdbe rimskih novcev)
21. Manžan - arheološko najdišče Na pilju (železna in rimska doba; prazgodovinsko gradišče in antična poselitve; prazgodovinske in antične naselbinske najdbe, izstopajo antični mozaik kot sestavni del rimskega stavbenega kompleksa)
22. Smarje pri Kopru - arheološko območje Marijino brezmadežno spočetje (antične in zgodnjersrednjeveške naselbinske najdbe, omenba utrdbe)
23. Gažon - arheološko najdišče Stare njive (prazgodovinske in antične naselbinske najdbe, registriran antični mozaik in temelji)
24. Gažon - arheološko najdišče Velike njive (rimske doba; naselbinske in grobne najdbe, mozaik, grobnice)
25. Gažon - arheološko najdišče Hrib nad Gažonom (prazgodovinske in antične naselbinske najdbe, izstopajo kamnite škarpe in temelji zidov)
26. Grinovec pri Smarju - villa rustica Kaverljag (rimske doba; naselbinske najdbe; temelji objekta, mozaik, kamniti odlomki rimskih in oltarjski predi)
27. Padna - arheološko najdišče Pod Sabotom (rimska doba, zgodnji srednji vek; odkriti so bili temelji pomorske stavbe, po zbiranih podatkih se na zahodni strani pokopališča prikažejo pozorinske ali zgodnjersrednjeveške grobišče)

XX INTEGRALNA DEDIŠČINA

- ZGODOVINSKA KRAJINA**
1. Labor - zgodovinsko območje Hrpelci (območje ob bunkerju, kjer se je leta 1944 utaborila komanda mesta Koper in imela svoj sedež do maja 1945)
- KULturna KRAJINA**
1. Bošt nad Dragonjo - kulturna krajina notranja slovenska istrs (razčlenjen flitni gričevnat svet ima značilno obdelane slomenske uravnave s strjenimi naselji in zaselki, ki se kot dominanta dvigujejo nad globokimi rečnimi dolinami - južno od ceste Sv. Anton - Marežice - Pomjan - Smarje do meje s Hrvaško na jugu)
 2. Puče - kulturne terase med Krkavčkim potokom in Sopotom (ohranjen tradicionalni sistem kulturnih teras je nastal na prehodu iz planotastih slomenskih uravnav v strma pobočja nad dolino Dragonje, vasi Krkavče in Koštabona obklopujeta široko okolico)
 3. Čentur - kulturna krajina (posebnost je značilna arhitektura vasi, posebna struktiranost parcel ter obdelanost kmetijskih zemljišč, drobna parcelacija naj se v koncentričnih krogih širi navzven zaradi prilagajanja terenu)

3.2.1.8 Kulturna dediščina

XX NASELJINSKA DEDIŠČINA

1. Sveti Peter - vas
2. Sveti Peter - zaselek Goreli (Tonina hiša)
3. Sveti Peter - zaselek Šterni
4. Nova vas nad Dragonjo - vas (novi vek)
5. Krkavče - vas (srednji vek)
6. Puče - zaselek Breči
7. Puče - zaselek Planjave
8. Koštabona - vas (srednji vek)
9. Fijeroga - vas
10. Dilici - vas
11. Labor - vas
12. Bošt nad Dragonjo - vas (srednji vek)
13. Glem - vas (srednji vek)
14. Gažon - vas (srednji vek)
15. Srgali - vas
16. Padna - vas (srednji vek)

XX STAVBNA SAKRALNA DEDIŠČINA

1. Sveti Peter - cerkev sv. Petra (18. stol.)
2. Krkavče - cerkev sv. Miklavža (1980, 1749)
3. Puče - cerkev Karmelske Matere božje (16. in 18. stol.)
4. Koštabona - cerkev sv. Andreja (15. in druga polovica 17. stol.)
5. Koštabona - kapela sv. Elje (15. in 19. stol.)
6. Koštabona - cerkev sv. Kozme in Damijana (15. in 18. stol.)
7. Pomjan - cerkev Marijinega rojstva (prva polovica 15. stol.)
8. Bošt nad Dragonjo - cerkev sv. Roka (visoki srednji vek, 1526)
9. Bošt nad Dragonjo - kapelica v vasi (1880)
10. Glem - cerkev Marijinega vnebovstaja (17. stol.)
11. Glem - cerkev sv. Nazarija (13. in 17. stol.)
12. Babiči - razvaline cerkve sv. Janeza in Pavla (rimska doba, 15. stol.)
13. Bošmarin - cerkev sv. Hieronima (13. in 14. in 20. stol.)
14. Smarje pri Kopru - cerkev Brezmadežnega spočetja (9. stol., 1730)
15. Gažon - cerkev sv. Petra in Pavla (1470, gotika)
16. Padna - cerkev sv. Blaža (1885)

XX STAVBNA PROJEKNA DEDIŠČINA

1. Sveti Peter - domačija Sveti Peter 36 (19. stol., oljna nilin, mozaik)
2. Nova vas nad Dragonjo - hiša Nova vas 48 (20. stol.)
3. Krkavče - domačija Krkavče 69, 71 in 74 (19. in prva polovica 20. stol.)
4. Krkavče - hiša Pri Kuzmini (19. stol.)
5. Puče - hiša Puče 35 (19. in prva polovica 20. stol.)
6. Puče - stara šola (1932)
7. Puče - studenec Kostanjevec v Brečih (19. stol.)
8. Puče - studenec Breče v Brečih (19. in prva polovica 20. stol.)
9. Koštabona - vodno zajetje ob zaselku Hrvatini (19. stol.)
10. Koštabona - vodno zajetje Draga s periščem (prva polovica 20. stol.)
11. Koštabona - dvoriščni zid z isto hišo Koštabona 1 na Plešivici (1906)
12. Župančiči - domačija Župančiči 14 (zadnja četrtina 19. stol.)
13. Župančiči - domačija Župančiči 5 in 6 (19. stol.)
14. Dilici - vodnjak (19. stol.)
15. Bošt nad Dragonjo - transformatorska postaja med Boštom in Labojem (1952)
16. Bošt nad Dragonjo - stara šola (1932)
17. Bošt nad Dragonjo - cisterna v Gorencih (prva četrtina 20. stol.)
18. Glem - domačija Glem 17 in 9 (novi vek, 19. in prva polovica 20. stol.)
19. Glem - kmečki hiši Glem 21 in 16 (novi vek, 19. in prva polovica 20. stol.)
20. Čentur - domačija Čentur 1a, 3 in 4 (19. stol.)
21. Gažon - domačija Gažon 81 (19. stol., prva četrtina 20. stol.)
22. Grinovec pri Smarju - poročna (1988)
23. Grinovec pri Smarju - hiša Grinovec b (19. stol.)
24. Padna - hiša Padna 27 (druga polovica 19. stol.)
25. Padna - kamniti most na Dmici (druga četrtina 20. stol.)

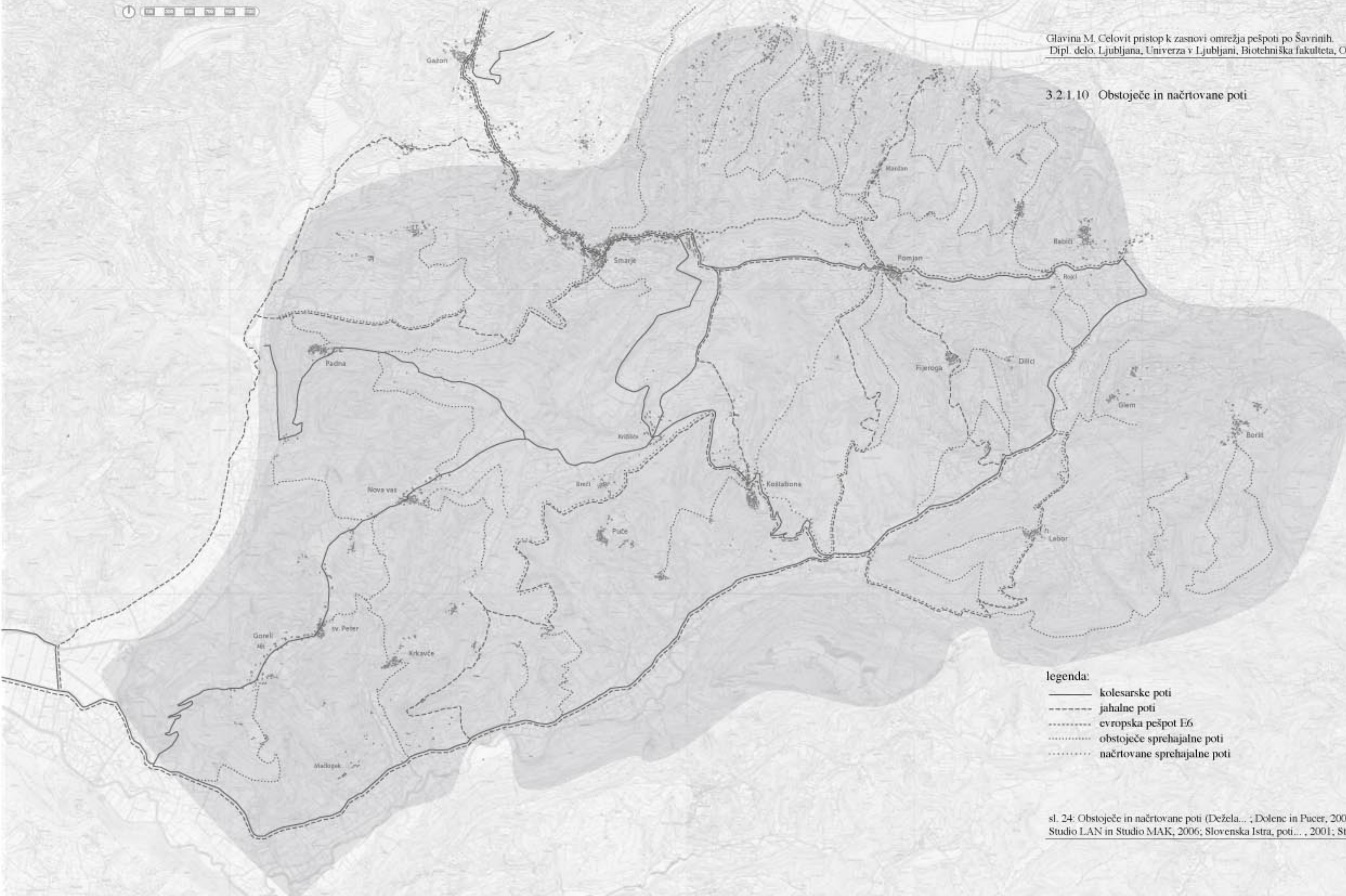
- 12 VINSKE KLETI**
 - 1. Vinog. Rajar
 - 2. Vinog. klet Sotomir
 - 3. Vinog. klet Sotomir
 - 4. Vinog. klet Sotomir
 - 5. Vinog. klet Sotomir
 - 6. Vinog. klet Sotomir
 - 7. Vinog. klet Sotomir
 - 8. Vinog. klet Sotomir
 - 9. Vinog. klet Sotomir
 - 10. Vinog. klet Sotomir
 - 11. Vinog. klet Sotomir
 - 12. Vinog. klet Sotomir
 - 13. Vinog. klet Sotomir
 - 14. Vinog. klet Sotomir
 - 15. Vinog. klet Sotomir
- 13 TORČJE**
 - 1. Torčje Pristil
 - 2. Torčje Pristil
 - 3. Torčje Pristil
- 14 TEMATISKE PEŠTE (povzeto iz projekta "Pešpoti po Šarnih")**
 - 1. Vinog. cesta
 - 2. Ograjba pot
 - 3. Šarniška pot

Glavina M. Celovit pristop k zasnovi omrežja pešpoti po Šarnih. Dipl. delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Odd. za krajinsko arhitekturo, 2008. 48

3.2.1.9 Turistična ponudba

- 15 VINSKA PISARNA**
 - 1. Piska - vrtičke vasi
 - 2. Piska - av. Sab
 - 3. Piska
 - 4. Piska
 - 5. Piska
- 16 VINSKE PISARNE**
 - 1. Vinog. klet Sotomir (povzeto iz projekta "Pešpoti po Šarnih")
 - 2. Vinog. klet Sotomir (povzeto iz projekta "Pešpoti po Šarnih")
 - 3. Vinog. klet Sotomir (povzeto iz projekta "Pešpoti po Šarnih")
 - 4. Vinog. klet Sotomir (povzeto iz projekta "Pešpoti po Šarnih")
- 17 KULTURNE DEJAVNOSTI**
 - 1. Mednarodna umetniška delavnica Koperljig
 - 2. Galerija Božidarja Jakca
 - 3. Tona's kiti
 - 4. Hita Vrele - trije muzej izredne kulture
 - 5. Kofarinarstvo
 - 6. predlagani skulptur v Kofarinarstvu
 - 7. predlagani skulptur v Kofarinarstvu
- 18 KULTURNE DEJAVNOSTI**
 - 1. Gostilna Hladnik
 - 2. Gostilna Trje lovi
 - 3. Gostilna Mirova
 - 4. Gostilna Belvi
 - 5. Bile Markovč
 - 6. Gostilna Miro
 - 7. Gostilna Miro
 - 8. Gostilna Miro
 - 9. Gostilna Miro
 - 10. Gostilna Miro
 - 11. Gostilna Miro
 - 12. Gostilna Miro
- 19 DOMAČE OBEDI IN TURISTIČNE DEJAVNOSTI**
 - 1. Turistična knjižnica Koma
 - 2. Turistična knjižnica Koma
 - 3. Turistična knjižnica Koma
 - 4. Turistična knjižnica Koma
 - 5. Turistična knjižnica Koma
 - 6. Turistična knjižnica Koma
 - 7. Turistična knjižnica Koma
 - 8. Turistična knjižnica Koma
 - 9. Turistična knjižnica Koma
 - 10. Turistična knjižnica Koma
 - 11. Turistična knjižnica Koma
 - 12. Turistična knjižnica Koma

3.2.1.10 Obstoječe in načrtovane poti

legenda:

- kolesarske poti
- - - - - jahalne poti
- evropska pešpot E6
- obstoječe sprehajalne poti
- načrtovane sprehajalne poti

Kulturne rastline

Travniške cvetlice in trave

Obvodne in vlagoljubne rastline

Značilne gozdne drevesne vrste in tipi gozda

Grmovnice in gozdna podrast

sl. 25: Povezovanje prvin v vzorce

3.2.2 Analize

Po pregledu literature in končani inventarizacijski fazi je sledila obdelava pridobljenih podatkov. Podrobneje so bile proučene naravne in antropogene prvine prostora s posebnim poudarkom na prometni infrastrukturi ter njenih osnovnih strukturnih značilnosti.

Pri analizah naravnih in antropogenih prvin so bile izpostavljene reliefne danosti: splošna morfologija, značilne grape, navezave na naselja in gozdna zarast. Dodane so še analize zgostitev naravne in kulturne dediščine ter strnjenosti poselitve. Obdelani podatki so bili nato v večji meri združeni v obeh strukturnih analizah. Podrobneje so bile zastavljene analize prometne infrastrukture; na ravni pešpoti z vidika funkcionalnosti omrežja ter na ravni cest, zlasti kot potencialnih vstopnih točk v območje. Tem je dodan še grob oris prostorskih degradacij.

Sledi prikaz značilnih pogledov na posamezne lokalne prostorske dominante, razgledov na bolj oddaljena območja in izrazito razglednih odsekov poti, ki največkrat sovpadajo s širšimi lokalnimi cestami, speljanimi po slemenih. Ob strani je s fotografijami prikazan izbor najznačilnejših vizur.

Analize prehodnosti poti so v veliki meri rezultat terenskih raziskav, dopolnjene z analizami ortofoto posnetkov območja. Poleg osnovne informacije o prehodnosti (prehodne oz. zaraščene poti) so povezave opredeljene še z vidika ustreznosti za različne uporabnike, ki jih lahko povezujemo s turistično dejavnostjo. Tako so posebej označene še poti primerne za ježo in kolesarjenje.

Na podlagi analize vojaškega zemljevida iz leta 1804 (Rajšp in Trpin, 1998) so bile identificirane poti, ki so v uporabi še danes ali so v procesu zaraščanja. Ujemajoče se poti so bile določene s postopkom prekrivanja kart danes obstoječih in zaraščajočih poti ter vojaške karte območja iz leta 1804. Izbrane so bile današnjim povsem ustrezajoče poti in tiste z manjšimi odstopanji v poteku trase, vendar isto smerjo in ciljem. Iz preseka kart razberemo, da so še zmeraj v uporabi povezave med naselji, navezave na dolino Dragonje ter vsem bližje vodne vire. Presenetljivo je natančno ujemanje stare trase z današnjo planinsko potjo pri Kampelu. Čeprav se ob njej ne nahaja nobena od pomembnejših prostorskih struktur, se trasa od leta 1804 praktično ni spremenila. Kaj je botrovalo ohranitvi do tolíkšne potankosti, v okviru te naloge na žalost ni bilo možno ugotoviti. Za ostale poti so značilna manjša ali večja nihanja med posameznima, časovno oddaljenima, trasama.

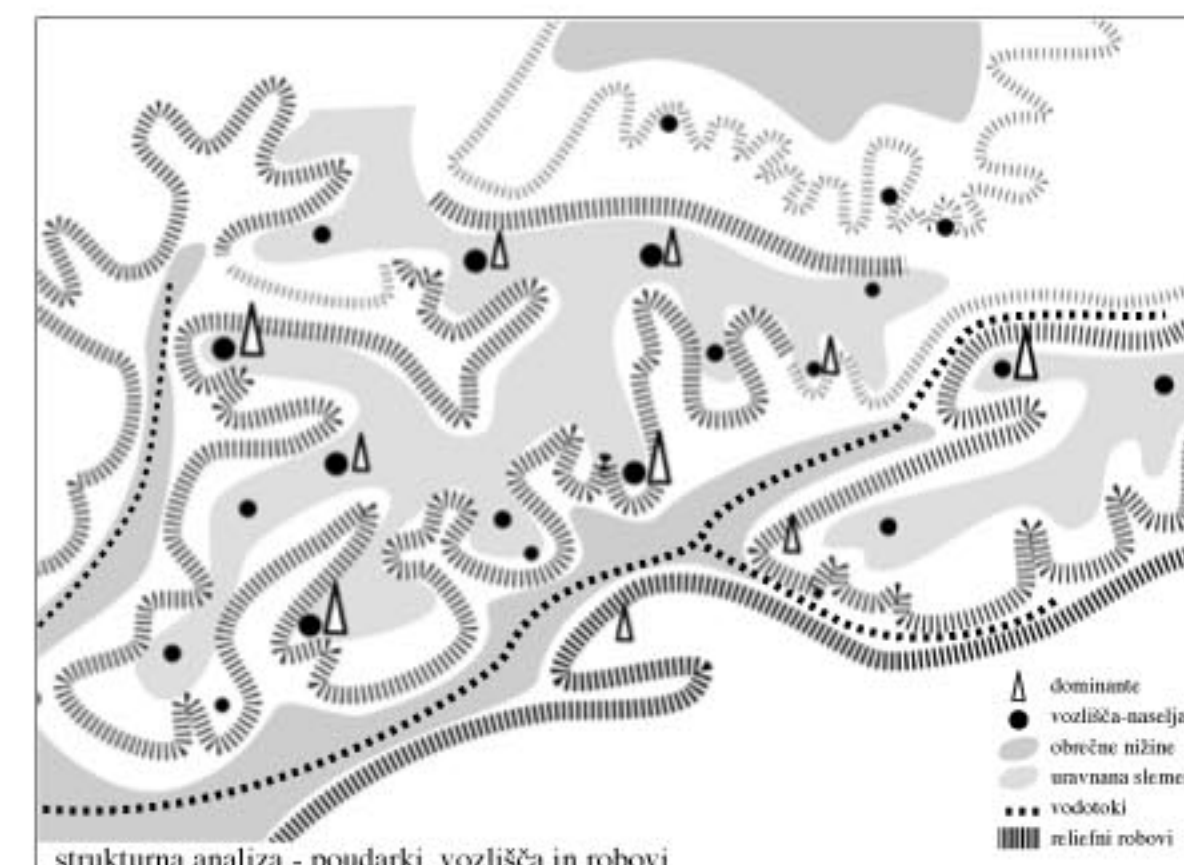
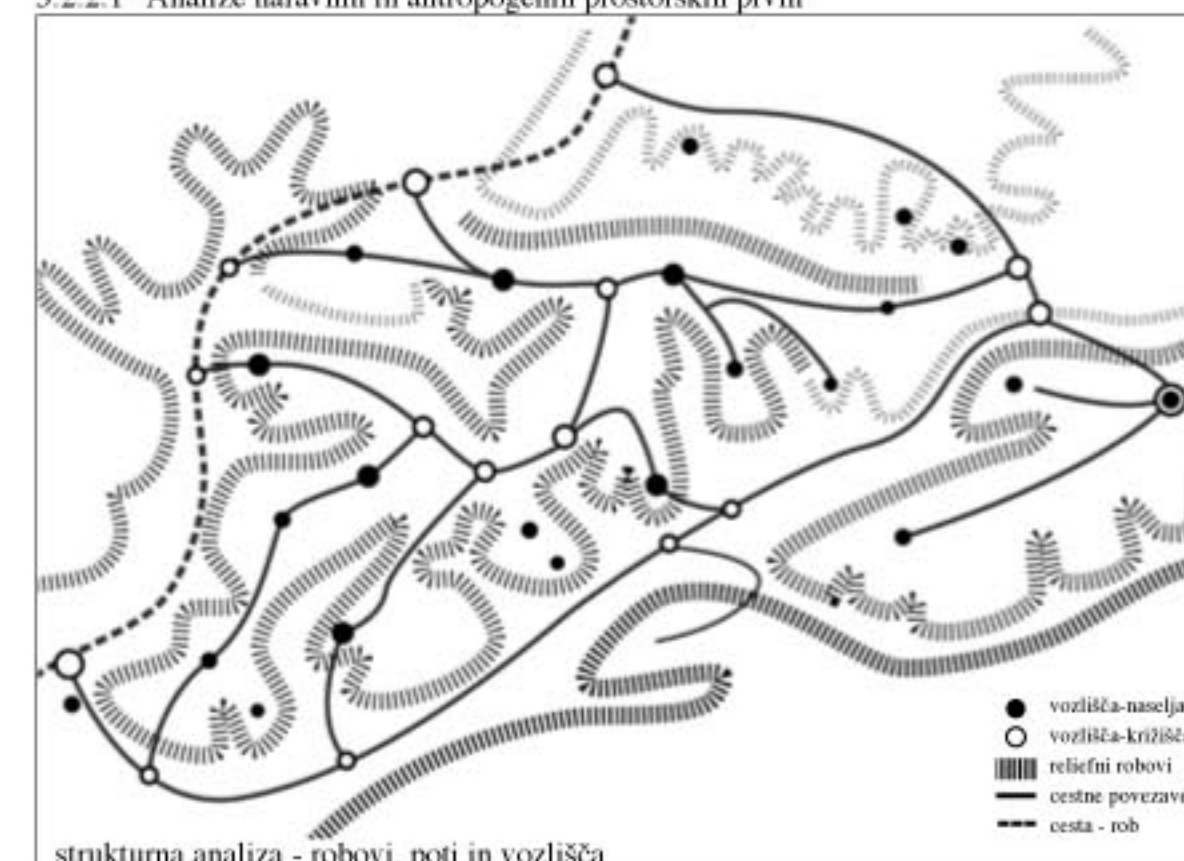
Skozi čas poti nastajajo in izginjajo glede na trenutne potrebe. Poti, ki so v uporabi že dalj časa, so navadno pomensko in vsebinsko bogatejše. Ob njih so pogosta arheološka najdišča, nanje se veže več socialnih spominov. Ker se na prvi pogled redko ali manj razlikujejo od novonastalih (nekatero najstarejše poti so danes asfaltirane ceste), bi bilo tiste, ki jih uporabljajo sprehajalci, smiselno diskretno označiti oz. datirati. Dober primer opredmetenja zgodovinske komponente prostora v okviru pešpoti je v svoji diplomski nalogi predstavil Škrjanec (2003). Prek takšnih in podobnih posegov uporabnik pridobi možnost nadgradnje svoje prostorske podobe z vidika časovne kontinuitete. Historične poti, ki niso v uporabi, je seveda nesmiselno umetno ohranjati, lahko pa jih ponovno oživimo z dodajanjem novih, programsko dobro podprtih vsebin. Za boljši vpogled v

časovno pogojeno spreminjanje prometnega omrežja bi bilo seveda treba pregledati precej več starega kartografskega gradiva, zato analiza do neke mere ostaja nepopolna. Zlasti smiselno bi bilo analizo dopolniti z omrežjem cest in poti iz rimskega časa, saj so rimski tlakovci na posameznih odsekih še zmeraj vidni.

Zadnja v sklopu analiz povzema nekatere podatke, pridobljene v fazi inventarizacij, ter ugotovitve predhodno omenjane raziskave. Na eni karti so tako združene informacije o prostorski umestitvi objektov kulturne dediščine (naselbinske, stavbne sakralne in profane ter arheoloških najdišč), prvin naravne dediščine s pomembnejšimi vodotoki, osnovnih krajinskih ambientov (gozd, vode, kmetijske površine in naselja) ter poti, ki se ujemajo z vojaškim zemljevidom iz leta 1804. Vsi ti podatki so združeni še s karto cestnega omrežja. Zaradi večje nazornosti so na končnem prikazu izbrane in neizbrane poti že prikazane ločeno.

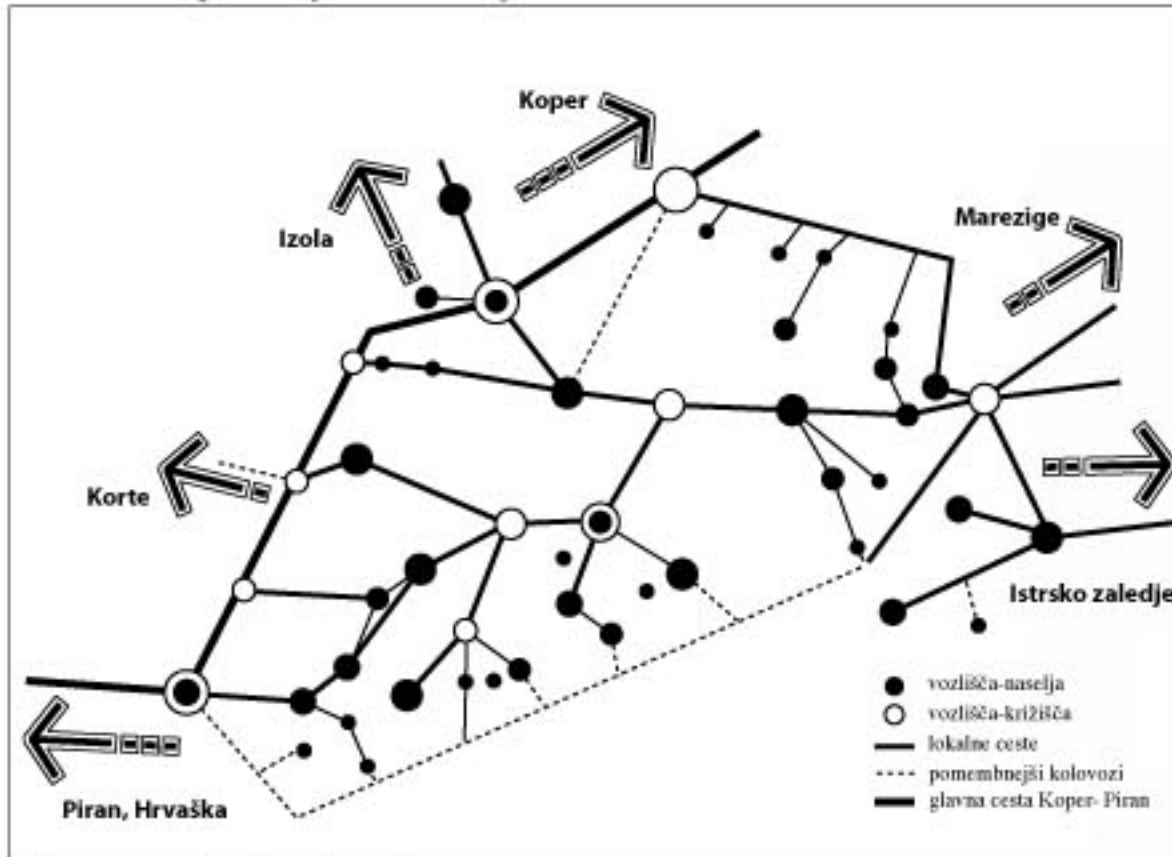

3.2.2.1 Analize naravnih in antropogenih prostorskih prvin

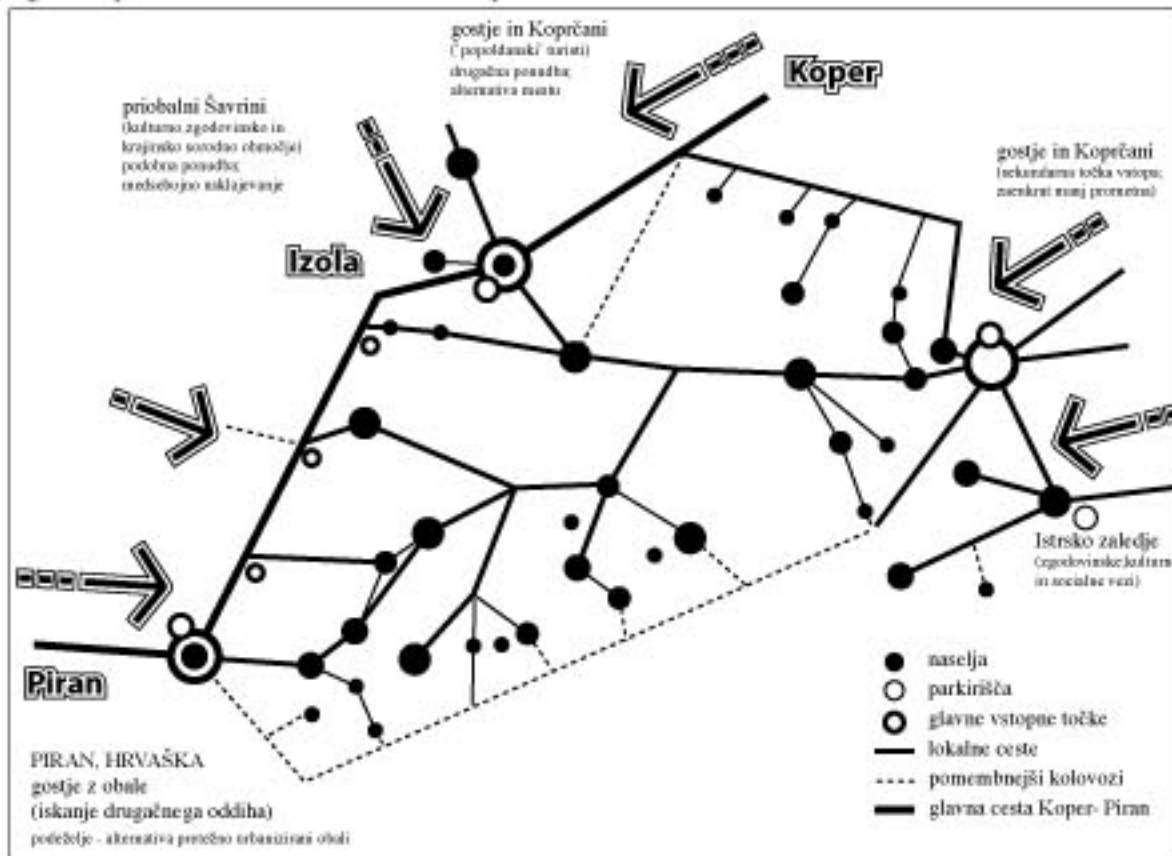

sl. 26: Analize naravnih in antropogenih prostorskih prvin

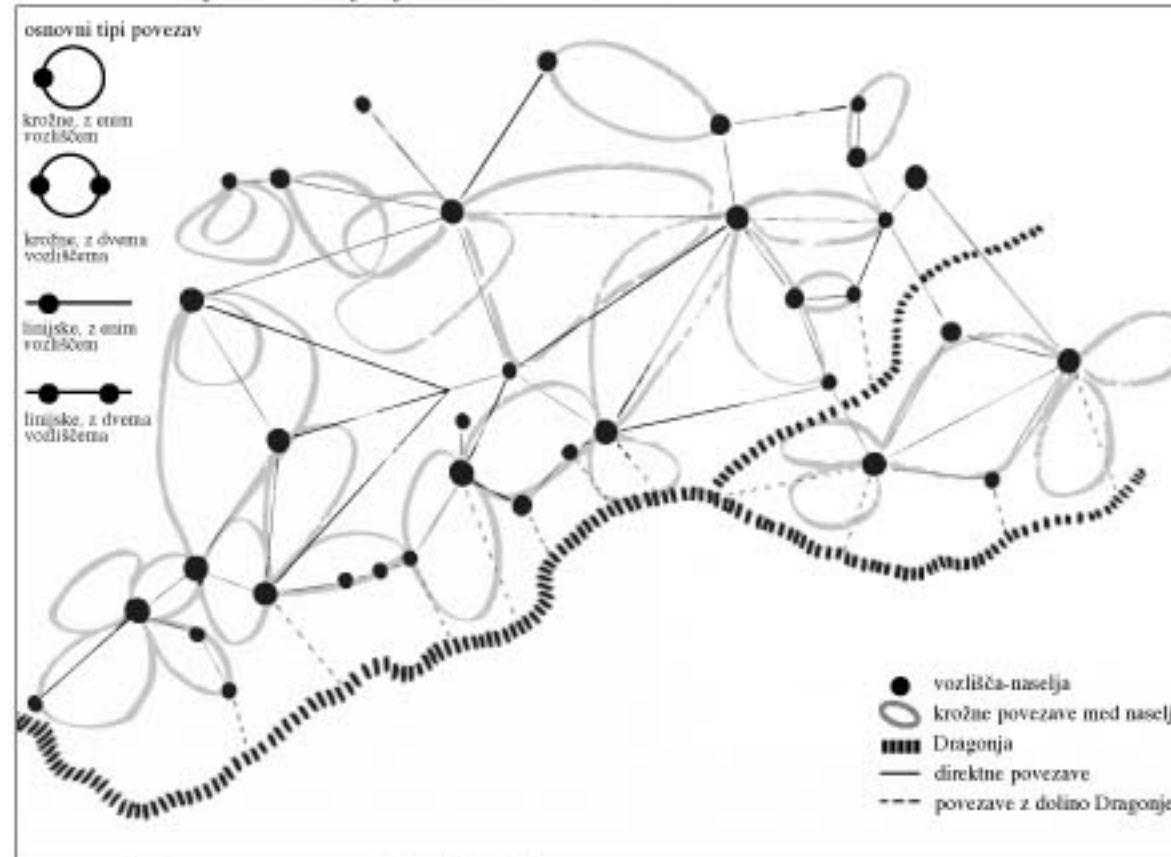
shema cestnega omrežja; vozlišča in povezave

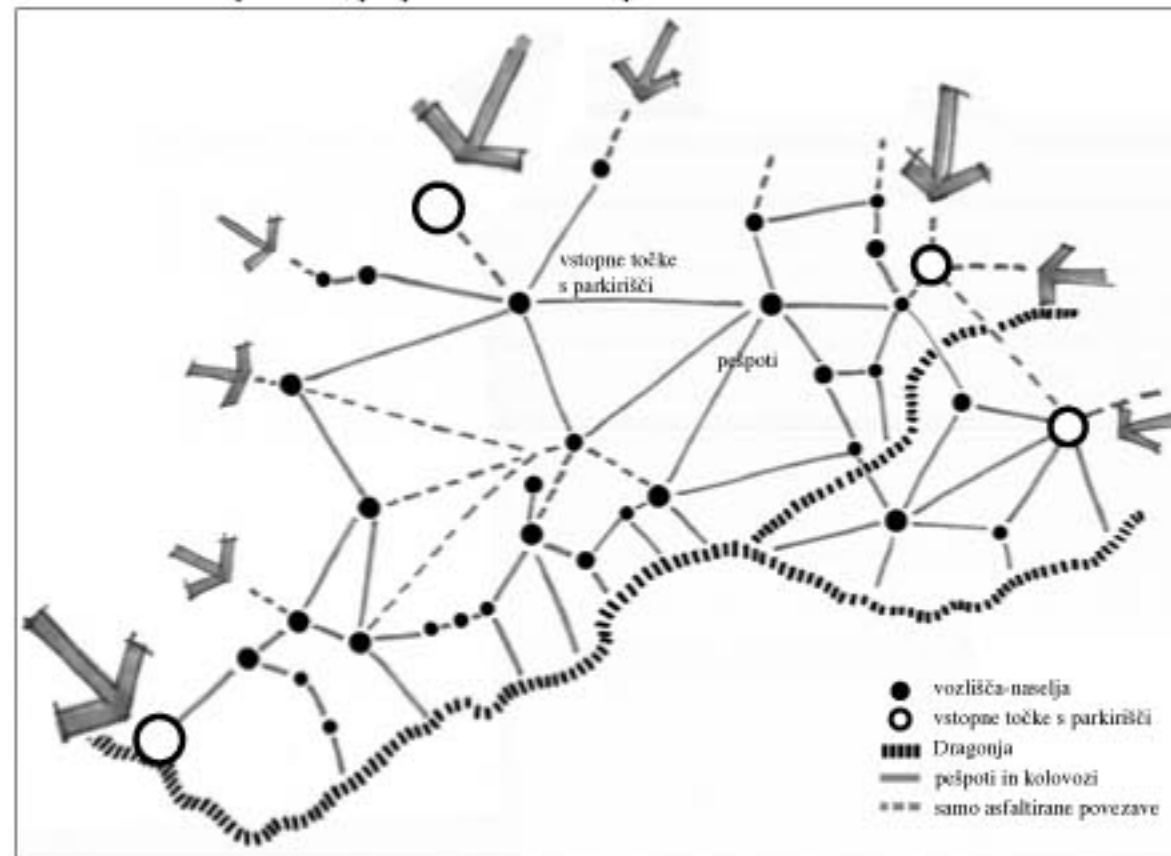
glavni prometni tokovi in točke vstopa

shema omrežja izbranih pešpoti

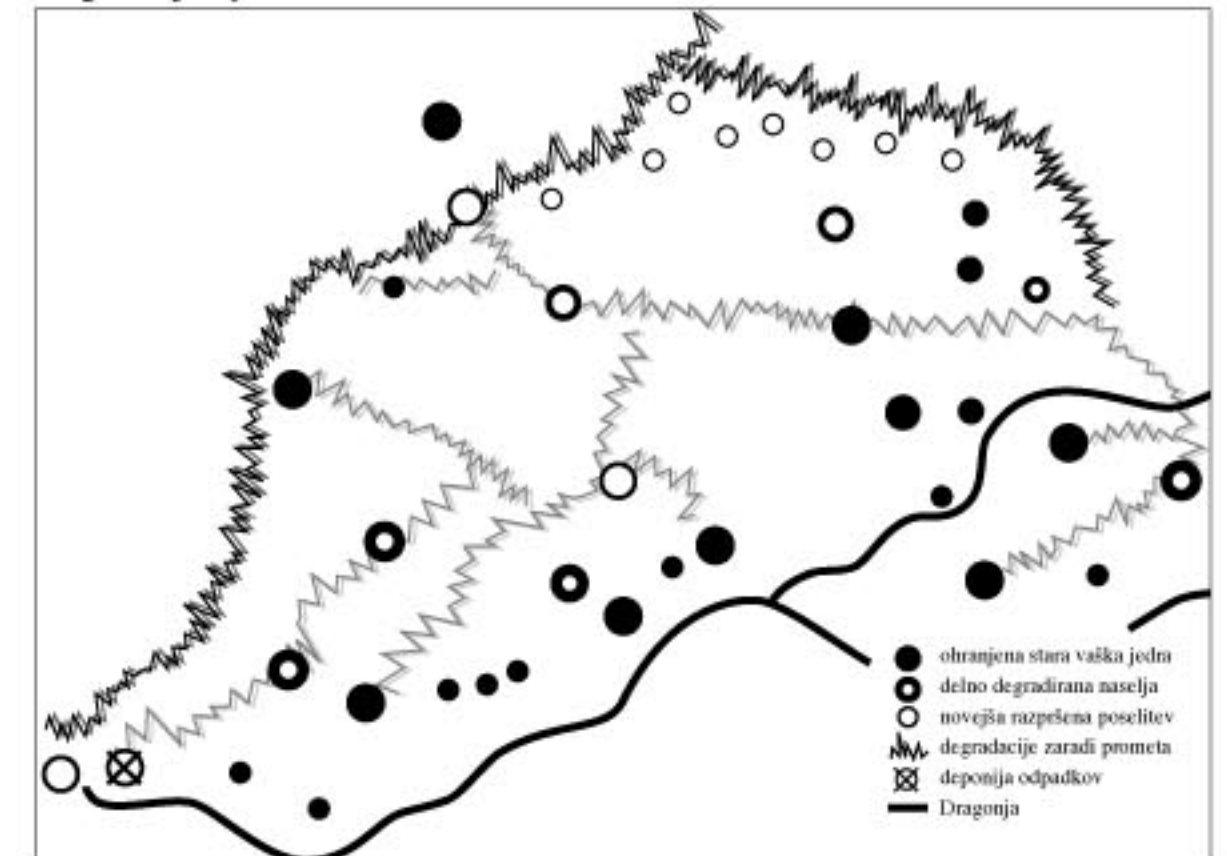

osnovni sistem povezav; pešpoti in točke vstopa

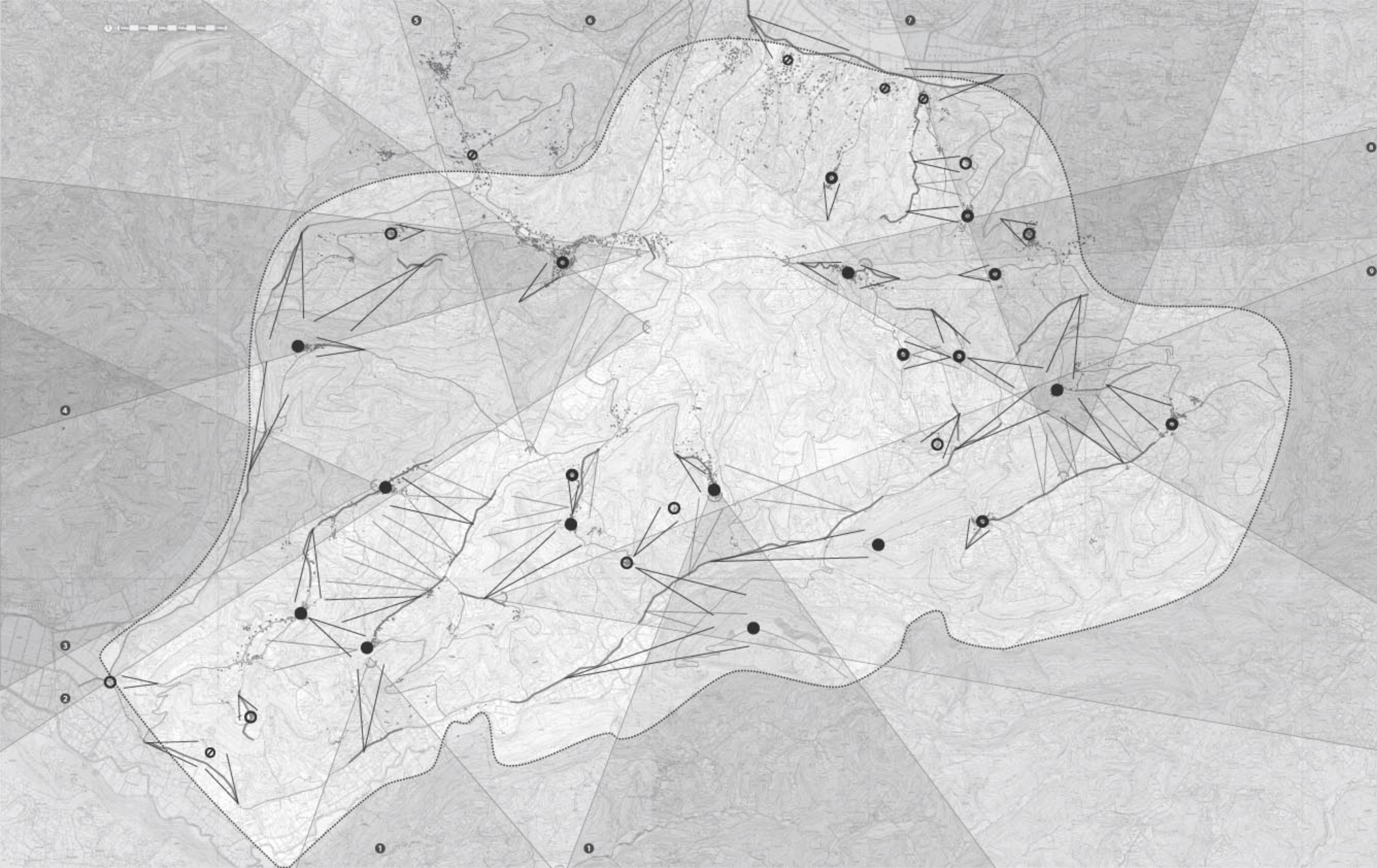

3.2.2.2 Analize prometnih tokov ter prostorskih degradacij

degradacije v prostoru

sl. 27: Analize prometnih tokov in prostorskih degradacij

Glavina M. Celovit pristop k zasnovi omrežja pešpoti po Šarnih.
Dipl. delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Odd. za krajinsko arhitekturo, 2008

3.2.2.3 Analize pogledov in razglednih točk ter odsekov

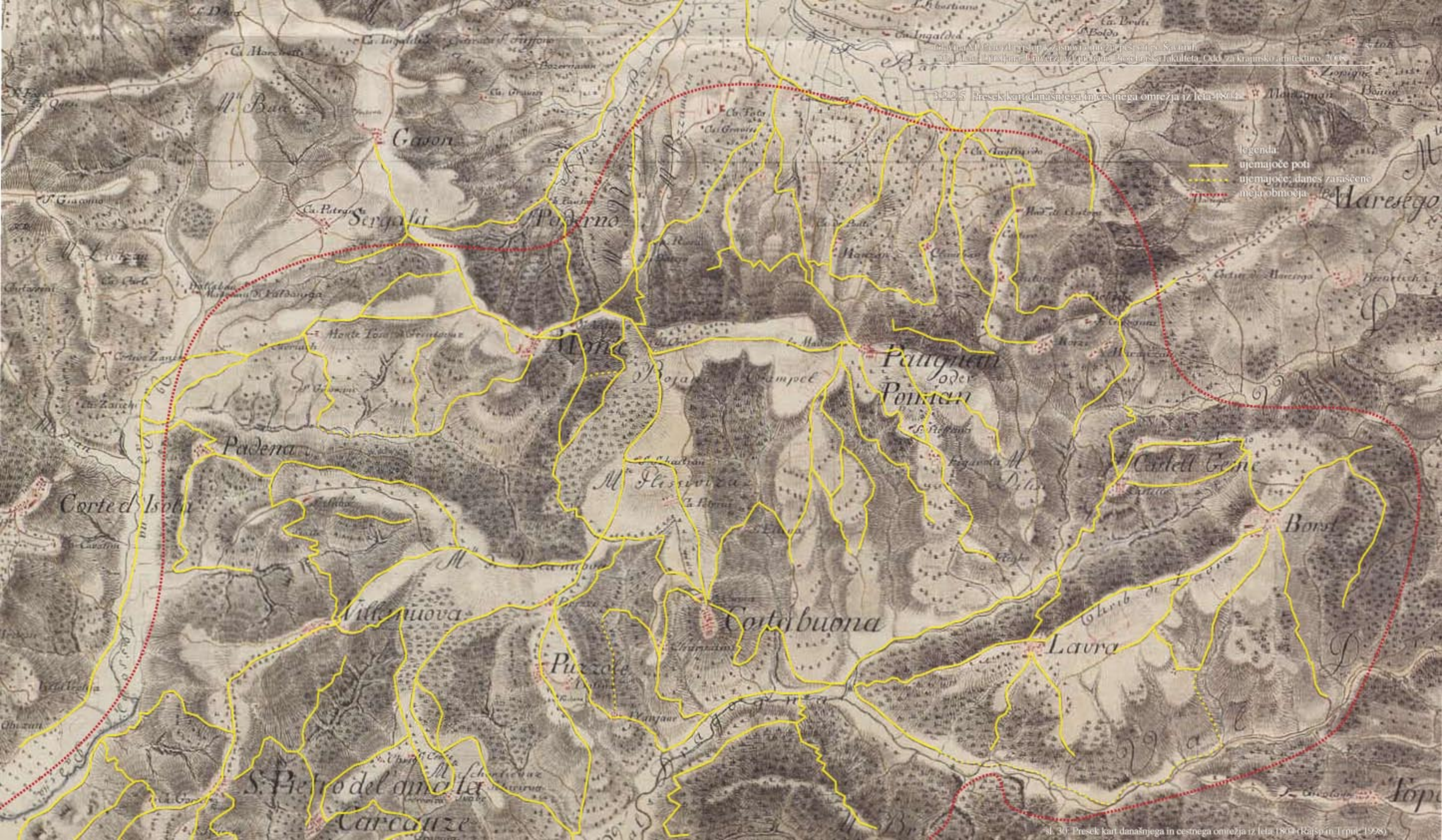
legenda:

- pogledi na prostorske dominante:**
pozitivno ovrednotene
 od daleč vidne, dobro opazne
 srednje opazne
 slabo opazne
negativno ovrednotene
 degradirane
- pogledi**
 razgledi:
- 1 čez dolino Dragonje, na Hrvaško Istro
 2 po zahodnih Šavinskih brdih na morje
 3 po zahodnih Šavinskih brdih na Korte
 4 čez Šmarje na Padno in Korte
 5 čez Šmarje na Julijske Alpe
 6 na vzhodna Šavinska brda, Slavniki, Julijske Alpe, Koprski zaliv
 7 čez Glem na morje in Dolomite
 8 čez Pomjan, na Nanos, Slavniki in Kraški rob
 9 po dolini Dragonje na Slavniki in Kraški rob
- razgledni odseki poti
 meja območja

3.2.2.4 Analize prehodnosti poti

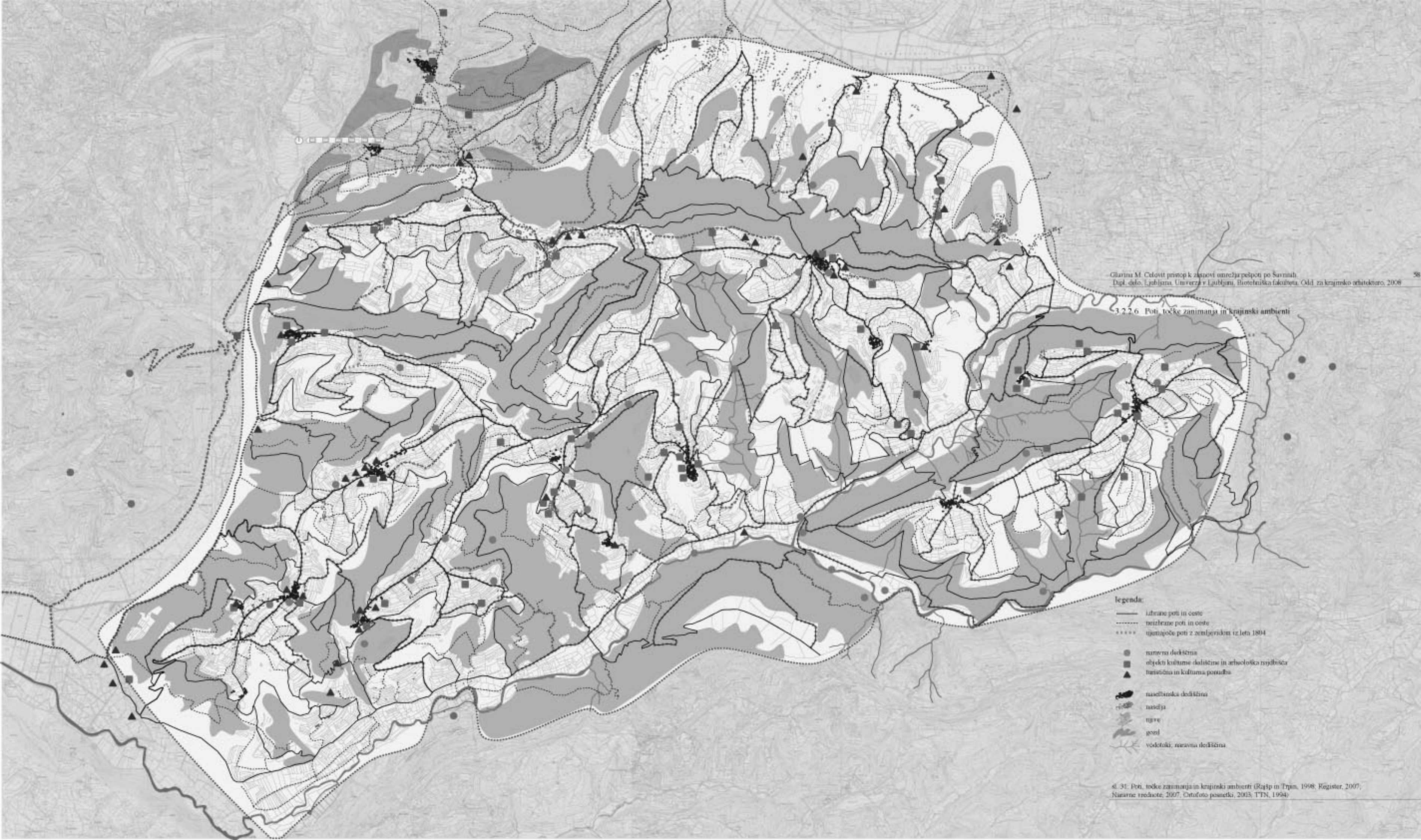
legenda:

- pešpoti
- zaraščene pešpoti
- poti primerne za kolesarjenje
- poti primerne za ježo
- kolesarjevo
- lokalne ceste
- glavna cesta Koper-Piran (Koper-novji prehod Dragonja)
- meja območja

3.2.25 Pressek kart današnjega in cestnega omrežja iz leta 1804

- legenda
- ujemajoče poti
 - - - ujemajoče, danes zaraščene
 - ... meja območja

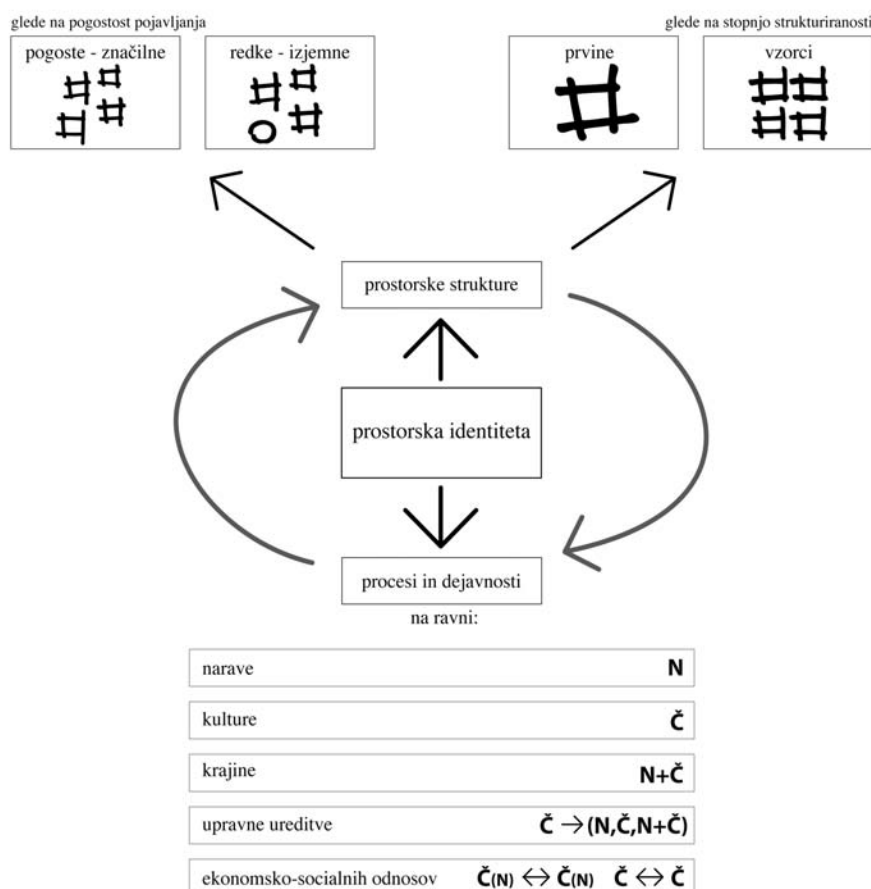

4 PRVINE IN VZORCI

4.1 GRADNIKI PROSTORSKE IDENTITETE

Nekaj o krajinskih vzorcih in prvinah v vlogi nosilcev prostorske identitete je že bilo povedano, zato je na tem mestu morda vredno omeniti problem jasnega in poenostavljenega prikaza, ki je očitno zaposloval tudi švedskega kiparja Claesa Oldenburga: "Or stated as a problem of form: how to achieve a balance between abstraction and reality." (Kot oblikovni problem se pojavlja vprašanje: kako doseči ravnotežje med abstraktnim in resničnim) (Osterwold, 1991). Naloga se omeji v glavnem na predstavitev vzorcev s prerezi (vzdolžnimi za grajene in prečnimi za naravne vzorce) in tlorisi (zlasti pri predstavitvah njivskih struktur). Za potrebe podrobnejše raziskave bi bilo smiselno vključiti še prikaze z aksonometričnimi izrezi zemeljskega površja in na raven piktograma abstrahirano krajinsko skico.

Shema v grobem povzema razumevanje prostorske identitete, kot je bila predstavljena v poglavju 2.2. Na podlagi tega razumevanja je potekalo nadaljnje razvrščanje za razpoznavnost ključnih prostorskih struktur. Prostorska identiteta se torej vzpostavlja prek soodvisnih procesov in dejavnosti ter struktur, t. j. fizičnih gradnikov prostora. V tem poglavju so za nas zanimive deliteve slednjih, ki jih je sicer več, izpostavljeni pa sta pogostost pojavljanja in stopnja strukturiranosti, kot bistveni lastnosti razpoznavnih prostorskih elementov.

sl. 32: Osnovna razdelitev prostorske identitete

4.1.1 Osnovne prvine

V želji po izboru za proučevani prostor kar najbolj značilnih poti se naloga loteva razdelave njegove razpoznavnosti oz. identitete. Na teoretični ravni je bil splošni pomen pojma že razložen, katere so tiste sestavine okolja oz. kaj točno jo predstavlja v konkretnjši, predmetni obliki v danem prostoru, pa naj bi razkrila sledeča analiza.

Prvi nivo raziskave naj bi zaobjel osnovne prvine prostora, ki v medsebojno različno zastavljenih odnosih porajajo pestrost prostorskih vzorcev. V prilogi je na začetnem diagramu prikazana osnovna razdelitev prostorskih prvin in njihove medsebojne povezave, prek katerih se povezujejo v prostorske vzorce. Za osnovne prvine so, z vidika (sprehajalčevega) doživljanja prostora, izbrane reliefne danosti, vodotoki in gozdovi kot pretežno *naravnejše* ter kmetijske površine, grajene prvine in poti, vse zgovorni kazalci človekove rabe prostora. Povezave so možne med vsemi prvinami. Odvisno od kompleksnosti ambienta ali merila lahko vzorec tvori tudi vseh šest prvin. Zaradi narave naloge je poudarek na povezavah s potmi kot tisto osnovno infrastrukturo, ki omogoča spoznavanje in doživljanje prostora. Poti v tej razdelitvi igrajo nekakšno dvojno vlogo; po eni strani so lahko *brezimne*, neznačilne povezovalke zanimivih objektov in programov, včasih pa so, zlasti v povezavi z drugimi prvinami, prostorsko močno prepoznavni elementi (npr. naravno tlakovane).

Drugi nivo predstavlja podrobnejšo opredelitev šestih osnovnih elementov. Izpostavljene so različne oblike, v katerih se pojavljajo brez (ali vsaj pretežno brez) povezovanj s preostalimi petimi. Takim prekrivanjem se seveda ni moč v celoti izogniti zaradi tesne prepletenosti in soodvisnosti prvin pri tvorjenju posameznih prostorskih pojavnih oblik. Podrobnejša opredelitev posameznih prvin je z namenom preglednosti, pojasnjena ob ustreznih sličicah.

RELIEF

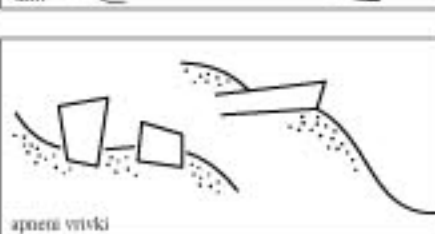
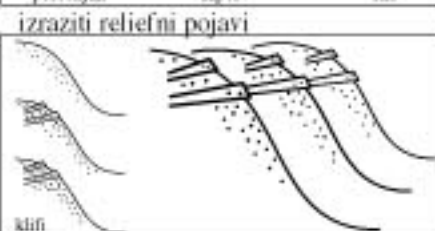
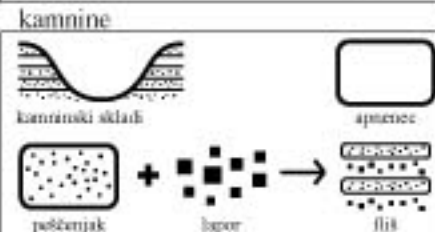
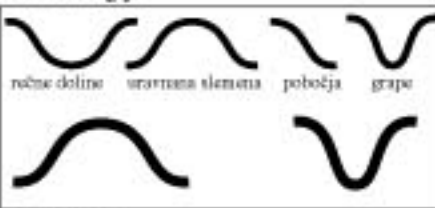
Z ozirom na naklon in vzhobenost reliefa je moč glavne reliefne oblike razvesti v tri skupine. V prvo, izbočeno sodijo širši reliefni lučki, ki ponekod prehajajo v ožja stemenja. Od vbočenih sta doživljajsko precej različna tipa rečne doline z uravnanim dnom ali grape z ozkim, strmim dnom in strmimi pobočji v katere se globoko zajedajo hudourniki. Za nižje, vbočene lege je značilna manjša stopnja osonečenosti, nekoliko nižje temperature in višja značna vlaga. Konveksne in konkavne oblike med seboj prehajajo prek pobočij. Nakloni so večinoma visoki, redkejša so pobočja, ki zlagoma padajo proti nižini. Kamninska podlaga kot ozrodje prej naštetih oblik so izmenjajoči se skladi laporja in peščenjaka, poznani kot flis ter ponavadi manjši ponekod pa kar precej masivni vrivki apenca.

VODNA TELES

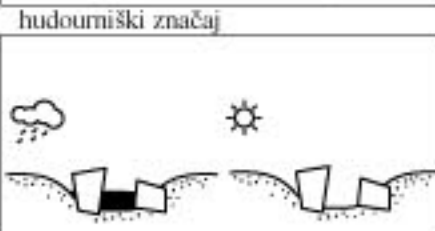

Tekoče vode so hudourniškega značaja, z izrazitim poletnim padcem pretoka, ko večina potokov povsem presahne ali se obdrži le v posameznih tolmunih, v katerih je takrat moč na enem mestu opazovati raznovrstnost vodne favne. Zlasti slikovite so struge, razen ob dežju subih hudournikov, vrezane v strme grupe z nagrmadenimi skalnimi gnotami. Od stoječih voda so značilni manjši puči in kali med kmetijskimi površinami ali v naseljih: služili so napajanju živine, še danes jih uporabljajo za zalivanje vrtnin ali redkeje namakanje vrbovih vej "bek" za vezanje trt.

MORFOLOGIJA

TEKOČE / STOJEČE VODE

KMETIJSKE POVRŠINE

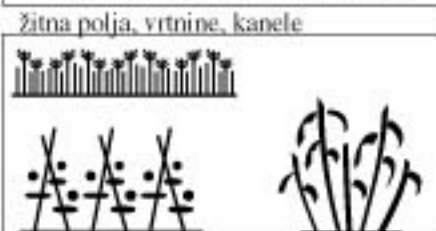
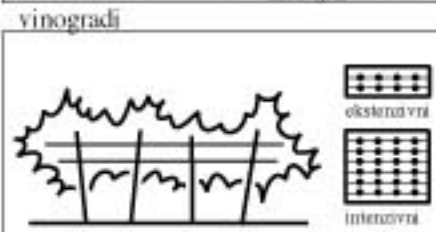
Kmetijske površine so najprej razdeljene glede na vrsto zarasti - kulturne rastline na posameznih njivah ali naravnih vrst v primeru travnika. Prevladujejo nasadi vinske trte v dveh različicah: manjši, pogosto terasirani, včasih dopolnjeni z latniki in večji, večinoma v novjšem času nastali intenzivni nasadi. Oljčniki, ki uspevajo na podobno sončnih, raje nekoliko višjih legah so kljub izjemam, večinoma zaradi reliefnih danosti ostali ekstenzivni. Pojavljajo se v preorani in zatravljeni, pogosto košeni varianti. Slednja gotovo tvorita enega prijetnejših ambientov tukajšnje kulturne krajine. Po pogostosti pojavljanja sledijo nasadi raznoraznih vrtnin, največkrat, zaradi večjih potreb po vodi, na uravnanih površinah blizu vodotokov. Od ostalih so (zlasti v vetru) slikovita žitna polja z makom, cvetoče sadno drevje in značilni nasadi trstike, istrskih prekl oz. kanel. V manjših gručah se pojavlja v kombinacijami z njivami, posušena stebila rastline se uporabljajo za oporo plezajoči zelenjavi. Pašniške površine so zanemarljive, so pa na prehodu v gozd pogosto vrsto bogati travniki, mnogi se zaraščajo. Travniški stik z gozdom, delno že posejan s posameznimi grmovnicami, zlasti rujem in brinom, je značilen in prijeten ambient.

GRAJENE PRVINE

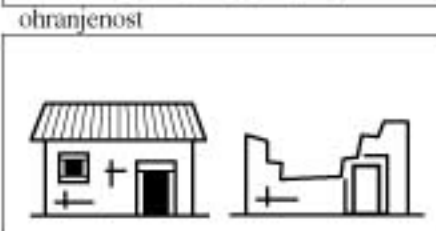
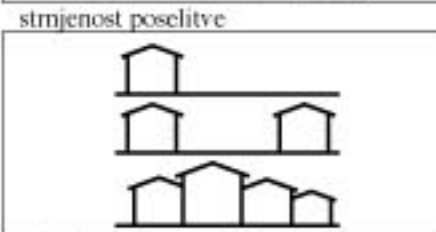
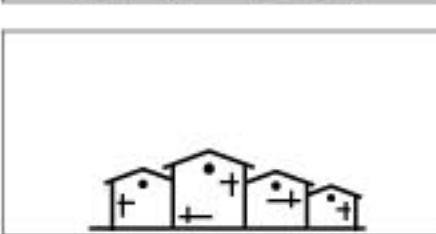
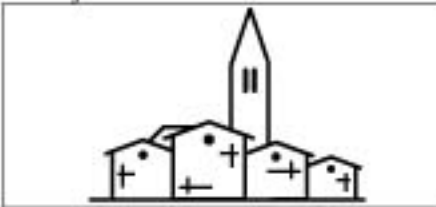

Grajene prvine v največji meri predstavlja stavbno tkivo, zato so ti tipi podrobneje razdelani. Od naselij so zlasti za tradicionalno gradnjo značilna strnjena, gručasta naselja bodisi brez ali z prostorskim poudarkom. Razen v primeru po pobočjih razloženih posameznih domačij se razpršeni vzorec poselitve pojavlja kot posledica sodobnih trendov gradnje. Zanimiv je tudi pogled s stališča ohranjenosti objektov. Medtem ko razpadajoči objekti sredi vasi delujejo žalostno in neurejeno znajo biti v gozdu odkrite ruševine privlačen element ob poti. Med ostalimi grajenimi prvimi se skriva zaščitni znak flisne lste, peščenjakov suhozid v raznih izvedbah ter hladilnice, kot še ena posebnost vezana na obdelavo tukajšnje zemlje. Prav zaradi navezave na njivske površine bosta ti pojavi obliki podrobneje razdelani kasneje.

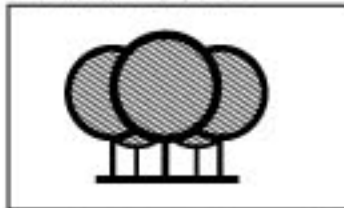
OLJČNI NASADI

GRAJENE PRVINE

GOZDNA ZARAST

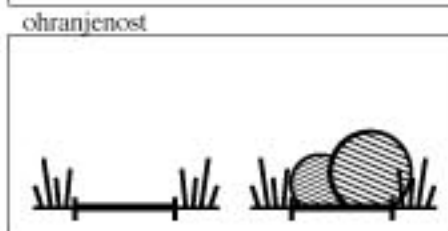
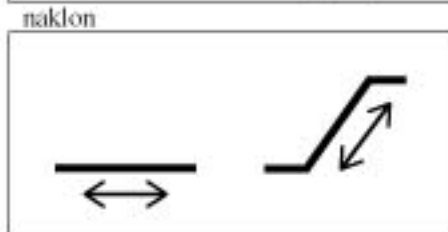
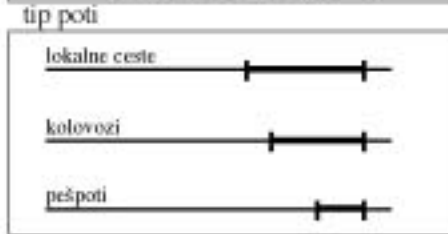
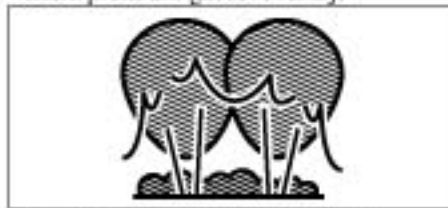
V grobem lahko razlikujemo vsaj štiri tipe take zarasti. Prvi je težko prehodni, z robido zarasel, pretežno gabrov sesto, pogosto prepleten s srobotom. Delno sovpada z zarastjo ob potokih, kjer je poleg raznih vrh najti še topole. Gabrovi sestoji se pojavljajo še v strmejših pobočjih; na obojnih z lobodiko na prisojnih pa z visokimi travami v podrasti. Na osonečenih legah ponekod preidejo v sestoj z višjim deležem hrasta, ki postopoma preko grmovne plasti ruja in beina prehaja v kmetijske površine. Posebnost so umetni nasadi črnega bora na nekdanjih erozijskih žariščih, ki se pojavljajo v posamičnih gručah. Ti predstavljajo od okolice izrazito različen ambient: so temnejši, z eteričnimi olji ustvarjajo svojevrstno mikroklimo...

POTI

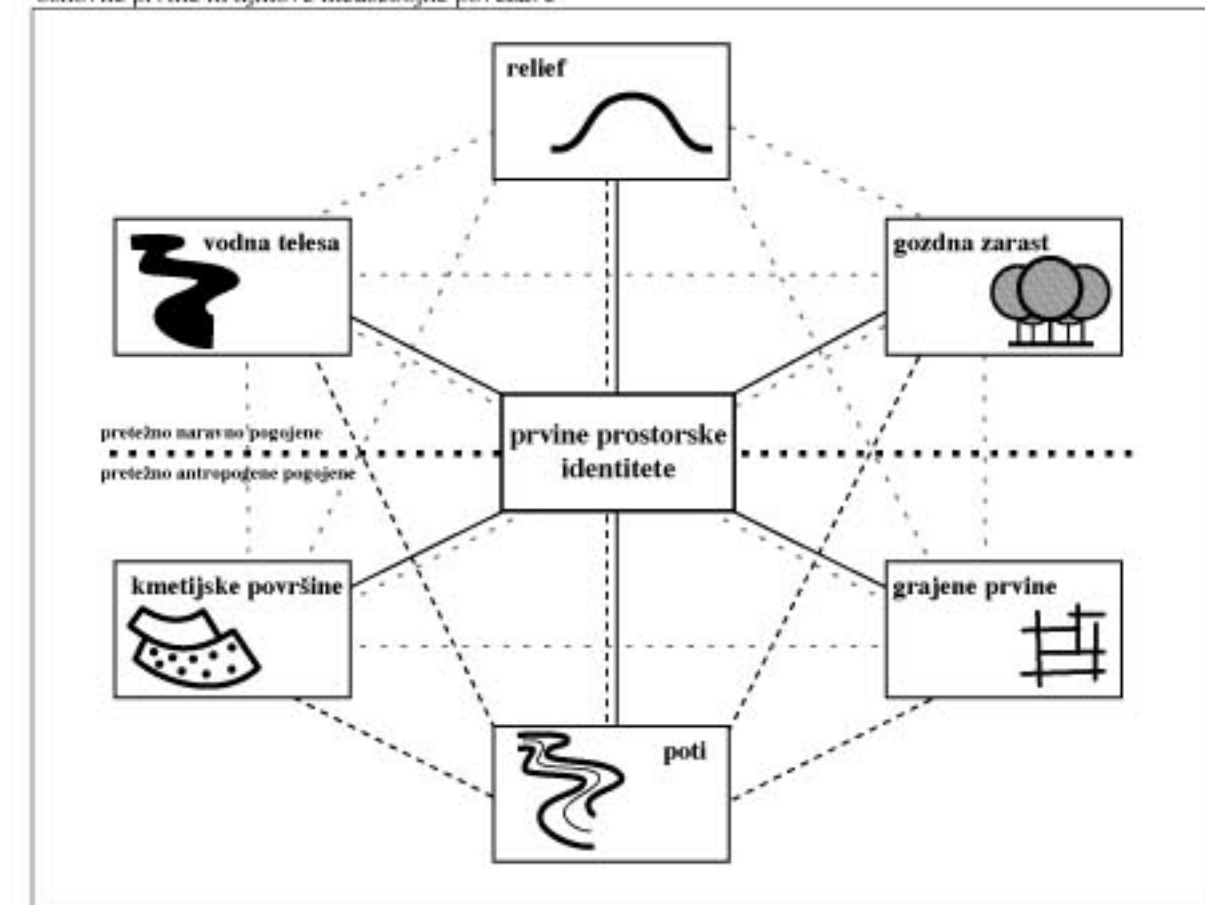

Poti so na tem mestu razdeljene z vidika najverjetnejšega uporabnika. Ožje pešpoti so speljane ponekod skozi gozd ali po strmejših pobočjih. Na ugodnejšem terenu se razširijo, kjer so tla vsaj delno uravnana in manj kamnita so primerni za kolesarjenje ali ježo. Med kmetijskimi površinami je največ takih, ki jih lahko označimo s kolovozi. Sledijo še lokalne asfaltirane ceste, ki povezujejo večje vasi. V prvi vrsti so seveda namenjene avtomobilskemu prometu, vendar so zaradi relativno majhne gostote te tega prav prijetne tudi kot razgledne kolesarske poti. V splošnem so poti bodisi navne ali pa izrazito strme, v uporabi še danes ali že pozabljene v različnih stadijih zaraščanja.

TEŽKO PREHODNI GABROVI SESTOJI

OSNOVNE PRVINE IN NJIHOVE MEDSEBOJNE POVEZAVE

4.1.2 Povezovanje prvin v vzorce

Na naslednjem grafičnem prikazu je predstavljen nabor vzorcev, ki s pogostostjo pojavljanja ali s svojo izjemnostnjo ključno okarakterizirajo prostor Šavrinskega gričevja. Poseben poudarek je, kot že omenjeno, na kombinacijah s potmi.

Osnovni tipi poti, izhajajoči iz povezovanj posameznih prvin, so gozdne pešpoti, pešpoti ob vodotokih, skozi agrarno krajino in naselja. Te so v kombinaciji z reliefom lahko višje ležeče (navadno razgledne), v pobočjih ali nižinah, glede na naklon vzdolžnega profila pa so ravniske ali (pogosto zelo) strme.

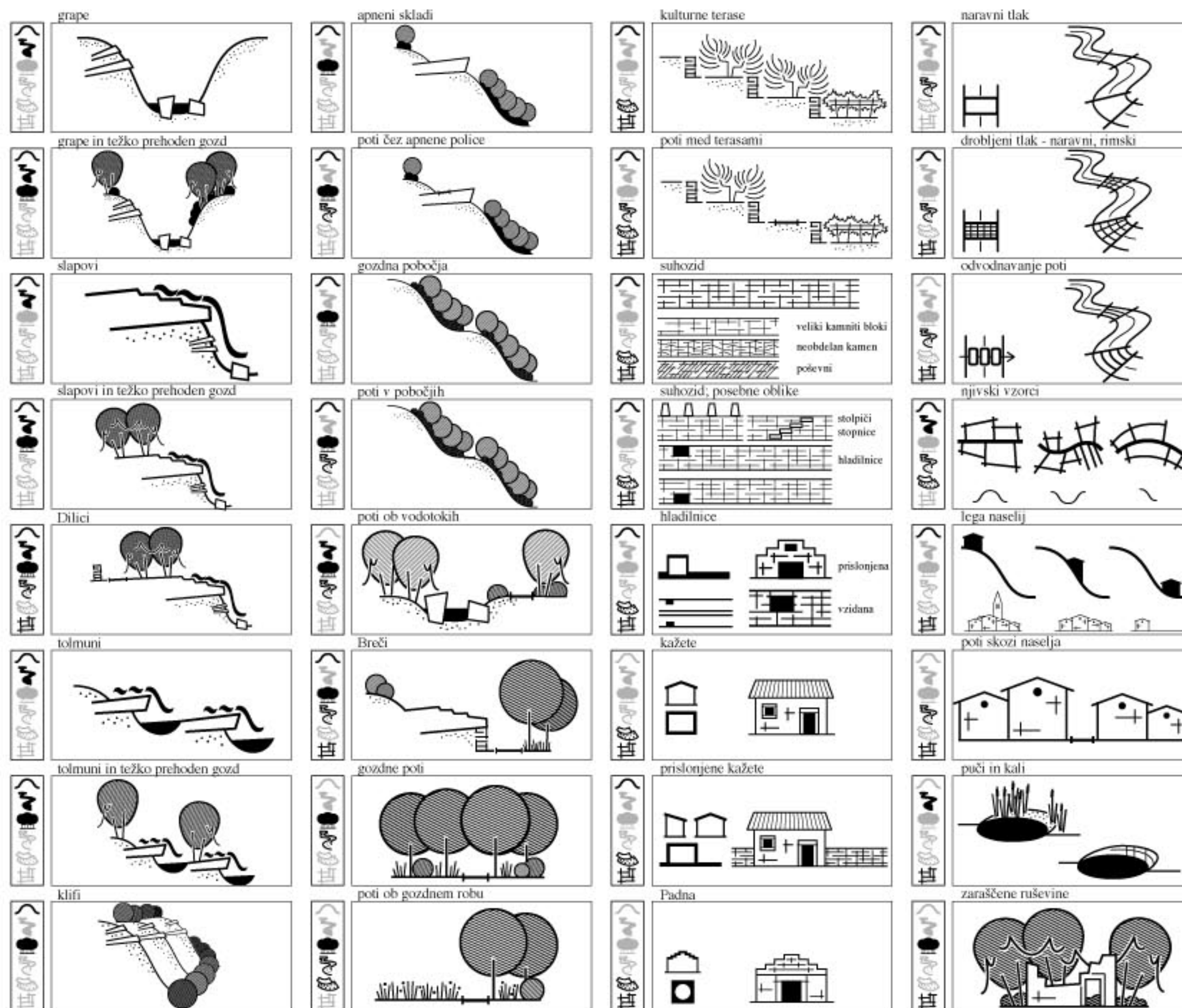
Kombinacija poti, reliefnih danosti in gozdne zarasti opozarja na pestrost gozdnih sestojev, pogojenih zlasti z reliefom (osončenostjo) in talno podlago. Različne oblike gozdnih sestojev so bile zaradi preglednosti in prepletanju vzrokov za njihov nastanek predstavljene pri razdelitvi osnovnih prvin oz. gozdne zarasti. Ista kombinacija prvin s poudarkom na geološki komponenti reliefa predstavlja poti, navadno v pobočjih, ki prečijo večje, največkrat apnenčaste skalne gmote. Ponekod se kamniti vrivek pojavi le kot naravni tlak na poti, z vseh strani obdan s prstjo in rastjem, drugje pa na strani, obrnjeni v dolino, tvori do nekaj metrov visok previs, ki se nadaljuje v strmo, z gozdom poraslo pobočje. Večje kamnite površine zaradi absorbirane toplote privabljajo med drugim tudi mnoge zanimive plazilce.

Poti ob vodotokih s pripadajočimi reliefnimi posebnostmi odkrivajo še eno značilno podobo tega prostora; ozke grape z nagrmadenimi skalami, klifne stene, slapovi, raznoteri tolmoni, gosto zaraščeni z *džungelskim* rastjem, med katerim je dostikrat možno opaziti razvaline kažet ali z robido prerasel suhozid. Ne nujno, vendar se ob vodotokih pogosto pojavlja različica poševnega suhozida.

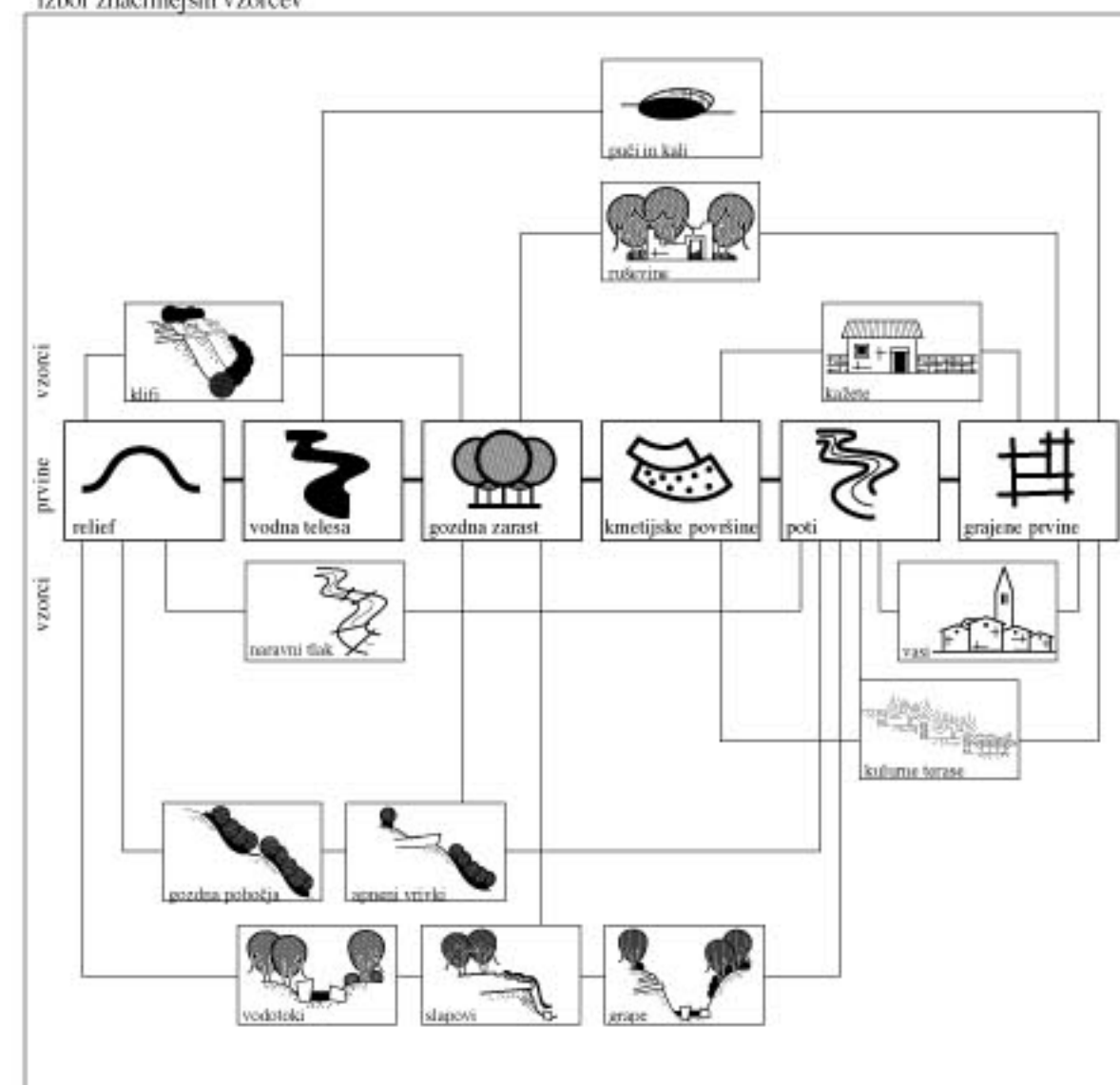
Pri kombinacijah poti z agrarno krajino je zaradi posebnosti ambienta predstavljen tip poti ob gozdnem robu. Največkrat se na stiku kmetijskih površin in gozda najprej pojavijo travniki, ki prek grmovne plasti ruja in brina počasi prehajajo v hrastovo-gabrov gozd. Ta nekoliko *kraški* ambient, kot bi bilo sklepati po rastlinskih vrstah, pa predvsem zaradi razlik v kamninski podlagi vendarle ponuja precej drugačno podobo.

Najbolj reprezentativen vzorec za obravnavani prostor so kulturne terase, nastale v prilagoditvah na kmetijsko obdelavo strmejših pobočij. Zaradi pomembnosti se ponovi še v kombinaciji s potmi. Vzorca Dilici in Breči sta enkratna; pogojno bi pod vzorec v Dilicah lahko prištevali še ostanke bunkerja na slapu pri Hrpeljcih. Ker pa danes od bunkerja razen spominske plošče ni ostalo nič več, je omenjen samo pisno. Podrobneje so prikazani tipi zidov, kažet in hladilnic, puči ter kali. Dodane so še kažete - (pogosto zaraščene) ruševine, prav tako značilen šavrinski motiv.

Preostane še en z vidika doživljanja podobe prostora pomemben vzorec, in sicer lega naselja v odnosu na relief. Značilna so naselja na slemenih, visoko nad rečnimi dolinami, manjši zaselki v pobočju ter posamezni objekti v nižinah. Redkejša so v dolinah ležeča naselja, npr. vas Dragonja na jugozahodnem robu območja.

izbor značilnejših vzorcev

sl. 34. Povezovanje prvin v vzorce

4.1.3 Njivski vzorci

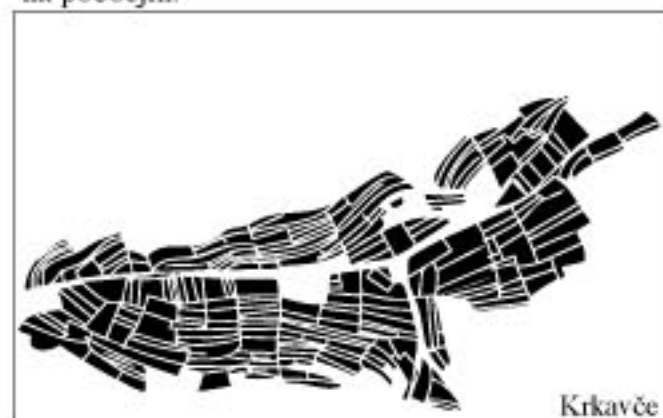
Njivske površine so takoj za gozdnimi največje porabnice prostora, zato so načini njihovega strukturiranja ključni za razpoznavanje določenega prostora oz. določanja njegove prostorske identitete. Poleg teh so pomembnejša še naselja, ki zasedajo sicer manjše površine, je pa zanje značilna visoka koncentracija družbenih dejavnosti, interakcij, vsebin in pomenov ter osnovne morfološke lastnosti prostora.

Njivski vzorci torej pomembno sooblikujejo prostorsko podobo. Ilešič (1950) smatra poljsko razdelitev za enega najpomembnejših elementov agrarne pokrajine, saj je dobro opazna že na prvi pogled. Parcelacija je v primeru Šavrinških brd v največji meri odvisna od reliefnih danosti, v dolini Dragonje pa jo v glavnem pogojuje rečni tok. Njive so zato grupirane v vzorce, ki nastajajo na uravnanih slemenih in položnih pobočjih, v rečnih dolinah ali na strmejših pobočjih (Marušič in sod., 1998). Zaradi specifik v smislu parcelacije, so dodane še novejšje združene monokulturne kmetijske površine. Prečenje teh je doživljajsko seveda precej okrnjeno, zato bi bilo smiselno podobne posege do neke mere omejevati ali vsaj preprečiti njihovo nadaljnje zgoščevanje. Vzorci v rečnih dolinah in na slemenih so pravilnejše, trapezaste oblike, na pobočjih pa ožji, razpotegnjeni ob plastnicah. Po Ilešiču (1950) se polja na dnu doline ali po nižjih terasah pojavljajo v obliki grudastih delcev, tista na prisojnih bregovih pa v obliki terasnih grud.

Zaradi potreb po vodi so ob Dragonji pogosti nasadi vrtnin, na sušnejših slemenih pa rastejo žita. Na pobočjih so poleg prevladujočih trt in oljk še nasadi raznoterega sadnega drevja. Načeloma se lahko vse kulturne rastline pojavljajo na vseh treh legah, razen oljk, ki jih v obrečnih nižinah ni zaslediti.

Prikazani so po štiri primeri za njivske vzorce na slemenih in v dolinah (podobni vzorci kot v dolini Dragonje se pojavljajo še v dolini Drnice) ter združene njivske površine. Najbolj pogosti in prepoznavni vzorci na pobočjih so predstavljeni z osmimi primeri. Razen predela okrog Manžana in združenih površin Briča so vsi vzorci del integralne kulturne dediščine.

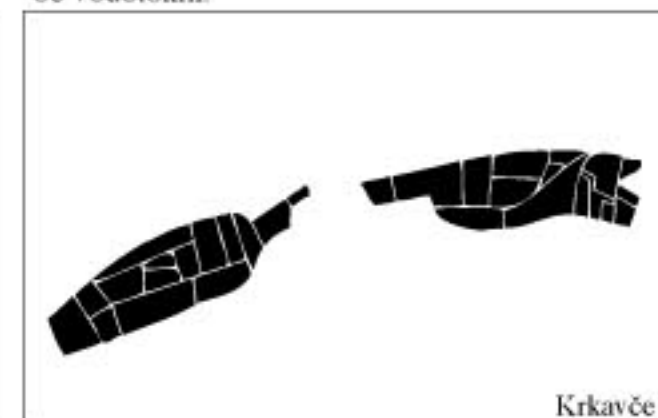
na pobočjih:

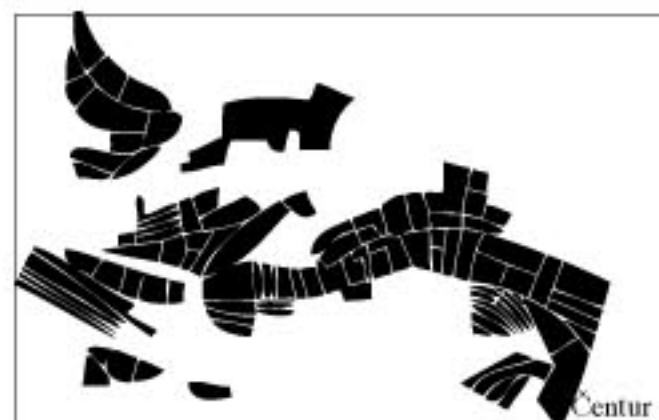
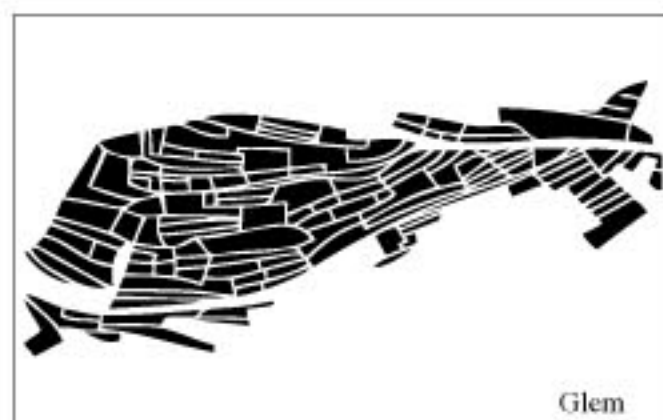
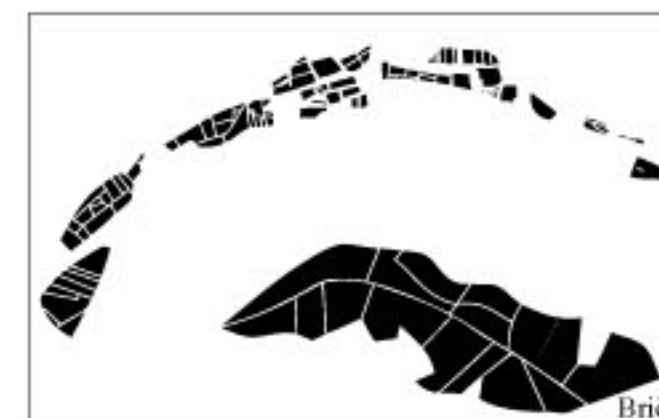
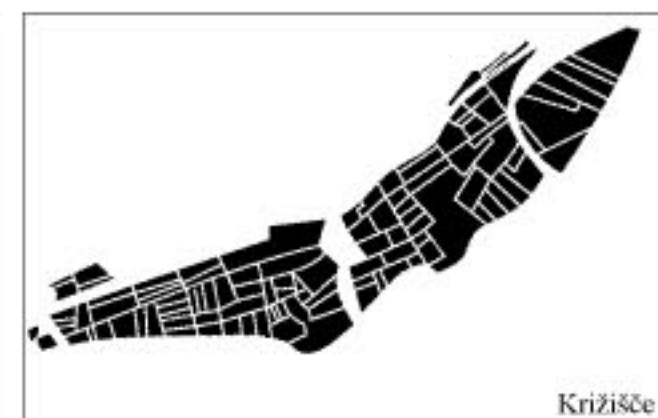
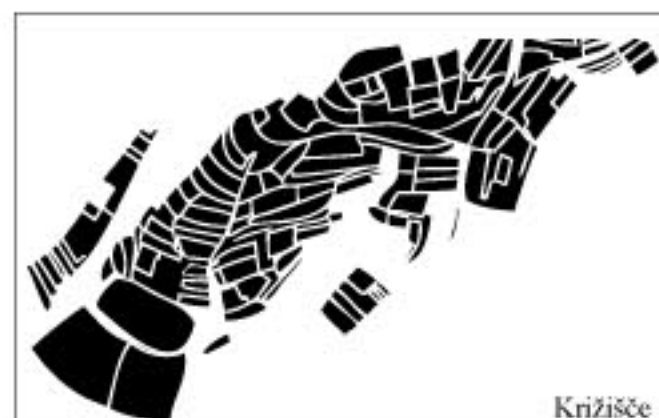
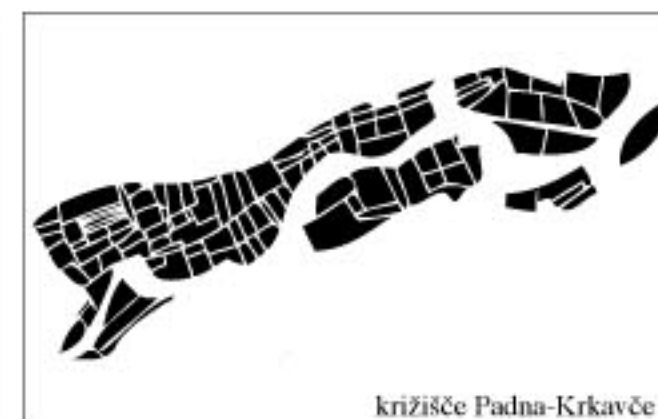
na slemenih:

ob vodotokih:

združene:

sl. 35: Njivski vzorci

4.1.4 Prvine in vzorci na fotografijah

Prostorski vzorci so predstavljeni še s fotografijami. Značilne podobe prostora so prikazane tako na ravni višje strukturiranih enot kot tudi na bolj detajlni ravni. Človekovo dožemanje prostora in prostorskih struktur, skozi katere se giblje, je namreč vedno celostno; prehaja od celokupne pojavnosti do najmanjših podrobnosti in spet nazaj. Pri dožemanju prostora tako praktično hkrati odčitavamo višje strukturirane vzorce kot tudi njihove najmanjše gradnike.

Izbor fotografij želi predstaviti tipične kompleksnejše (vsaj po številu prepletenih prvin) pojavne oblike kot tudi pestrost strukturno enostavnejših, ki pogosto predstavljajo izseke, sestavine prvin. Zato prehajanje od *makro* do *mikro* lokacij ni znak nekonsistence v izboru, pač pa namerni presek skozi merilo prostora, ki naj bi služil njegovi poglobljeni razpoznavi.

Poseben poudarek je spet na tipih poti, značilnih za Šavrine. Tipskih opredelitev poti je glede na izbrano spremenljivko lahko več; predstavljene so večkrat ponavljajoče se, prepoznavne, različne v odnosu do ostalih tako znotraj kot zunaj krajinske regije. Sledi predstavitev motivov iz agrarne krajine, ki so poleg naselij in morfologije prostora najbolj razpoznavni. Naselja so bolj podrobno že bila predstavljena, zato so podrobneje obdelane še ostale grajene prvine, ki so nastale kot odgovor na probleme, ki so se človeku zastavljali pri obdelovanju zemlje. Gre za v prvi meri izrazito utilitarne objekte, ki pa pogosto sami po sebi, včasih tudi namerno, z dodanimi izrazito okrasnimi elementi, presegajo raven gole funkcionalnosti v smeri estetizacije. Kot sestavine razpoznavno močnih reliefnih pojavov so predstavljene tri glavne kamnine ter četrta kot kombinacija dveh izmed teh. Nazadnje sledijo še fotografije vodotokov in spremljajočih pojavov. Prav vodam gre v veliki meri zahvala za današnjo reliefno izoblikovanost. Ne samo pečat, ki so ga vtisnile v relief v preteklosti, temveč tudi današnja živa slika nenehno spreminjajočih se potokov in rek jih uvršča med značilne predstavnike z grapami prepredenega gričevja.

sl. 36: Prvine in vzorci na fotografijah

4.1.5 Kartografski prikaz pojavljanja vzorcev

Poleg določanja razpoznavnih prostorskih struktur je v okviru načrtovanja omrežja poti treba vedeti še kje v prostoru se te strukture nahajajo. V zadnjem koraku so zato izbrani vzorci aplicirani na zemljevid osrednjega dela Šavrinskega gričevja. Praviloma se nahajajo ob poteh ali so z njih opazni od daleč, kot npr. že večkrat omenjena naselja na robovih slemen ali prepadne klifne stene. Pogostost pojavljanja sličic vsaj delno ustreza tudi pogostosti pojavljanja posameznega vzorca v prostoru. Pri visokih zgostitvah je bil izbor prikazanih vzorcev reduciran na račun bolj pogostih, ki so zastopani in predstavljeni tudi na drugih lokacijah.

5 OMREŽJE PEŠPOTI

5.1 IZBOR POTI

Izbor je v skladu s spodaj naštetimi merili potekal predvsem na osnovi analize točk zanimanja in krajinskih elementov (3.2.2.7), v kateri so združeni inventarizacijski podatki, ter analize prostorske umestitve razpoznavnih prostorskih struktur (4.1.5).

5.1.1 Merila za izbor

Izbor poti je potekal na osnovi naslednjih meril:

- avtentičnost (nabor poti z razpoznavnimi elementi),
- funkcionalnost (smiselnost povezav, navezava na podporne programe),
- poučnost (prostorske vrednote in degradacije),
- raznolikost (glede na osnovne tipe krajinskih ambientov, zahtevnost),
- pestrost (v smislu pogoste izmenjave krajinskih ambientov, možnost izbire).

Kot bolj avtentične so razumljene poti, ki povezujejo večje število prostorsko razpoznavnih elementov in struktur, že opredeljenih kot vrsta dediščine (3.2.2.6) ali odbranih pri analizi prostorskih prvin in vzorcev (4.1.5, sl. 37). Analiza vojaškega zemljevida iz leta 1804, je odkrila katere so poti z daljšo časovno kontinuiteto. Izbrane so bile tiste, ki smiselno dopolnjujejo omrežje.

Omrežje pešpoti zahteva funkcionalnost na vsaj dveh ravneh. Prva se tiče fizične smiselnosti povezav. V osnovi poti med seboj povezujejo osrednja prostorska vozlišča - vasi in zaselke. Osnovne, premočrtne povezave med lokalnimi naselji hkrati tvorijo manjše ali večje zanke. Tako je sprehajalcu omogočeno krožno gibanje, ki ima za cilj svoje izhodišče, ali gibanje od točke A do točke B z alternativno možnostjo vračanja na prvotno pozicijo (6.1.3). Druga raven poudarja pomen navezave omrežja na že obstoječe ali predlagane podporne programe. S tega vidika imajo korist tako lokalni prebivalci, nosilci podpornih dejavnosti, kot seveda tudi obiskovalci. Brez družabnega dogajanja, lokalne ponudbe izdelkov in pridelkov, gostinstva ter drugih s turizmom povezanih dejavnosti omrežje poti težko oživi ter upraviči svoj namen. Smiselno je poti vzdrževati z uporabo in ne s stalnimi, umetnimi posegi, kar velja zlasti za poti, ki se hitro zaraščajo. Vsaj delno v okviru funkcionalnosti lahko razumemo še gostoto omrežja. Zlasti stalni uporabniki prostora namreč pogosto izbirajo različne poti, da pridejo do istega cilja (Bolnow, 1963, cit. po Kovačev, 2006). Za omrežje to pomeni višjo gostoto primerno označenih poti, kar hkrati zadostuje tudi kriteriju pestrosti prostorskih prikazov.

Ker je omrežje zasnovano tako z mislijo na domačina kot obiskovalca, skuša biti poučno z navezavami na kulturne in naravne vrednote ter prikazom realne podobe prostora. Čeprav so bila pri zamejitvi območja obdelave v večjem obsegu degradirana območja izločena kot nezanimiva, znotraj izbrane enote vendarle ostaja nekaj perečih problemov, na katere velja opozoriti. Kot že omenjeno, se poti ne ognejo degradiranim naseljem, pri vstopu v dolino Dragonje z zahodne strani ne morejo mimo lokalne deponije odpadkov, v kontrast drobnim njivski parcelaciji pa nekajkrat prečijo večje monokulturne nasade vinske trte.

Raznolikost se nanaša na prisotnost osnovnih krajinskih ambientov z vidika sprehajalca. Ustrezajoče poti vodijo skozi gozd, ob vodotokih, skozi agrarno krajino ali naselja. Poti skozi gozdove so temnejše, bolj hladne, *nevarne*, pa tudi prvobitnejše v pozitivnem smislu. Poti ob vodotokih bistveno zaznamuje prisotnost vode, prijetna mikroklima in zvočna kulisa. V času poletne suše pritegnejo z razgaljanjem geološke podlage svoje struge. Poti skozi agrarno krajino zaznamuje odprt prostor z bogatim prepletom kompleksno strukturiranih naravnih in grajenih prvin. Za poti skozi naselja so značilne programske in vsebinske zgostitve, njihova fizična pojavnost je močno odvisna od tipa naselja. V dobro ohranjenih večjih vaseh potekajo po ozkih, poleti prijetno hladnih ulicah, v avtentičnih manjših zaselkih pogosto neasfaltirane vodijo mimo visoko ograjenih dvorišč, ne izognejo pa se niti novejši, razpršeni poselitvi. Čeprav bi jih bilo mogoče zaobiti v nekoliko večji meri, so krajši odseki degradiranih naselij na sicer krajinsko pestrih poteh z vidika podajanja, sicer še vedno olepšane, vendar vseeno realnejše prostorske podobe, celo zaželeni. Zahtevnost se nanaša tako na dolžino poti kot tudi na reliefno pogojeni naklon vzdolžnega profila. Poti so bodisi precej strme ali le blagih naklonov.

Prednost imajo poti z višjo stopnjo pestrosti v smislu pogostosti izmenjave prej naštetih krajinskih ambientov. Prav tako je vključena pestrost krajinskih vzorcev znotraj slednjih. Nazadnje lahko v tem sklopu kot pestrost izbire razumemo tudi visoko gostoto povezav.

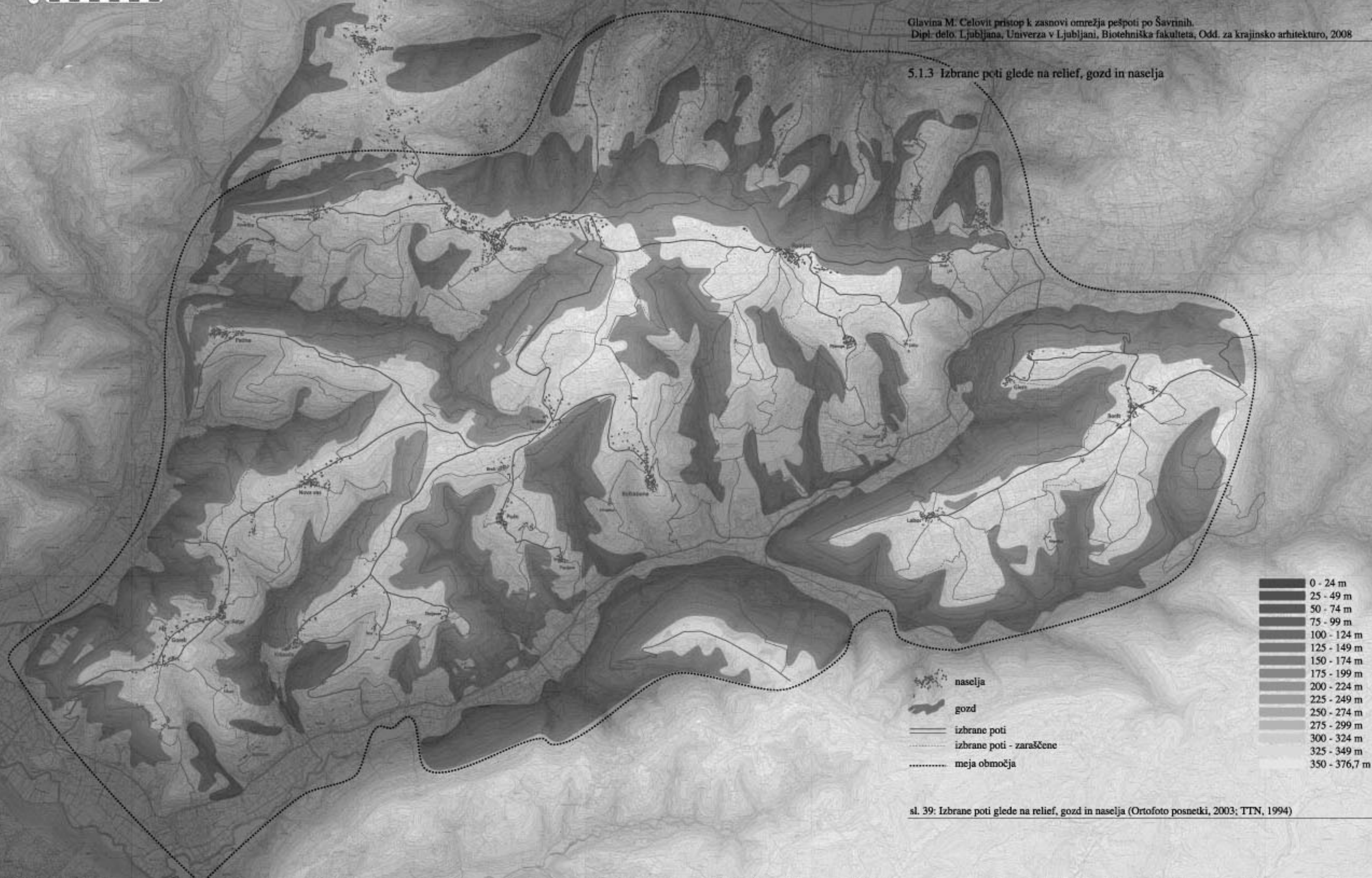
V kartografskih prilogah sledi prikaz omrežja izbranih poti, omrežja izbranih poti, apliciranega na karto višinskih pasov, gozdne zarasti in naselij ter omrežja izbranih poti, apliciranega na ortofoto posnetek Šavrinskega gričevja.

5.1.2 Omrežje izbranih poti

legenda:

- izbrane lokalne ceste in vožji kolovozi
- izbrane pol poti in kolovozi
- izbrane zaraščene poti
- neizbrane ceste in poti
- meja območja

5.1.3 Izbrane poti glede na relief, gozd in naselja

sl. 39: Izbrane poti glede na relief, gozd in naselja (Ortofoto posnetki, 2003; TTN, 1994)

5.1.4 Omrežje izbranih poti na ortofoto posnetku

legenda:

- izbrane lokalne ceste in večji kolovozi
- izbrane pešpote in kolovozi
- izbrane zaraščene poti
- meja območja

sl. 40: Omrežje izbranih poti na ortofoto posnetku (Ortofoto posnetki, 2003)

6 PREDSTAVITEV PREDLOGOV

6.1 PREDLOGI PODPORNIH PROGRAMOV

Paradoks turizma, ki v prostoru uničuje tisto, zaradi česar je v njem sploh nastal, je vsaj delno moč zaobiti, če je zastavljen kot z okoljem skladna dejavnost in proces, ki vzpostavlja nove ali oživlja nekatere dozdevno preživete prostorske strukture, ki se jih zdi vredno ohranjati. Turizem v sklopu oživljanja in dodajanja novih rab ter pomenov lahko ponovno vzpostavlja ekonomsko samozadostne strukture, ki so prej funkcionirale na drugi ravni oz. iz drugačnih razlogov. Zlasti pri razvoju podeželskega turizma je bistvena soudeležba lokalnega prebivalstva; v kolikor namreč zaslužek izhaja iz domačega prostora, se posledično poveča pozitivna teritorialna pripadnost, ljudje se lažje identificirajo z okoljem, v katerem živijo, ter zato skrbi zanj namenjajo več pozornosti (Urbanc, 2002), kar posledično spet vpliva na večjo privlačnost z vidika turizma. Negovana krajina torej je (vsaj posredno) tržno zanimiva, ob premišljeni programski dopolnitvi verjetno tudi precej donosna.

Razvojni načrt in usmeritve slovenskega turizma 2007-2013 (Razvojni načrt..., 2006) pri oceni stanja v turizmu poleg bogatih naravnih danosti daje poudarek vključevanju t. i. kulturnih resursov v turistično ponudbo. Z vidika te naloge so zanimive ugotovitve o neizkoriščenosti objektov kulturne dediščine v turistične namene, pomanjkljivem trženju kulturne dediščine ter sodobne kulturne ustvarjalnosti in nerazvitosti kulturnih turističnih proizvodov glede na njihov potencial. Pri slednjih se poleg prireditev, kulinaričnega turizma ipd. omenja tudi neizkoriščen potencial kulturnih in tematskih poti. Pri analizi turistične infrastrukture in storitev sta kot ključna izziva predstavljena neuravnotežena razporeditev namestitvenih kapacitet (njihovo zgoščevanje na ozkem priobalnem pasu in še neizkoriščeni potencial zaledja) in neuravnoteženost v strukturi turistične ponudbe. Za podeželje Slovenske Istre je značilno pomanjkanje zlasti majhnih, prostorsko razpršenih nastanitvenih kapacitet, nerazvita izraba obnovljivih virov, nerazvita zavest o pomenu in potencialih kulturne ter naravne dediščine (Razvojni načrt..., 2006). Slednja opozarja na vpliv družbeno širše sprejetih vrednostnih opredelitev na razvoj prostora, saj se izraža v različnih prostorskih degradacijah v smislu propadanja in neprimerne obnove stavbne dediščine, neustrezni novejši poselitvi ter prav takih posegov v krajinsko tkivo. Strategija prostorskega razvoja Slovenije (Odlok..., 2004) še ugotavlja, da sodobnega turista opredeljuje želja po možnosti rekreacijskega in doživljajskega turizma, ki v ospredje postavlja pomen avtentičnih izkušenj z vključevanjem spoznavanja kultur, celostnega doživljanja narave, izobraževanja in varovanja okolja. Povečuje se povpraševanje po aktivnih, krajših in cenovno ugodnejših počitnicah.

6.1.1 *Kažete* - obnova za potrebe novih rab

Kažete so značilni, med polji razmeščeni, manjši, eno- ali dvonadstropni objekti, ki so bili nekoč pretežno namenjeni shranjevanju raznoraznih kmetijskih orodij, redkeje pa tudi bivanju. Strateški razvojni dokumenti se dotikajo zlasti obnove vaškega tkiva za potrebe turizma, naloga pa želi opozoriti na potencialne, ki jih iz istih razlogov predstavljajo *kažete*.

Kot že omenjano se v sklopu različnih strategij in razvojnih programov za podeželje in turizem na ravni namestitvenih kapacitet izpostavlja potreba po investicijah v manjšo in prostorsko razpršeno namestitveno infrastrukturo, po njeni energetski samooskrbnosti (Strategija..., 2007; Program..., 2007) ter po vključevanju objektov kulturne dediščine kot dela avtentične doživljajske turistične ponudbe.

Osnovna ideja predloga je uporabnikom glede na njihove želje in potrebe ponuditi z vidika ugodja in infrastrukturne opremljenosti različne objekte; od *high-tech istrske zidanice*, z modernimi tehnologijami, ki omogoča tudi *delo na domu* do take, ki nudi le najnujnejše in ponuja romantično izkušnjo življenja izpred sto let. Od tiste v starem vaškem jedru, ki omogoča neposredni stik z domačini, do bolj osamljene sredi idilično terasiranih pobočij. Pri ureditvi zadnjih, bi se bilo treba podrobneje posvetiti izkoriščanju trajnostnih virov, zlasti sončne energije in deževnice, kar je glede na oddaljenost od obstoječe infrastrukture ne samo najbolj zaželeno, ampak tudi najbolj smiselna rešitev.

Vzpostavitev sistema *vikend hišic na posodo*, torej organizacija njihovega upravljanja (tudi prek spleta), bi spodbujala večdnevno bivanje na različnih lokacijah, z vmesnimi pohodi ali kolesarjenjem, konkurenčnost in prepoznavnost ter najverjetneje olajšala pridobitev podpornih sredstev v sklopu razvojnih programov.

6.1.2 Hostel Rak

Turistična dejavnost je lastna uporabnikom različnih starosti, finančnih zmogljivosti in preferenc. V želji po potovanjih in z njimi povezanimi izzivi ugodje aranžmajskega turizma nič več ne predstavlja nujne zahteve uporabnika oz. je pri nekaterih celo nezaželeno.

Uspešni primeri vpeljave cenovno dostopnega *mladinskega* turizma na podeželje so znani tudi pri nas (npr. Pliskovica na Krasu). V Šavrinih hostla zaenkrat še ni, zato je smislen razmislek o potencialnih njegove prostorske umestitve. Pri terenskem delu se je ruševina na lokaciji Rak izkazala kot ena izmed boljših možnosti. Rak leži na zahodnem pobočju, ob poti, ki prek slikovitega slapa Betača povezuje Pomjan in Koštabono. Tloris, nenavadno za prostostoječe objekte, ni pravokoten, temveč križno členjen, že z obodom razdeljen na manjše, ločene enote. Iz ostankov je razvidno, da je bil objekt dvonadstropen, z lepo izdelanimi arhitekturnimi detajli, okni, nišami ter dimnikom. Poleg se nahaja še manjša, danes robidi, nekoč predvidoma živini in orodju namenjena hišica.

6.1.3 Ureditev prometnega režima

Pojem trajnosti lahko povezujemo tudi s pojmom mobilnosti (Program..., 2007). V okviru naloge bistveni za uresničevanje trajne mobilnosti so intermodalni sistemi, torej povezave med različnimi načini transporta, z modalnimi točkami, stičišči omenjenih povezav.

Na območju Šavrinskega gričevja je javni promet slabo in predvsem neučinkovito razvit. Redki avtobusi po lokalnih cestah namreč praviloma rohnijo popolnoma ali skoraj prazni. Večjih parkirišč (za več kot 10 avtomobilov) znotraj območja ni, kar je z vidika vizualnih degradacij v prostoru (npr. novo parkirišče v Pučah) vsekakor dobrodošla ugotovitev.

Modalne točke so v praksi vstopne točke z možnostjo parkiranja, izposoje kolesa in pridobivanja informacij ter seveda obvezno navezavo na omrežje pešpoti. Potencialno zanimive so vstopne točke na križišču pod Rojci (smer dolina Rokave, Glem ali Pomjan), na močno degradiranem križišču pri vasi Dragonja (smer dolina Dragonje ali sv. Peter) ali na podobno degradiranem zemljišču pod Šmarjami (smer Šmarje, možen je manjši poseg kot dopolnitev že obstoječega parkirišča). Parkirišča, ki se umeščajo naj bodo majhna (6 do 8 avtomobilov), po možnosti zatravljen, parkirišče za avtobus (2) naj se uredi v okviru parkirišča pri vasi Dragonja. Iz te smeri je namreč zaradi zanimanja za reko, tudi kot del krajinskega parka v nastajanju, pričakovati povečano število obiskovalcev.

Za potrebe uporabnika poti - turista, sta v želji po zmanjšanju prometa znotraj obravnavanega območja predlagana ukrepa *minibusa* in *taksi džipa*, ki bi oskrboval obiskovalce nastanjene v kažetah pa tudi tiste, ki bi po prehojeni poti želeli izkoristiti alternativno možnost povratka na mesto izhodišča. Oba sta seveda namenjena tudi lokalnemu prebivalstvu, ki z njima upravlja.

6.1.4 Ureditev informacijske infrastrukture

Občutek varnosti, pogojen tudi s stopnjo informiranosti, je ena izmed temeljnih človekovih potreb. Strah in tesnoba, ki se navezujeta na neznano in nerazumljeno, se do neke mere blažita s količino vedenja in znanja.

Z vidika uporabnika poti je ureditev informacijske infrastrukture, ki temelji na temeljni človekovi potrebi po varnosti, bistvena v več pogledih. Da se bo posameznik - turist sploh odločil za obisk nekega kraja, je neobhodno, da o slednjem pridobi vsaj osnovne informacije. V kolikor je teh več in so bolj izčrpne, se odloča lažje in bolj gotovo. Na tej ravni informiranja funkcionirajo turistične brošure in prospekti, *dober glas* oz. ugled kraja ter podatki, dostopni na svetovnem spletu. Naslednja raven se nanaša na potrebe uporabnika z vidika njegove orientacije v prostoru. V sklopu omrežja pešpoti pod slednjo sodi sistem orientacijskih oznak oz. kažipotov, podprt z jasnimi in enostavnimi turističnimi zemljevidi. Pogojno lahko dodamo še željo po znanju kot nadgradnjo osnovnih potreb po informiranju. Primerno oblikovane table z vsebinami, ki povzemajo večplastno pojavnost prostora, so za del obiskovalcev zagotovo dobrodošla dopolnitev ponudbe.

V tem delu je potrebno opozoriti še na neprimernost prevelikega poenotenja pri oblikovanju označevalnih tabel na državni ravni (Švegel, 2007). Bolj smiselno bi bilo

oblikovanje poenotiti na ravni prostorsko zaključenih enot, regij ali njihovih razpoznavnih predelov, navezave na hierarhično višje prostorske in upravne enote ali naravne in kulturne vrednote pa naj bi bile nakazane z uporabo primernih simbolov oz. logotipov. Izbira krovnega znaka je seveda nadvse priporočljiva tudi v okviru regije oz. mikroregij znotraj slednje.

6.1.4.1 Enoten sistem označevalnih in pojasnjevalnih tabel

Pomen orientacije in zanjo ključnih oznak na nivoju poti lepo povzame Kovačeva (Armstrong, cit. po Kovačev, 2006; Foulke, 1982, cit. po Kovačev, 2006), ko pravi da mora človek vedeti, kje se nahaja in kje bo, ko bo dosegel svoje prostorske cilje, ter biti sposoben določiti poti, ki ga bodo do tja pripeljale.

Pogostost, jasnost in čitljivost so osnovna merila za umeščanje in oblikovanje označevalnih tabel. Če je pri tem upoštevan še kriterij razpoznavnosti, v povezavah na obstoječi prostor ali na izviren, ureditvi lasten način, lahko oznake območje zaokrožijo tako funkcionalno kot oblikovno. Predlagana je kombinacija stoječih in talnih oznak; na gozdnih poteh bi veljalo razmisliti o posebnih, subtilnejših oznakah, ki bi naznačile bistveno spremembo v ambientu. Ista merila, z izjemo manjše pogostosti, veljajo tudi za pojasnjevalne table, ki dopolnjujejo vizualni vtis prostora. Opisi na njih naj bodo preprosti in jedrnat, vezani na dediščino in naravne vrednote ter obogateni z zanimivostmi iz ljudskega izročila.

6.1.4.2 Informacijske točke

Informacijska točka je lahko manjši prostor, priporočljivo (ne pa nujno), vezan na objekt kulturne dediščine. Z dodajanjem programskih vsebin (npr. vaška kavarnica, pekarna) sofinanciramo njeno delovanje ter pridobimo na prijetnem prostoru v korist domačinov in obiskovalcev.

Na območju Šavrinov sta predvideni dve informacijski točki. Prva na vstopu v krajinski park Dragonja (Tomšič, 2001) in druga v Šmarjah, "vratih v Slovensko Istro" (Vrata..., 2008).

6.1.4.3 Digitalni informacijski portal

Zaradi nizkega vložka, ki je potreben za doseg široke ciljne publike, ter z ekološkega stališča v primerjavi s tiskanimi mediji, je svetovni splet med vodilnimi sredstvi za informiranje tudi v turizmu. Specifičnost medmrežja se izraža še v možnosti obojestranske komunikacije.

Problem organiziranosti (strukturne in prostorske) v turizmu je na splošno prisoten povsod, kjer turizem razvijajo. Ta izhaja iz preprostega dejstva, da je število malih ponudnikov v turizmu zelo veliko, dejavnost pa ni homogena, ampak je sestavljena in razpršena po številnih področjih gospodarskih dejavnosti (Strategija..., 2002). Za potrebe celovitega pristopa k razvoju turizma je torej nujno tudi povezovanje razpršene ponudbe v

prostorskem smislu in na organizacijski ravni. Če so poti in ceste fizični odraz povezovanja po prostoru razdrobljene turistične ponudbe, se na spletu ponuja možnost povezovanja na *enem mestu*.

Sodobne informacijske tehnologije že igrajo pomembno vlogo pri načrtovanja prostora tudi v okviru obalnih občin. V okviru RRPJP (Regionalni..., 2007) nastaja Prostorski regionalni informacijski sistem - PRIS, ki bo omogočal zbiranje, uporabo in izmenjavo podatkov. S pomočjo vzpostavljenih prostorskih podatkovnih baz in s sistemom pretoka informacij bo povezoval vse prostorske projekte in dejavnosti v enoten sistem ter s tem omogočal spremljanje stanja v prostoru ter odzivnost lokalnih skupnosti in drugih zainteresiranih za prostorsko problematiko (Regionalni..., 2007).

V okviru predlaganih podpornih programov se na osnovi prostorsko zaokrožene in prepoznavne enote Šavrinov vzpostavi digitalni portal, namenjen skupni promociji in ozaveščanju, pridobivanju in izmenjavi podatkov. Sestavlja ga tako z vidika turizma zanimiva podatkovna baza in forum, namenjen lokalnemu prebivalstvu za izmenjavo izkušenj in medsebojno usklajevanje ter obiskovalcem za podajanje mnenj, kritik in predlogov.

7 RAZPRAVA IN SKLEP

Pešpoti so danes pomemben del ponudbe podeželskega turizma. Smiselno zasnovano omrežje poti, ki med seboj povezuje značilnejše prostorske strukture in je programsko dobro podprto, je v kombinaciji z visoko vrednotenim in dobro razpoznavnim prostorom osnovna in kakovostna rekreacijska infrastruktura. Ureditev omrežja pešpoti navadno zahteva manj investicijskih vlaganj, saj izkorišča obstoječe prostorske danosti ter spodbuja razvoj okolju prijaznega in s prostorom skladnega podeželskega turizma. Hkrati omrežje ponuja možnost zadovoljitve vse bolj *mestnih* potreb lokalnega prebivalstva po rekreaciji in želje po spoznavanju lastnega življenjskega prostora.

Vsaj na načrtovalski ravni naloga dosega zastavljeni cilj. Izmed obstoječih (prehodnih in zaraščenih) pešpoti, kolovozov ter lokalnih cest so bile na podlagi analiz podatkov, vezanih predvsem na razpoznavne lastnosti prostora in funkcionalnost omrežja v katerega se povezujejo, izbrane tiste, ki so ustrezale enemu ali več kriterijem izbora (5.1.1). Za izbrane poti oz. prostor skozi katerega potekajo je tako značilna višja stopnja raznolikosti in pestrosti, avtentičnosti, poučnosti in/ali funkcionalnosti. Zlasti zadnji kriterij je bil pomemben za dopolnitev omrežja v smiselno povezano celoto, zato je ponekod pogojeval izbor z osnovnega vidika raziskave manj zanimivih, vendar za dopolnitev omrežja pomembnih povezav. V sklopu podpornih programov so bili predstavljeni bolj ali manj znani potenciali razvoja podeželskega turizma v Šavrinih kot programska dopolnitev obstoječi ponudbi ali z vidika njene organizacije in promocije.

Znotraj postopka izbora se je bilo praktično nemogoče ogniti problematiki identitete prostora, pogosto vezane na neprimerne posege v okolje kot posledico slabega poznavanja in razumevanja prostorskih danosti. V novejšem času so spremembe okolja in njegove podobe obsežne in hitre, usmerjene v poenotenje na globalni ravni. Problem vizualnega siromašenja prostora vse bolj odmeva v medijih in tako vstopa na polje družbene razprave. Podobno kot v času vzpostavljanja povečane ekološke zavesti številne novejši raziskave, medijski prispevki in umetniška dela na temo prostorske identitete krepijo zanimanje javnosti in potrebo po jasnejši opredelitvi do pojavnosti, njegove vrednosti in potencialov. Sočasno se povečuje želja po spoznavanju okolja bivanja, kar med drugim omogoča tudi sprehajalno omrežje, zlasti prek izbora poti ob katerih so nanizani tako zanimivejši in bolj avtentični kot tudi vizualno degradirani ter posledično manj privlačni odseki prostora.

Izpostaviti velja še vidik oblikovanja, ki se ga naloga le bežno dotakne. Z enotnim oblikovalskim prijemom, dosledno uporabo izbranih materialov in oblik zlasti pri usmerjevalnih in informacijskih tablah ter izbiro krovnega znaka mikroregije, ki označuje vse od lokalnih proizvodov, turističnih storitev, kulturnih in naravnih znamenitosti do kažipotov, torej z lokalnim ali regijskim *lajtmotivom*, je možno poudariti prostorsko enovitost in razpoznavnost.

Naloga je glede na količino vključenih informacij za sam izbor ustreznih poti na prvi pogled zastavljena nekoliko preobsežno. V okviru osebnega zanimanja nakopičeno množico podatkov se je zdelo smiselno vključiti v besedilo zlasti z vidika zbiranja podatkov o obravnavanem prostoru na enem mestu, kar bi morda lahko bila dobra opora za načrtovanje v prihodnosti.

8 POVZETEK

Spremembe v naravi dela in posledično doživljanju okolja so ob pogosto nepremišljenem in brezvestnem razvoju pripeljale do razvrednotenja in osiromašenja prostora tudi na ravni njegove prepoznavnosti. Vdor in razširjanje globaliziranih, vseprisotnih prostorskih prvin in pojavov na račun tradicionalnih edinstvenosti, le počasi vstopa v družbeno ospredje kot nezaželeno ali celo moteče dejstvo.

Trendi razvoja sodobne družbe že vsaj od 70-ih let prejšnjega stoletja dalje izkazujejo povečano zanimanje za okolje, tako z ekološkega kot rekreacijskega vidika, ter posledično zahtevajo ustrezne ukrepe. Poti kot ena izmed temeljnih prostorskih in rekreacijsko-turističnih struktur se zde v okviru trajnostnega razvoja podeželja danes smiselna rešitev. V prostoru so že prisotne, kar zmanjša investicijske stroške in obseg posega s potencialno negativnimi učinki na okolje, v lokalno turistično ponudbo pa prek povezovanja programskih točk vključujejo tudi krajinske kakovosti, ki posegajo po najvišjih mestih med razlogi za obisk nekega kraja ter posledično krepijo njegovo razpoznavnost. Ker je prav predstava o prostoru ključna za človekovo delovanje, je njegovo spoznavanje in razumevanje lahko povod za povečanje skladnejših, okolju prilagojenih posegov. Pri vsem tem ne gre zanemariti vloge, ki jo imajo poti pri predstavitvah oz. že kar opredelitvah določenega prostora, saj ga navadno doživljamo prav prek nizanja njegovih elementov na različne oblike prometne infrastrukture po kateri se giblomo.

Za doseganje zastavljenega cilja, načrtovanja omrežja pešpoti, se naloga najprej loti določitve bistvenih kriterijev za izbor posamezne poti oz. njenega odseka. Kriteriji, ki naj jih izbor upošteva, so avtentičnost (nabor poti z razpoznavnimi elementi), funkcionalnost (smiselnost povezav, navezava na podporne programe), poučnost (prostorske vrednote in degradacije), raznolikost (glede na osnovne tipe krajinskih ambientov, zahtevnost) ter pestrost (v smislu pogoste izmenjave krajinskih ambientov, možnost izbire). V okviru naštetih sta opravljena pregled in analiza zbranih prostorskih podatkov s poudarkom na prostorski identiteti. Izbrane so tiste poti oz. njihovi odseki za katere je značilno zgoščevanje za sprehajalce zanimivih dejavnosti, objektov oz. ostalih prostorskih struktur. Koder je to potrebno je izbor dopolnjen s potmi, ki omrežje smiselno dopolnjujejo z vidika funkcionalnosti.

Na koncu so predstavljeni še nekateri potencialno zanimivi turistični programi, ki vsebinsko ustrezno podpirajo načrtovano omrežje; izpostaviti velja zlasti trajnostno usmerjen, na kulturno dediščino vezan doživljajski in mladinski turizem.

9 VIRI

9.1 CITIRANI VIRI

- Barbič A. 1995. Kulturna identiteta slovenskega podeželja. V: Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Zbornik posveta. Kovačič M. (ur.). Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo (Inštitut za agrarno ekonomiko, Inštitut za krajinsko arhitekturo), Urbanistični inštitut RS, Fakulteta za arhitekturo, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: 219-246
- Barbič A. 1995. Obkmetijske dejavnosti (kmečkih) gospodinjstev in podeželskih lokalnih skupnosti. V: Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Zbornik posveta. Kovačič M. (ur.). Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo (Inštitut za agrarno ekonomiko, Inštitut za krajinsko arhitekturo), Urbanistični inštitut RS, Fakulteta za arhitekturo, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: 133-148
- Benčič-Mohar E. 1993. Tradicionalno stavbarstvo v Slovenski Istri; Mediteran v Sloveniji. Časopis za kritiko znanosti, 21, 158/159: 85-100
- Berce-Bratko B. 1993. Potenciali in možnosti razvoja turizma na obali in v zaledju. Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, 3, 3: 343-355
- Bratož-Ježek B., Franetič V., Kocjančič K., Poročnik H. 1997. Slovenska Istra, Čičarija, Brkini in Kras; planinski vodnik. 1. izdaja. Ljubljana, Planinska založba Slovenije: 187 str.
- Briški A. 1956. Agrarna geografija Šavrinskega gričevja. Geografski zbornik, 4: 221-274
- Brumen B. 1997. Istrska javna skrivnost: supermarket identitet. Razgledi, 10: 10-11
- Brumen B. 1998. Time, space, and social construction of identity. V: Mediterranean ethnological summer school, 2. Baskar B., Brumen B. (ur.). Ljubljana, Inštitut za multikulturne raziskave: 71-84
- Čarni A., Kaligarič M. 1991. Travniki na Krasu in v Istri se zaraščajo. Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, 1, 1: 41-46
- Darovec D. 1992. Pregled zgodovine Istre. Koper, Primorske novice: 88 str.
- Dežela skritih zakladov; Po poteh dediščine Slovenske Istre in občine Dolina. 200?; Piran, Občina Piran (turistični zemljevid)
- Dolenc I., Pucer A. 2004. Istrska vinska cesta. Koper, Projektni svet Istrske vinske ceste (turistični zemljevid)
- Ekološko pomembna območja in Natura 2000; Naravovarstveni atlas, tematski sklop narava. MOP - Agencija RS za okolje.
<http://kremen.arso.gov.si/nvatlas/> (februar 2007)
-

- Fičur P. 200?. Med Šmarjami in dolino reke Dragonje. Šmarje. KUD Franceta Bevka Šmarje, Turistično društvo Šmarje (turistični zemljevid)
- Gams I. 1989. Geografske značilnosti Slovenije. Ljubljana, Mladinska knjiga: 53 str.
- Gams I. 1991. Analiza imen za obalno regijo. Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, 1, 1: 7-11
- Geodetski zavod Slovenije. 1996. Atlas Slovenije. 3. izdaja. Ljubljana, Mladinska knjiga: 440 str.
- Geografska opredelitev obravnavanega območja; Koprška ali Šavrinska brda. Zveza geografskih društev Slovenije.
<http://www.zrc-sazu.si/Zgds> (februar 2007)
- Gjerkeš M., Lipej L. 1994. Ujede (*Falconiformes*) in sove (*Strigiformes*) Slovenske Istre. Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, 4, 4: 53-62
- Globevnik L. 1999. Analiza sprememb rabe tal, hidrološkega režima in erozijskih procesov v porečju Dragonje. Annales, Anali za istrske in mediteranske študije, 9, 1: 51-62
- Glück A. 1993. Podeželje - vrt prihodnosti: nove možnosti. Komenda, Glavarjeva družba: 252 str.
- Grošelj A., Benčič-Mohar E. 2000. Krajinski park Dragonja. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Uprava RS za varstvo narave: 18 str.
- Hidrografsko omrežje; Naravovarstveni atlas; tematski sklop narava. MOP - Agencija RS za okolje.
<http://kremen.arso.gov.si/nvatlas> (februar 2007)
- Ilešič S. 1950. Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti: 119 str.
- Jeršič M. 1990. Turistična geografija. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 73-146
- Jurinčič N., Bandelj T. 2006. Liki in pokrajine v slovenskem ljudskem slovstvu; mitološki motivi v mitološkem slovstvu Istre. Fontana, Revija za književnost in kulturo, 41/42: 49-55
- Južnič S. 1987. Antropologija. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 341 str.
- Južnič S. 1993. Identiteta. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede: 399 str.
- Kaligarič M. 1991. Prispevek k poznavanju razširjenosti orhidej (*Orchidaceae*) Slovenske Istre. Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, 1, 1: 33-40
- Kerma S., Plesec T. 2001. Slovenska Istra- laboratorij za preučevanje regionalne identitete. Annales, Anali za istrske in mediteranske študije, 11, 2: 309-318
-

- Kokole V. 1956. Morfologija Šavrinskega gričevja in njegovega obrobja. Geografski zbornik, 4: 185-219
- Komac U. 1996. Poti po pozabljeni deželi. Diplomaska naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo: 73 str.
- Kovačev A. N. 2006. Oblikovanje prostora in njegova simbolika. Ljubljana, Educy: 275 str.
- Križan B. 2002. Naravna in kulturna dediščina doline Dragonje. V: Kultura na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre; Varovanje naravne in kulturne dediščine na področju konzervatorstva in muzeologije. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete: 19-50
- Kučan A. 1990. Prostorske prvine kot krajinske značilnosti. Diplomaska naloga. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 95 str.
- Kučan A. 1996. Dejavniki nacionalne prostorske identitete v Sloveniji. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Inštitut za krajinsko arhitekturo: 230 str.
- Kučan A. 1998. Krajina kot nacionalni simbol. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče: 224 str.
- Ledinek Š., Rogelja N. 1995. Različne identitete Šavrinke. Seminaraska naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo
- Ledinek Š., Rogelja N. 1997. Šavrinke kot oseba in simbol. Etnolog, 7, 58: 131-146
- Ledinek Š., Rogelja N. 2000. Potepanja po poteh Šavrinke Marije. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo: 110 str.
- Leiner S., Mrakovič M., Povž M., 1995. Freshwater fish in Istrian peninsula. Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, 5, 7: 215-222
- Lynch K. 1974. Slika jednog grada. Beograd, Građevinska knjiga: 234 str.
- Marušič J., Ogrin D., Jančič M., Podboj M., Tavčar E. 1998. Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji: 5 Krajine primorske regije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Urad RS za prostorsko planiranje: 62-73
- Matijašič R. 2000. Gospodarstvo rimske rustičke vile u Istri. Annales, Anali za istrske in mediteranske študije, 10, 2: 457-470
- Melik A. 1960. Slovensko Primorje; Opis slovenskih pokrajin 4. Ljubljana, Slovenska matica: 546 str.
-

- Morato N. 1989. Korte (Dvori). Slovenske istrske vasi. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete: 80 str.
- Naravne vrednote; Naravovarstveni atlas, tematski sklop narava. MOP - Agencija RS za okolje.
<http://kremen.arso.gov.si/nvatlas> (februar 2007)
- Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije. Ur.l. RS št.76-3397/2004
(<http://www.uradni-list.si>)
- Ogrin D. 1995. Podnebje Slovenske Istre. Koper, Knjižnica Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko: 381 str.
- Ortofoto posnetki; Buje, Koper. 2003. Ljubljana, Geodetska uprava RS
- Perossa M. 1998. Kontinuiteta v stanovanjski arhitekturi Istre. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče RS: 303 str.
- Plut D. 1977. Fizičnogeografska regionalizacija Koprškega primorja s pomočjo faktografske analize. V: Geografski vestnik, 49: 165-171
- Pogačnik A. 2000. Urejanje prostora za tretje tisočletje. Ljubljana, Študentska založba: 178 str.
- Podatki o turističnih zmogljivosti Slovenske Istre. 2007. Društvo Pangea: 11 str.
(interno gradivo)
- Podboj M. 1993. Tipološka členitev krajine slovenske Obale, kot osnova za ureditvene smernice v prostoru. Diplomaska naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 67 str.
- Program upravljanja z obalnim območjem CAMP Slovenija. Integralno poročilo. (junij 2007).
<http://www.rrc-kp.si> (september 2007)
- Prostorske enote; občine in naselja; Naravovarstveni atlas, tematski sklop okolje. MOP - Agencija RS za okolje.
<http://kremen.arso.gov.si/nvatlas> (februar 2007)
- Prvi slovenski boškarin se bo pasel v Škocjanskem zatoku. DOPPS - BirdLife Slovenia, Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije.
<http://www.skocjanski-zatok.org> (marec 2008)
- Pucer A. 1986. Slovenske istrske vasi; Padna. Koper, Pokrajinski arhiv Koper: 54 str.
- Pucer A. 1991. Slovenske istrske vasi; Krkavče. Koper, Pokrajinski arhiv Koper: 70 str.
- Puhar J. 2007. Krkavški Kamen. Diplomaska naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo: 82 str.
- Rajšp V., Trpin D. 1998. Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763 – 1787 (1804), zvezek 3; Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv RS: 211 str.
-

- Ramovš A. 1983. Slapovi v Sloveniji. Ljubljana, Slovenska matica: 292 str.
- Razvojni načrt in usmeritve slovenskega turizma 2007-2011 (povzetek). Ministrstvo za gospodarstvo RS (2006).
<http://www.mg.gov.si/> (september, 2007)
- Razvojni program podeželja za območje občin Koper, Izola in Piran (junij 2006).
<http://www.rrc-kp.si> (september 2007)
- Regionalna strategija trajnostnega razvoja turizma za Južno Primorsko; povzetek. Regionalni razvojni center Koper (december 2006).
<http://www.rrc-kp.si> (september 2007)
- Regionalni razvojni program Južne Primorske 2007-2013; povzetek. ur: Janča-Matekovič T., Nemarnik G. Regionalni razvojni center Koper (2007). <http://www.rrc-kp.si>
- Register nepremične kulturne dediščine. Ministrstvo za kulturo RS.
<http://rkd.situla.org/> (februar 2007)
- Rejec-Brancelj I. 2006. Vodniki ljubljanskega geografskega društva. Evropa, Slovenija III. Ekskurzije ljubljanskega geografskega društva. Koprsko primorje. Ljubljana, Ljubljansko geografsko društvo, založba ZRC: 89 - 105
- Sedej I. 1970. Kmečka arhitektura v Slovenski Istri. Ljubljana, Slovenski etnografski muzej: 36 str.
- Simič S., Pucer A. 2001. Slovenska Istra - zaledje. Ljubljana, Iki: 156 str.
- Slovenska Istra. 200?. Ljubljana, Avtor d.o.o. (turistični zemljevid)
- Slovenska Istra; Poti po Slovenski Istri. 2001. Ljubljana, Mestna občina Koper, Občina Izola, Občina Piran (turistični zemljevid)
- Sovinc A. 2001. Zavarovana območja kot orodje za ohranjanje biodiverzitete v Sredozemlju. Annales, Anali za istrske in mediteranske študije, 11, 1: 87-92
- Strategija razvoja turizma v mestni občini Koper za obdobje 2002-2006 z dolgoročnimi usmeritvami do leta 2020; predlog končnega poročila. 2002.
<http://www.rrc-kp.si> (februar 2007)
- Lokalna turistična ponudba in tematske poti. 2006. Koper, Regionalni razvojni center Koper (promocijska zloženska)
- Piransko podeželje. 2006. Piran, Občina Piran, Projektni svet CRPOV (promocijska zloženska)
- Škrjanec M. 2003. Načrtovanje poti in spremljajoče turističnorekreacijske infrastrukture na primeru bodočega krajinskega parka Radensko polje. Diplomaska naloga. Univerza v Ljubljani. Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 95 str.
-

Šmarje - vrata v Slovensko Istro. Pangea - društvo za varovanje okolja Koper.
<http://pangea-info.org> (februar 2008)

Titl J. 1988. Vodni mlini in mlinarsvto v Slovenski Istri. Koper, Lipa: 163 str.

Titl J. 1993. Značilnosti koprsk agrarne pokrajine. Mediteran v Sloveniji. Časopis za kritiko znanosti, 21, 158/159: 51-52

Tomšič M. 1986. Šavrinke. Ljubljana, Kmečki glas: 316 str.

Tomšič M. 1990. Kažuni. Ljubljana, Kmečki glas: 233 str.

Tomšič M. 1993. Glavo gor uha dol; pravljice iz Istre. Ljubljana, Mihelač: 162 str.

Tomšič M. 2001. Urbanistično arhitekturna zasnova krajinskega parka Dragonja.
Diplomska naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo: 85 str.

TTN; Buje, Koper. 1994. Ljubljana, Geodetska uprava RS

Urbanc M. 2004. Razumevanje hitro spreminjajočih se pokrajin v Srednji in Vzhodni Evropi v 20. stoletju. Acta geographica Slovenica - Geografski zbornik, 44, 2: 123-131

Verbole A. 1995. Slabosti in prednosti podeželskega turizma; je prihodnost v trajnostnem razvoju? V: Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Zbornik posveta. Kovačič M. (ur.). Ljubljana. Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo (Inštitut za agrarno ekonomiko, Inštitut za krajinsko arhitekturo), Urbanistični inštitut RS, Fakulteta za arhitekturo, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: 125-132

Žitko S. 1991. Listina Rižanskega placita - dileme in nasprotja domačega zgodovinopisja. Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, 1, 1: 59-68

Wraber T. 1989. Rastline od Krasa do morja. Sprehodi v naravo. Ljubljana, Cankarjeva založba: 79 str.

9.2 DRUGI VIRI

- Balon E. 2007. Štrigonerija v Slovenski Istri; seminarska naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo: 31 str.
- Bezljaj F. 1976-2007. Etimološki slovar slovenskega knjižnega jezika, zvezek 4: Š-Ž. Ljubljana, Mladinska knjiga: 494 str.
- Bogataj J. 1995. Raba in zloraba dediščine podeželja. V: Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Zbornik posveta. Kovačič M. (ur.). Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo (Inštitut za agrarno ekonomiko, Inštitut za krajinsko arhitekturo), Urbanistični inštitut RS, Fakulteta za arhitekturo, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: 247-250
- Bufon M. 1996. Naravne, kulturne in družbene meje. Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, 6, 8: 177-186
- Bužan S. 2001. Celostna grafična podoba turistične regije Slovenska Istra. Diplomaska naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo
- Darovec D. 1993. Migracije in (etnična) dihotomija mesto - podeželje v Istri do konca 18. stoletja. Mediteran v Sloveniji. Časopis za kritiko znanosti, 21, 158/159: 179-194
- Dekleva D. 1994. Dragonja, mali dragulj. Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, 4, 4: 238-239
- Drobnjak V. 1990. Fizičnogeografski pomen kulturnih teras. V: Primorje. Orožen-Adamič M. (ur.) Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije: 139-142
- Ferligoj A. 1989. Razvrščanje v skupine; teorija in uporaba v družboslovju. Ljubljana, Raziskovalni inštitut, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo: 182 str.
- Fister P., Boh-Pečnik N., Deu Ž., Kavčič M., Lah L. 1993. Glosar arhitekturne tipologije; Prostor, Arhitekturna identiteta, Poselitev 1. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Zavod za prostorsko planiranje: 144 str.
- Fister P., Boh-Pečnik N., Debevec L., Deu Ž., Kavčič M., Lah L. 1993. Arhitekturne krajine in regije Slovenije; Prostor, Arhitekturna identiteta, Poselitev 2. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Zavod za prostorsko planiranje: 52-59
- Gabrijelčič P. 1995. Novi poselitveni vzorci na podeželju. V: Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Zbornik posveta. Kovačič M. (ur.). Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo (Inštitut za agrarno ekonomiko, Inštitut za krajinsko arhitekturo), Urbanistični inštitut RS, Fakulteta za arhitekturo, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: 149-163
- Gombač J. 2000. Izselsjevanje iz Kopra in okolice v letih 1954-1956. Annales, Anali za istrske in mediteranske študije; 10, 2: 411-418
- Jeršič M. 1987. Osnove turizma. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 123 str.
- Kaligarič M. 1997. Rastlinstvo primorskega Krasa in Slovenske Istre - travniki in pašniki. Koper, Knjižnica Annales: 111 str.
-

- Kastelec D., Rakovec J., Zakšek K. 2007. Sončna energija v Sloveniji. Ljubljana, Založba ZRC: 136 str.
- Klinc-Cenda M. 1998. Slovstveni in kulturnozgodovinski vodnik po Sloveniji; Notranjska, Kras in južna Primorska. Ljubljana, Zavod RS za šolstvo: 238 str.
- Knific T. 1994. Cerkev sv. Štefana v Fijerogi pri Pomjanu v Slovenski Istri. *Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin*, 4, 2: 47-64
- Koštiar R. 1996. Nabiralništvo v šavrinski Istri (na primeru Nova vas). Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo: 65 str.
- Mader B. 1994. Glagolski napisi v p.c. sv. Roka v Borštu (občina Koper, Slovenija): Nove priče glagolskega pismenstva v Istri. *Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin*, 4, 2: 29-34
- Makarovič M., Klarer M. 1987. Slovenska ljudska noša v besedi in podobi; Slovenska Istra (drugi zvezek). Ljubljana, Zveza kulturnih organizacij Slovenije: 41 str.
- Malej A. 1999. Sredozemski akcijski načrt (MAP) in program MED POL v Sloveniji. *Annales, Anali za istrske in mediteranske študije*, 9, 2: 331-335
- Morato N. 1991. Preteklost Kort v luči njenih ljudi; legende, zgodovinske pripovedke in spominske pripovedi. *Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin*, 1, 1: 245-258
- Natek K. 1990. Erozija v porečju Dragonje. V: Primorje. Orožen-Adamič M. (ur.). Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije: 61-66
- Ogrin D. 1989. Slovenske krajine. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 239 str.
- Pavlin B. 1991. Sodobne spremembe kmetijske rabe tal v izbranih obmejnih pokrajinah primorske Slovenije na podlagi aeroposnetkov. *Geodetski vestnik*, 35, 4: 309-310
- Poglajen S. 2006. Iskanje rimske cestne mreže v severozahodni Istri. V: GIS v Sloveniji 2005-2006. Perko D. (ur.). Ljubljana, Založba ZRC: 211-222
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. Inštitut za slo. jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (2007-2008)
- Šašel J. 1972. Pomen raziskovanja rimskih cest za politično, upravno in kulturno zgodovino. *Kronika*, 20, 3: 139-144
- Titl J. 1998. Geografska imena v severozahodni Istri. Koper, Knjižnica Annales 18: 210 str.
- Valvasor J. V. 1969. Valvasorjevo berilo. Rupel M., Reisp B(ur.). 2. izdaja. Ljubljana, Mladinska knjiga: 87-91, 170-174, 213-222
- Wraber T. 1993. Sredozemsko rastlinstvo na Slovenskem. *Mediterran v Sloveniji. Časopis za kritiko znanosti*, 21, 158/159: 35-44
- Zadnikar M. 1993. Skrite apside I, II. *Mediterran v Sloveniji. Časopis za kritiko znanosti*, 21, 158/159: 103-106
-